

POLSKA AKADEMIA NAUK
INSTYTUT GEOGRAFII I PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA

PRACE GEOGRAFICZNE NR 129

BARBARA ROGALEWSKA

TENDENCJE LOKALIZACYJNE
ZAKŁADOWYCH
OŚRODKÓW WCZASOWYCH
W POLSCE DO 1971 ROKU

WROCŁAW · WARSZAWA · KRAKÓW · GDAŃSK
ZAKŁAD NARODOWY IMIENIA OSSOLIŃSKICH
WYDAWNICTWO POLSKIEJ AKADEMII NAUK

PRACE GEOGRAFICZNE IG I PZ PAN

100. Biegajło W., *Typologia rolnictwa na przykładzie województwa białostockiego*, 1973, s. 164, 30 il., zł 35,—
101. Werwicki A., *Struktura przestrzenna średnich miast ośrodków wojewódzkich w Polsce*, 1973, s. 168, 49 il., zł 30,—
102. Matusik M., *Próba typologii i regionalizacji rolnictwa na obszarze Dolnego Powiśla*, 1973, s. 152, 30., 6 fot., zł 32,—
103. Ziemońska Z., *Stosunki wodne w polskich Karpatach Zachodnich*, 1973, s. 124, 23 il., zł 25,—
104. Drozdowski E., *Geneza Basenu Grudziądzkiego w świetle osadów i form glacialnych*, 1974, s. 139, 41 il., 17 fot., zł 32,—
105. Pulina M., *Denudacja chemiczna na obszarach krasu węglanowego*, 1974, s. 159, 52 il., 10 fot., zł 36,—
106. Baumgart-Kotarba M., *Rozwój grzbietów górskich w Karpatach fliuszowych*, 1974, s. 136, 39 il., 16 fot., 3 zał., zł 40,—
107. Tyszkiewicz W., *Rolnicze użytkowanie ziemi a formy własności i rozmiary gospodarstw rolnych na Kujawach*, 1974, s. 127, 17 il., 1 zał., zł 30,—
108. Lęszczycki S., *Problemy ochrony środowiska człowieka*, 1974, s. 88, 7 il., 1 zał., zł 22,—
109. Gawryszewski A., *Związki przestrzenne między migracjami stałymi i dojazdami do pracy oraz czynniki przemieszczeń ludności*, 1974, s. 155, 18 il., zł 35,—
110. Żurek S., *Geneza zabagnienia Pradoliny Biebrzy*, 1975, s. 107, 28 il., 22 fot., 10 zał., zł 30,—
111. Jankowski W., *Land use Mapping, Development and Methods*, 1975, s. 111, zł 35,—
112. Dramowicz K. K., *Symulacja cyfrowa i analiza systemowa w badaniach procesów urbanizacji wsi (model gromady Biała Stara, powiat płocki)*, 1975, s. 112, 38 il., zł 27,—
113. Żurek A., *Struktura przestrzenna przepływów ludności miast województwa kieleckiego*, 1975, s. 112, 33 il., zł 25,—
114. Froehlich W., *Dynamika transportu fluwialnego Kamienicy Nawojowskiej*, 1975, s. 122, 54 il., 12 fot., zł 35,—
115. Harasimiuk M., *Rozwój rzeźby Pagórów Chelmskich w trzeciorzędzie i czwartorzędzie*, 1975, s. 108, 43 il., 14 fot., zł 26,—
116. Węclawowicz G., *Struktura przestrzeni społeczno-gospodarczej Warszawy w latach 1931 i 1970 w świetle analizy czynnikowej*, 1975, s. 120, 41 il., zł 35,—
117. Dziewoński K., Gawryszewski A., Iwanicka-Lyrowa E., Jelonok A., Jerczyński M., Węclawowicz G., *Rozmieszczenie i migracje ludności a system osadniczy Polski Ludowej*, 1976, s. 343, 99 il., 2 zał., zł 80,—
118. Szczepkowski J., *Struktura przestrzenna regionu bydgosko-toruńskiego. Ewolucja i dynamika*, 1977, s. 89, 7 il., zł 22,—

POLSKA AKADEMIA NAUK
INSTYTUT GEOGRAFII I PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA

PRACE GEOGRAFICZNE NR 129

ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ ТРУДЫ

№ 129

БАРБАРА РОГАЛЕВСКА

ТЕНДЕНЦИИ РАЗМЕЩЕНИЯ ДОМОВ ОТДЫХА
ПРИНАДЛЕЖАЩИХ ПРЕДПРИЯТИЯМ
В ПОЛЬШЕ ДО 1971 ГОДА

*

GEOGRAPHICAL STUDIES

No. 129

BARBARA ROGALEWSKA

TENDENCIES IN THE LOCATION
OF RECREATION CENTRES CONTROLLED BY
THE ESTABLISHMENTS IN POLAND, UNTIL 1971

POLSKA AKADEMIA NAUK
INSTYTUT GEOGRAFII I PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA

PRACE GEOGRAFICZNE NR 129

BARBARA ROGALEWSKA

TENDENCJE LOKALIZACYJNE
ZAKŁADOWYCH
OŚRODKÓW WZASOWYCH
W POLSCE DO 1971 ROKU

WROCŁAW · WARSZAWA · KRAKÓW · GDAŃSK
ZAKŁAD NARODOWY IMIENIA OSSOLIŃSKICH
WYDAWNICTWO POLSKIEJ AKADEMII NAUK

1978

<http://rcin.org.pl>

Komitet Redakcyjny

REDAKTOR NACZELNY: MARIA KIELCZEWSKA-ZALESKA
ZASTĘPCA REDAKTORA NACZELNEGO: KAZIMIERZ DZIEWOŃSKI
CZŁONKOWIE: STANISŁAW LESZCZYCKI, LESZEK STARKEL, JAN SZUPRYCZYŃSKI
SEKRETARZ: IRENA STAŃCZAK

Redaktor Wydawnictwa: Maria Czabanowska-Wachowicz

Redaktor techniczny: Ryszard Ulanecki

© Copyright by Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Wydawnictwo, Wrocław 1978

Printed in Poland

Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Wydawnictwo. Wrocław 1978.
Nakład: 1000 egz. Objętość: ark. wyd. 10,50, ark. druk. 6,88 + 5 map.
ark. form. A₁ 9. Papier druk. sat. kl. III, 80 g, 70 × 100. Oddano
do składania 28 II 1978. Podpisano do druku 4 IX 1978. Druk
ukończono w październiku 1978 r. Wrocławska Drukarnia Naukowa.
Zam. nr 255/78 — M-12 — Cena zł 34.—

<http://rcin.org.pl>

SPIS TREŚCI

Przedmowa	7
I. Wstęp	
1. Wprowadzenie ogólne o wypoczynku i jego rosnącym znaczeniu	10
2. Rozwój i organizacja wczasów pracowniczych w Polsce	11
3. Główne formy organizacyjne wczasów pracowniczych	13
4. Ogólna charakterystyka zakładowej bazy wczasowej w Polsce w 1971 roku	15
II. Założenia, cel i metoda pracy	
1. Przegląd literatury	17
2. Modele tendencji lokalizacyjnych zakładowych ośrodków wczasowych	20
3. Materiały źródłowe	25
III. Rozwój i struktura przestrzenna zakładowej bazy wczasowej w Polsce do 1971 roku	
1. Rozwój ilościowy zakładowej bazy wczasowej	28
2. Rozwój sieci miejscowości z zakładową bazą wczasową	30
3. Stopień koncentracji zakładowej bazy wczasowej w miejscowościach recepcyjnych	34
4. Wnioski	36
IV. Tendencje lokalizacyjne zakładowych ośrodków wczasowych w Polsce do 1971 r. w układzie wojewódzkim	
1. Założenia metodyczne	38
2. Struktura zakładowej bazy wczasowej w układzie województw	38
3. Kierunki geograficzne lokalizacji zakładowych ośrodków wczasowych	43
4. Struktura recepcyjna województw	45
5. Wnioski	48
V. Tendencje lokalizacyjne zakładowych ośrodków wczasowych uwarunkowane walorami środowiska geograficznego	
1. Założenia metodyczne	49
2. Struktura zakładowej bazy wczasowej według wiodącego waloru środowiska geograficznego	50
3. Ocena walorów środowiskowych jako stymulatora lokalizacji zakładowych ośrodków wczasowych	54
4. Wnioski	56
VI. Tendencje lokalizacyjne zakładowych ośrodków wczasowych w stosunku do odległości siedzib inwestorów	
1. Założenia metodyczne	58
2. Struktura zakładowej bazy wczasowej według stref odległości	58
3. Zasięg lokalizacji ośrodków wczasowych a struktura wielkościowa miast — siedzib inwestorów	62
4. Ocena czynnika odległości w tendencjach lokalizacyjnych zakłado-	

wych ośrodków wczasowych	64
5. Wnioski	66
VII. Tendencje lokalizacyjne zakładowej bazy wczasowej siedmiu aglomeracji miejsko-przemysłowych w Polsce	
1. Założenia metodyczne	67
2. Rozmieszczenie zakładowych ośrodków wczasowych w korelacji z typem krajobrazu i odległością od siedziby inwestora	70
3. Charakterystyka sieci miejscowości z zakładową bazą wczasową	75
4. Dynamika i kierunki rozwoju tendencji lokalizacyjnych zakładowych ośrodków wczasowych	85
VIII. Podsumowanie	95
Literatura	100
Tendencies in the location of recreation centres controlled by the establishments in Poland, until 1971. Summary	104
Тенденции размещения домов отдыха, принадлежащих предприятиям, в Польше до 1971 года. Резюме	107

PRZEDMOWA

Dr Barbara Rogalewska w swoim opracowaniu próbuje naświetlić jeden z bardzo ważnych problemów gospodarki turystycznej w Polsce. Autorka daje odpowiedź na pytanie, jak w latach powojennych do 1971 r. były lokalizowane ośrodki wczasowe przez organizacje i instytucje społeczne oraz poszczególne zakłady pracy. Zagadnienie jest ważne, ponieważ wczasy zorganizowane odgrywają najważniejszą rolę w socjalnej turystyce pobytowej. Badaniami zostało objętych 655 miejscowości, w których było 2745 ośrodków wczasowych dysponujących 222 tys. miejsc noclegowych. Ośrodki wypoczynkowe poszczególnych instytucji i zakładów pracy stanowiły 83% wszystkich miejsc wczasowych, od 1960 r. liczba miejsc noclegowych w tych obiektach wzrosła 7,5 raza, podczas gdy przeciętny wzrost wczasowych miejsc noclegowych wzrósł tylko 4,7 raza.

Autorka stwierdza na podstawie szczegółowej analizy lokalizacyjnej, że do 1971 r. akcja inwestycyjna ośrodków wczasowych była raczej spontaniczna i nieplanowana z punktu widzenia rozbudowy miejscowości wczasowych i regionów turystyki pobytowej. Dlatego też ustalenie najważniejszych trendów lokalizacyjnych ma duże znaczenie praktyczne, pozwala bowiem na wyciągnięcie wniosków w zakresie kierunków rozwoju wczasów, które powinny być planowane również z punktu widzenia przestrzennego. Inwestycje ośrodków wczasowych stanowią ważny element zagospodarowania poszczególnych miejscowości. Z badań autorki wynika, że akcja inwestycyjna wczasów była z jednej strony koncentrowana w miejscowościach rekreacyjnych najbardziej znanych i w danym okresie modnych, ale z drugiej — równocześnie rozpraszana po wielu miejscowościach (655), z których ponad połowa miała zaledwie po jednym ośrodku zakładowym.

Stosunkowo niewielki wpływ na lokalizacje omawianych obiektów miała uchwała GKKFiT z 1970 r. dotycząca uzgadniania budowy ośrodków wczasowych. Treścią jej było m. in. wytypowanie 32 miejscowości, w których ograniczono lokalizacje obiektów rekreacyjnych, oraz wyznaczenie obszarów i miejscowości, gdzie lokowanie ich jest jak najbardziej pożądane.

Analiza przestrzenna obiektów wczasowych, zbudowanych do 1971 r.

łącznie, uwzględniała: odległość mierzoną w linii powietrznej w km pomiędzy siedzibą zakładu inwestującego a miejscowością, w której zlokalizowano ośrodek wczasowy; walory środowiska geograficznego regionu i miejscowości, jednorodność tego samego województwa, sąsiedztwo jednostek administracyjnych i inne. Z analizy przeprowadzonej według dawnych województw (17) wynika, że najczęściej ośrodków wczasowych zlokalizowano w województwach, w których mają swoją siedzibę zakłady inwestujące. Prawdopodobnie wynika to z faktu ułatwień administracyjnych przy realizacji inwestycji. Drugą grupę stanowią województwa, które posiadają szczególnie korzystne walory środowiska. Trzecią grupę województw stanowią obszary sąsiadujące z województwami, na których terenie mają swoją siedzibę zakłady inwestujące.

Z punktu widzenia walorów środowiska geograficznego autorka przyjęła następującą klasyfikację lokalizacji ośrodków wczasowych: nad jeziorami (34,0% ośrodków wczasowych), nad morzem (31,5%), w górach i na pogórzu (26,7%), nad rzekami (7,5%) i inną (0,3%). Z punktu widzenia odległości ośrodków wczasowych od macierzystych zakładów autorka przyjęła ekwidystanty co 50 km aż do odległości 300 km. Analiza przestrzenna wykazała, że większość ośrodków wczasowych zlokalizowano w niewielkiej odległości. W pasie do 50 km odległości zlokalizowanych było 26% ośrodków wczasowych, w pasie drugim 50—100 km — 28%. Natomiast poza ekwidystantą 300 km — 24%. Z tego wynika, że na ponad połowę decyzji lokalizacyjnych wywarła wpływ niewielka odległość (do 100 km), a tylko 1/4 lokalizacji podyktowana była walorami środowiska geograficznego (dotyczy to przede wszystkim położenia nad morzem).

Interesująca jest analiza lokalizacji ośrodków wczasowych zakładów pracy mających swą siedzibę w największych 7 aglomeracjach miejsko-przemysłowych. Każda z aglomeracji wykazuje odmienną politykę lokalizacyjną, co dobrze ilustrują załączone mapy.

Przeprowadzone przez autorkę analizy przestrzenne ośrodków wczasowych rzuciły światło na przebieg procesów inwestycyjnych w tym zakresie. Czy można tę akcję inwestycyjną pozostawić nadal żywiołowości? Sądzę, że niniejsze opracowanie daje jasną odpowiedź. Należy z pracy dr B. Rogalewskiej wyciągnąć praktyczne wnioski i zacząć sterować procesami inwestycyjnymi. Tylko poprzez planowane inwestycje będzie można osiągnąć efekty prawidłowego zagospodarowania przestrzennego kraju dla celów turystyczno-rekreacyjnych. Nie tylko należy lokalizować ośrodki wczasowe w najodpowiedniejszych do tego celu miejscowościach, ale równocześnie należy rozpocząć planową rozbudowę pewnej ilości miejscowości wczasowych koncentrując w nich inwestycje domów wczasowych, pozwoli to bowiem na lepsze wyposażenie tychże miejscowości w urządzenia paraturystyczne.

Praca dr B. Rogalewskiej obejmuje nie tylko rozważania teoretyczne nad dotychczasową akcją inwestycyjną ośrodków wczasowych, ale rów-

niez pozwala na wyciągnięcie z niej wniosków praktycznych, które mogą mieć znaczenie dla planowej rozbudowy pewnej ilości miejscowości wczasowych (letnisk). Przedstawione tendencje i trendy lokalizacyjne zakładowych ośrodków wczasowych wskazują na to, że należałoby przeanalizować możliwości lokalizacyjne w pobliżu aglomeracji miejsko-przemysłowych, a więc na obszarach Polski centralnej poza pasem nadmorskim oraz terenem gór i pogórzy. Sądzę, że opracowanie dr B. Rogalewskiej przyczyni się do ustalenia bardziej racjonalnej polityki inwestycyjnej w zakresie urządzeń rekreacyjnych.

Warszawa, 20 listopada 1976 r.

Stanisław Leszczycki

Praca wykonana została w Pracowni Geografii Komunikacji i Rekreacji Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN.

Serdecznie dziękuję Kierownikowi Pracowni, a równocześnie Promotorowi doc. dr. hab. Teofilowi Lijewskiemu za stworzenie sprzyjających warunków do badań naukowych oraz cenne rady.

Serdeczne podziękowanie składam recenzentom profesorom dr. Stanisławowi Leszczykiemu, dr. Antoniemu Wrzoscowi, dr. Jerzemu Kruczale. Dziękuję również współpracownikom Pracowni mgr Sylwii Sujko i Stanisławowi Cabale za pomoc w opracowaniach statystycznych oraz wykonanie czystorysów pracochłonnych map i rycin.

Specjalne podziękowanie składam Dyrekcji Naczelnej FWP, a przede wszystkim Antoninie Raczyńskiej, za współpracę przy gromadzeniu materiałów źródłowych.

Autorka

I. WSTĘP

1. WPROWADZENIE OGÓLNE O WYPOCZYNKU I JEGO ROSNĄCYM ZNACZENIU

W świetle współczesnych badań wypoczynek po pracy jako czynnik regeneracji i odnowy sił stanowi dla człowieka i całokształtu jego działalności problem niezwykle istotny. Wielokierunkowość i tempo życia współczesnego człowieka, stałe intensywne bodźce świata zewnętrznego oddziaływające na jego strukturę fizyczną i psychiczną powodują występowanie objawów zmęczenia i znużenia — o różnym stopniu nasilenia, utrudniających lub wręcz uniemożliwiających podejmowanie lub kontynuację określonych lub nawet jakichkolwiek prac. Stany znużenia lub zmęczenia spowodowane są przede wszystkim zmianami natury fizjologicznej zachodzącymi w organizmie człowieka.

Stany zmęczenia i znużenia występujące u człowieka są stanami niekorzystnymi i nieproduktywnymi, tak z punktu widzenia jednostki, jak i społeczeństwa, ważna jest zatem ich szybka i skuteczna likwidacja. Odpoczynek i regeneracja sił psychofizycznych człowieka następuje przede wszystkim poprzez prawidłowo zorganizowany wypoczynek. Stany zmęczenia i znużenia z racji ich podłoża oraz stopnia nasilenia wymagają różnego okresu czasu oraz odmiennych form wypoczynku.

We współczesnej organizacji życia społecznego została wprowadzona forma prawna, tzw. urlop pracowniczy, gwarantująca możliwość dorocznego odpoczynku wszystkim zatrudnionym.

Ustawa Urlopową, która obowiązuje w Polsce od 1922 r., poprzedzona została uchwaloną w 1919 r. przez Międzynarodową Organizację Pracy przy Lidze Narodów — i ratyfikowaną przez Polskę — Konwencją Waszyngtońską, — ustanawiającą 8-godzinny dzień i 46-godzinny tydzień pracy.

Polska ustawa urlopową jako jedną z pierwszych na świecie mówiła o udzielaniu płatnych urlopów pracowniczych prawie wszystkim kategoriom pracowników na obszarze całego kraju. Był to efekt trwającej od kilku dziesiątków lat walki rewolucyjnych i postępowych sił społecznych o prawa socjalne robotników i stworzenie ustawodawstwa ochrony pracy.

Czas trwania urlopu określa obecnie Ustawa z 1969 r. o pracowniczych urloпах wypoczynkowych:

Art. 1.1. Pracownikowi przysługuje prawo do corocznego nieprzerwanego, płatnego urlopu wypoczynkowego, zwanego dalej „urlopem”, w następującym wymiarze:

- 1) 14 dni roboczych — po roku pracy,
- 2) 17 „ „ — po 3 latach pracy,
- 3) 20 „ „ — po 6 latach pracy,
- 4) 26 „ „ — po 10 latach pracy.

2. Za dni robocze uważa się wszystkie dni z wyjątkiem ustawowo wolnych od pracy.

2. ROZWÓJ I ORGANIZACJA WCZASÓW PRACOWNICZYCH W POLSCE

Pierwsze w Polsce zorganizowane wyjazdy urlopowe robotników miały miejsce od 1924 roku. Z inicjatywą wystąpiły stowarzyszenia i organizacje oświatowe, spółdzielcze, społeczne i religijne, rekrutując spośród robotników aktyw, który miał przejść na owych „kursowczasach” odpowiednie przeszkolenie ideologiczno-organizacyjne pod kątem potrzeb instytucji organizujących. W tym czasie także niektóre związki przemysłowców lub duże zakłady pracy zainicjowały pomoc w organizowaniu wczasów robotniczych poprzez częściowe subsydia i kredyty na inwestycje i organizację wczasów. Wczasy zorganizowane — zbliżone formą do dzisiejszego modelu wczasów pracowniczych — datują swoją tradycję od 1937 r., kiedy to powstało w Polsce Zrzeszenie Organizacji Oświatowo-Kulturalnych koordynujące w tym zakresie działalność około 30 organizacji gospodarczych i społecznych. Celem owego Zrzeszenia było m. in. organizowanie urlopów pracowniczych. Zajmowało się tym Centralne Biuro Wczasów z siedzibą w Warszawie, które w 1939 r. wydało około 38 tys. skierowań dla pracowników i ich rodzin na tanie wczasy do 40 miejscowości w Polsce (Sierpiński 1968).

Organizacja o podobnych założeniach — Stowarzyszenie „Urlopy Robotnicze” — powstała w Łodzi w 1936 r.; w 1938 r. rozdysponowała wśród swoich członków 15—17 tys. skierowań na tanie wczasy wiejskie (Sierpiński 1968).

Bezpośrednio po II wojnie światowej organizacja wczasów pracowniczych powierzona została Uchwałą Rządu nr 47 z dnia 12 VI 1945 r. Komisji Centralnej Związków Zawodowych. W maju 1945 r. powołano w KCZZ Fundusz Wczasów Pracowniczych. Zadania jego były dwojakie:

- a) organizacja, finansowanie i koordynacja wczasów pracowniczych prowadzonych przez związki branżowe lub bezpośrednio przez zakłady pracy,
- b) prowadzenie własnych domów wczasowych.

W 1945 r. wczasy społeczne zorganizowane dysponowały 6560 miejscami, z których skorzystały 12 663 osoby (Sierpiński 1968).

Bazę materialną tej działalności stanowiły głównie dawne pensjonaty prywatne, społeczne i państwowe opuszczone (w wyniku wojny i związanych z nią zmian polityczno-ustrojowych) lub wydzierżawione przez właścicieli. W latach 1945—1948 przejęte zostały one przez związki zawodowe lub poszczególne zakłady pracy i instytucje. I tak w 1945 r. — 54, w 1946 — 451, w 1947 — 630, a w 1948 — 668 obiektów wczasowych zlokalizowanych w 122 miejscowościach należało do blisko 200 gestorów (Sierpiński 1968).

Wzrost bazy FWP następował poprzez:

a) dalsze przejmowanie i zagospodarowywanie opuszczonych i „bezpąskich” obiektów, zwłaszcza poniemieckich, nadających się do wykorzystania jako domy wypoczynkowe,

b) dobrowolne przekazywanie w administrację FWP, specjalizującego się w organizowaniu wczasów, przejętych uprzednio przez inne instytucje obiektów, z zapewnieniem dla własnych pracowników określonego udziału miejsc wczasowych.

Obiekty te zlokalizowane były głównie na terenach Ziemi Zachodnich i Północnych, a więc m. in. w atrakcyjnych pod względem turystycznym obszarach górskich i nadmorskich. Ten układ przestrzenno-organizacyjny utrzymał się nadal w strukturze wczasowej bazy noclegowej zamkniętej i półzamkniętej, w związku z czym FWP posiada swój główny udział miejsc w województwach: wrocławskim 32,9%, szczecińskim 14,3%, koszalińskim 9,8%, a poza tym w krakowskim 11,5% (1971 r.).

Po okresie organizacyjnego rozproszenia bazy wczasowej, znajdującej się bezpośrednio lub pośrednio pod patronatem FWP, w 1948 r. KCZZ podjęła uchwałę o scentralizowaniu wczasów w ramach FWP. Efektem tej decyzji była uchwalona przez Sejm w dniu 4 II 1949 r. Ustawa o Funduszu Wczasów Pracowniczych. Na podstawie tej ustawy Prezydium CRZZ uchwaliło statut FWP, w którym określono „wyłączność prowadzenia dotowanych ze środków publicznych wczasów pracowniczych na obszarze całego państwa”.

FWP stało się od tego momentu głównym dysponentem miejsc wczasowych dla członków związków zawodowych wszystkich branż. Tylko nieliczne obiekty wczasowe (77) na obszarze Polski pozostały w gestii pojedynczych zakładów pracy.

Szybki wzrost bazy noclegowej wczasów zakładowych wiąże się ze zmianami organizacyjnymi w gospodarce narodowej, a przede wszystkim z ustanowieniem tzw. funduszu socjalnego, którego część zakłady pracy (posiadające ten fundusz) zobowiązane są przekazywać na akcję wczasów pracowniczych, przeznaczając go m. in. na budowę i prowadzenie własnych ośrodków wczasowych.

Sytuację prawną wczasów zakładowych normuje Uchwała nr 402 Rady Ministrów z dnia 1 XII 1963 r. w sprawie działalności pozaopera-

cyjnej o charakterze socjalno-bytowym przedsiębiorstw państwowych. Uchwała ta ogranicza wyłączność posiadania i dysponowania miejscami wczasowymi przez FWP i otwiera szerokie możliwości realizacji inwestycji dla celów wypoczynku i rekreacji na nowych zasadach. Głównym użytkownikiem zbudowanego lub adaptowanego obiektu wczasowego staje się załoga zakładu pracy, która z własnego funduszu socjalnego sfinansowała ten obiekt.

W 1974 r. w związku ze zmianami w strukturze organizacyjno-financejnej turystyki socjalnej w ramach FWP powstało wiele nowych projektów zmian w organizacji wczasów zakładowych (m. in. powstanie Banku Wolnych Miejsc Wczasowych w niektórych województwach), problem nie jest jednak dotychczas jednoznacznie rozwiązany i wykorzystywanie ośrodków wczasowych przez użytkowników spoza macierzystego zakładu pracy następuje tylko sporadycznie, w wyniku inicjatyw pojedynczych organizatorów-dysponentów.

3. GŁÓWNE FORMY ORGANIZACYJNE WCZASÓW PRACOWNICZYCH

Wczasy pracownicze, jako jedną z najbardziej popularnych form wypoczynku zorganizowanego w okresie urlopu osób pracujących i ich rodzin, charakteryzują następujące cechy:

a) Społeczny charakter organizowania, co oznacza, że istnieje instytucja społeczna, która dla określonej zbiorowości przygotowuje urządzenia wczasowe, gromadzi środki pieniężne i zajmuje się wytwarzaniem usług wczasowych. Organizatorem wczasów z reguły jest Państwo (poprzez zakłady pracy) lub związki zawodowe (poprzez FWP lub swoje instancje).

b) Społeczny charakter konsumpcji, co oznacza, że z urządzeń wczasowych korzystają uczestnicy określonej zbiorowości, dla której powstał i działa obiekt wczasowy.

c) Zaangażowanie funduszy społecznych w kosztach prowadzenia wczasów, co oznacza, że wczasy mają częściowo charakter świadczenia w naturze, pochodzącego z funduszu spożycia społecznego.

Świadczenie usług wczasowych szerokim kręgom społeczeństwa jest możliwe dzięki przygotowaniu i rozbudowie bazy wczasowej wyrażonej w sieci domów i obiektów wczasowych rozmieszczonych na obszarze całego kraju.

Społeczna baza wczasowa obejmuje w zasadzie dwie podstawowe formy organizacyjne:

a) Wczasy zakładowe, w których świadczenie usług w zakresie do rocznego wypoczynku urlopowego przejmują tzw. zakładowe ośrodki wczasowe. Zakładowe ośrodki wczasowe jako jednostki organizacyjne obejmują zespół urządzeń wytwarzających i zapewniających usługi wczasowe dla pracowników (i ich rodzin) określonego zakładu pracy lub instytucji. Dostępne są dla wczasowiczów tylko na podstawie skierowań wydawa-

nych przez właścicieli-dysponentów tych ośrodków i jako obiekty niedostępne dla innych użytkowników tworzą tzw. zamkniętą bazę wczasową.

b) Wczasy Funduszu Wczasów Pracowniczych oferują usługi w zakresie wypoczynku urlopowego pracownikom — członkom związków zawodowych (i ich rodzinom). Możliwość przebywania we wczasowych obiektach (domach) FWP mają wszyscy członkowie związków zawodowych, bez względu na miejsce zatrudnienia, lecz tylko na podstawie skierowań, których głównym dysponentem jest Dyrekcja Naczelna FWP działająca poprzez podległe jej jednostki okręgowe. Obiekty wczasowe FWP stanowią typ bazy półzamkniętej, dostępność ich bowiem nie jest tak jednoznacznie ograniczona, jak we wczasowych ośrodkach zakładowych, ani tak otwarta, jak np. w hotelach, domach turysty, schroniskach, które stanowią tzw. bazę turystyczną otwartą.

Organizacja przez poszczególne zakłady pracy i instytucje wczasów pracowniczych nabiera coraz większego znaczenia dla szerokich rzesz pracowników i ich rodzin. Znajduje to swoje odzwierciedlenie w dynamicznym wzroście liczby miejsc noclegowych w obiektach wczasowych.

Liczbę i udział miejsc noclegowych w obiektach wczasowych zakładów pracy, organizacji i instytucji związkowych, społecznych i politycznych oraz FWP zawiera tabela 1.

Tabela 1. Miejsca noclegowe w obiektach wczasowych: zakładowych i FWP¹

Ośrodki wczasowe	Miejsca noclegowe ^a											
	1960			1965			1970			1971		
	tys.	%	1960 = 100	tys.	%	1960 = 100	tys.	%	1960 = 100	tys.	%	1960 = 100
Zakładowe	38,9	59,2	100	94,2	66,5	242	263,3	82,5	677	292,5	83,4	752
FWP	36,0	40,8	100	47,6	33,5	132	56,0	17,5	156	58,3	16,6	162
Ogółem ^b	74,9	100	100	141,8	100	189	319,3	100	426	350,8	100	468

a maksymalna liczba miejsc do dyspozycji;

b łącznie z miejscami poza domami wypoczynkowymi.

W porównywanym okresie 11-letnim (1960—1971) nastąpił prawie 5-krotny przyrost liczby miejsc noclegowych przeznaczonych na wczasy pracownicze.

W bazie wczasowej FWP przyrost ten jest niewielki, zaledwie o 62⁰/₀ i nastąpił głównie w wyniku rozszerzenia wynajmu kwater prywatnych przy już istniejących ośrodkach własnych, a także w innych miejscowościach o atrakcyjnych dla wypoczynku walorach środowiskowych, oraz przejmowania w administrację niektórych zakładowych ośrodków wczasowych, z zachowaniem pierwszeństwa wykupu miejsc wczasowych przez właścicieli.

¹ Rocznik Statystyczny GUS, 1972, tab. 14 (774), s. 529.

Natomiast szczególnie intensywny przyrost bazy noclegowej (7,5 raza) zaznaczył się w ośrodkach zakładowych. Zmienił się również, na korzyść ośrodków zakładowych, udział miejsc noclegowych w stosunku do całej bazy wczasów pracowniczych: z 59,2% w 1960 r. do 83,4% w 1971 r., czyli że na jedno miejsce w obiektach FWP przypadało w ośrodkach zakładowych: w 1960 r. 1,1, a w 1971 r. 5,0 miejsc noclegowych. Tak intensywny rozwój bazy, a szczególnie zwiększający się udział zakładowych ośrodków wczasowych, był efektem budowy dużej liczby nowych, jak również rozbudowy istniejących ośrodków.

4. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA ZAKŁADOWEJ BAZY WCZASOWEJ W POLSCE W 1971 ROKU

W 1971 r. baza noclegowa zakładowych ośrodków wczasowych w Polsce rozmieszczona była we wszystkich województwach (w tym także w 5 miastach wydzielonych) w 209 powiatach. W 655 miejscowościach zlokalizowanych było 2745 zakładowych ośrodków wczasowych, które dysponowały 222,4 tys. miejsc noclegowych (bez kwater prywatnych)².

Strukturę ilościową miejscowości, ośrodków i miejsc noclegowych zakładowej bazy wczasowej według województw w 1971 r. przedstawia tabela 2³.

Uzupełnienie graficzne omawianego problemu stanowi mapa 1: „Zakładowa baza wczasowa — 1971”, na którą za pomocą sygnatur kołowych naniesiono wszystkie miejscowości, w których znajdują się ośrodki wczasowe zakładów pracy z całej Polski.

Jak wynika z przedstawionych danych, liczba miejscowości z zakładową bazą wczasową, jak również udział ilościowy ośrodków oraz miejsc noclegowych w poszczególnych województwach jest różny. Maksimum miejscowości, w których zlokalizowano zakładowe ośrodki wczasowe, znajduje się w woj. krakowskim (77 miejscowości — 11,8% wartości ogólnopolskiej) i na nie też przypada największa liczba ośrodków wczasowych (429 — 15,6% w skali kraju), natomiast największa liczba miejsc noclegowych przypada na województwo gdańskie (36,8 tys. — 16,5%).

Do województw o najmniejszym udziale miejscowości, ośrodków i miejsc noclegowych w zakładowej bazie wczasowej zaliczyć można: białostockie, kieleckie, lubelskie, opolskie i zielonogórskie.

² 31 VII 1974 zakładowe ośrodki wczasowe obejmowały 359,7 tys. miejsc noclegowych (bez kwater prywatnych), co stanowi 73% ogólnokrajowej bazy wypoczynkowej.

³ W opracowaniu autorki znajduje się charakterystyka zakładowej bazy wczasowej w podziale administracyjnym 49 województw według stanu 1977 roku.

Tabela 2. Zakładowa baza wczasowa w Polsce — 1971 rok

Województwa	Miejscowości		Ośrodki		Miejsca noclegowe	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%
Białostockie	23	3,5	58	2,1	5 512	2,5
Bydgoskie	50	7,6	137	5,0	10 733	4,8
Gdańskie	62	9,5	345	12,6	36 672	16,5
Katowickie	29	4,4	231	8,4	13 012	5,9
Kieleckie	17	2,6	55	2,1	3 727	1,7
Koszalińskie	46	7,0	313	11,4	31 749	14,2
Krakowskie*	77	11,8	429	15,6	25 536	11,5
Lubelskie	18	2,7	64	2,3	4 959	2,2
Łódzkie*	27	4,2	61	2,2	5 367	2,4
Olsztyńskie	70	10,7	129	4,7	12 690	5,7
Opolskie	14	2,1	53	1,9	3 086	1,4
Poznańskie*	46	7,0	168	6,1	9 821	4,4
Rzeszowskie	27	4,2	53	2,0	3 875	1,7
Szczecińskie	28	4,3	316	11,5	29 802	13,4
Warszawskie*	50	7,6	111	4,0	11 207	5,1
Wrocławskie*	44	6,7	140	5,1	9 522	4,3
Zielonogórskie	27	4,1	82	3,0	5 130	2,3
Polska	655	100	2745	100	222 400	100

* Wraz z miastem wydzielonym z województwa.

Przedstawione wartości dotyczące wielkości bazy noclegowej wczasów pracowniczych pozwalają na wyprowadzenie następujących wniosków:

a) Państwo realizuje politykę socjalną w zakresie dorocznego, urlopowego wypoczynku ludzi pracy, organizując i rozwijając poprzez poszczególnych gestorów bazę noclegową z przeznaczeniem na wczasy pracownicze na obszarze całego kraju.

W badanym okresie stale wzrasta liczba pracowniczych miejsc wczasowych, a głównymi ich dysponentami są zakłady pracy i instytucje.

b) Przyrost liczby miejsc noclegowych w zakładowych ośrodkach wczasowych wynika przede wszystkim z budowy nowych obiektów na obszarze całego kraju. Ośrodki te wkomponowane w istniejącą zabudowę miejscowości wczasowych lub w otaczający je krajobraz stanowią dominujący — trwałe lub mniej trwałe — element struktury przestrzennej obszarów wypoczynkowych.

c) Rozproszenie zakładowej bazy wczasowej w wielu miejscowościach (655) na obszarze kraju pozwoliło na wyróżnienie w strukturze przestrzennej osadnictwa sieci miejscowości związanych z zakładowym budownictwem wczasowym.

II. ZAŁOŻENIA, CEL I METODA PRACY

Przedstawiony w poprzednim rozdziale materiał informacyjny, charakteryzujący wielkość i znaczenie zakładowej bazy wczasowej w strukturze zagospodarowania turystycznego kraju, stanowi podstawę dalszych badań w zakresie ustalenia tendencji lokalizacyjnych zakładowych ośrodków wczasowych.

Zakłady produkcyjne, przedsiębiorstwa, instytucje i organizacje z całej Polski, zlokalizowane w regionach o różnym stopniu urbanizacji i industrializacji, o różnym stopniu przekształceń i zanieczyszczenia środowiska naturalnego, poszukują odpowiednich terenów rekreacyjnych w celu budowy własnych obiektów wczasowych dla swych załóg.

Usytuowanie terenów rekreacyjnych⁴ na obszarze kraju w stosunku do siedzib zakładów pracy — potencjalnych inwestorów zakładowej bazy wczasowej, tak pod względem typu krajobrazu i rangi walorów turystycznych, jak i relacji odległościowych — jest różne.

1. PRZEGLĄD LITERATURY

W przeglądzie literatury krajowej i zagranicznej zwrócono uwagę na opracowania obejmujące 3 podstawowe kierunki badań:

- opracowania teoretyczne dotyczące ustalenia motywów wyboru miejsca wypoczynku w czasie dorocznego urlopu pracowniczego,
- charakterystyki struktury przestrzennej regionów rekreacyjnych

⁴ Pojęcie „tereny rekreacyjne” („obszary wypoczynkowe”) zaczępięte zostało z Planu kierunkowego (Plan kierunkowy, 1971); obejmują one w Polsce 70,4 tys. km² (22,5% powierzchni kraju). Wyznaczono je na zasadzie udziału funkcji turystycznych w całokształcie gospodarki i obejmują one 3 typy stref:

a) strefę osadnictwa turystycznego, która może składać się z jednej lub kilku jednostek osadniczych (miejscowości) o różnym charakterze rozbudowy i różnych formach przestrzennych,

b) strefę penetracji turystycznej środowisk przyrodniczych. Strefa ta wykształca się w bezpośrednim sąsiedztwie strefy osadnictwa turystycznego i obejmuje tereny czynnego wypoczynku i krajoznawstwa,

c) strefę ochronną obejmującą tereny otaczające strefę osadnictwa i strefę penetracji.

i ich usytuowania w stosunku do obszarów „popytu” na usługi turystyczne.

— opracowania teorii lokalizacji obiektów turystycznych i modele przestrzenne zagospodarowania kraju dla celów turystyki pobytowej.

Wielu autorów zajmujących się przestrzenno-ekonomicznymi aspektami ruchu turystycznego i teorią zagospodarowania turystycznego terenów rekreacyjnych stwierdza, że u podstaw decyzji wyboru miejsca (obszaru) wypoczynku leżą 2 podstawowe motywy:

— chęć zmiany środowiska (typu krajobrazu) na odmienne od tego, w którym przebywa się na co dzień, a którego szkodliwość lub monotoność ma ujemny wpływ na stan zdrowia i samopoczucie jednostki, wywołując u niej stan zmęczenia i znużenia,

— oddalenie miejsca wypoczynku od miejsca stałego pobytu.

O motywach decyzji wyjazdu w celach turystycznych pisze Leszczycki (1932—1975):

Turystyka jest tak stara, jak kultura ludzka, tkwi bowiem w samym charakterze człowieka, w skłonności do podróźnictwa, do zmiany środowiska życia, do szukania wrażeń, przeżyć i przygód, do poznawania krain dotąd nie znanych.

O wyborze miejsca wypoczynku z punktu widzenia zmiany środowiska Ritter (1966) pisze:

Skala ocen krajobrazu jest bardzo różna, uzależniona od wieku osób, ich płci, poziomu ich zarobków. Przydatność krajobrazu jest względna — dla jednych liczy się zaplecze ich miasta, dla innych rozległe krainy europejskiego kontynentu. Poszukiwane są krajobrazy krańcowo różne od tych, w których się stale przebywa, ale jakie dokładnie i gdzie położone — zagadnienia te nie są naukowo zbadane.

Na temat znaczenia i udziału czynnika odległości w wyborze miejsca wypoczynku wypowiadają się McCarty i Lindberg (1969):

Tak jak w przypadku innych problemów lokalizacji, musimy tu wziąć pod uwagę nie tylko zasoby, lecz również bariery. Wśród tych ostatnich najważniejszymi wydają się koszt i uciążliwość uzyskania lokalizacji odznaczających się pożądaną kombinacją zasobów. Z reguły ludzie preferują takie miejsca wczasowe, które można osiągnąć w stosunkowo krótkim czasie, a to z uwagi na ograniczoną długość urlopu. Wielu ludzi nie chce poświęcić nawet 1/10 (czasu) swego urlopu na osiągnięcie pożądanego miejsca wczasów i wybiera raczej miejscowości mniej malownicze, lecz położone bliżej. Ulepszenia w dziedzinie komunikacji wpływają oczywiście na zmniejszenie wagi tego elementu dostępności, w każdym jednak razie długość podróży musi być uwzględniana w analizie na równi z omawianymi wyżej cechami miejsc, stanowiącymi o ich atrakcyjności z punktu widzenia wczasów i turystyki.

Podobnie ujmuje ten problem Huziker (1951), który pisze:

Turystyka socjalna w odróżnieniu od elitarniej wymaga ułatwionej konsumpcji usług turystycznych (a więc udogodnień komunikacyjnych lub niewielkiego oddalenia obszarów) przy kosztach odpowiadających możliwościom osób i rodzin średnio zarabiających.

Na temat wzajemnego usytuowania obszarów popytu i podaży usług w zakresie rekreacji Geigant (1962) pisze:

Obszary rekreacji nie mogą być rozpatrywane bez informacji dotyczących obszarów popytu. Obszary popytu zasilają turystami obszary rekreacyjne. Przykładem tego zjawiska jest metropolla i jej „peryferie wypoczynkowe”. Sprawa odległości obszarów wypoczynkowych od obszarów popytu jest jednym z najistotniejszych problemów.

Christaller (1964) i Geigant (1962), charakteryzując powiązania przestrzenne między obszarami popytu na usługi turystyczne (duże skupiska ludności, aglomeracje miejsko-przemysłowe) a centrami eksploatacji turystycznej, stwierdzają, że te ostatnie położone są peryferyjnie w stosunku do obszarów największego popytu. Oddalenie obszarów rekreacyjnych od obszarów popytu będzie miało decydujący wpływ na typ i wielkość ruchu turystycznego oraz zakres i stopień ich zagospodarowania.

Na temat teorii lokalizacji ogólnej obiektów turystycznych — przede wszystkim zaś obiektów przeznaczonych dla turystyki pobytowej socjalnej — literatura jest uboga. Wynika to prawdopodobnie z tego, że praktyka zdecydowanie zaskoczyła i wyprzedziła wszelkie opracowania teoretyczne na temat zagospodarowania turystycznego kraju (Kruczała 1972, 1973; Rogoziński 1975).

Pierwszym opracowaniem ustalającym kierunki zagospodarowania kraju pod kątem potrzeb wszystkich uprawianych w Polsce typów turystyki jest *Plan kierunkowy zagospodarowania turystycznego Polski*, sporządzony przez Zakład Zagospodarowania Turystycznego GKFiT (1969) pod kierunkiem Rogalewskiego. Rogalewski (1972, 1974) jest również jednym z nielicznych autorów zajmujących się teorią lokalizacji obiektów wczasowych. Problemem lokalizacji obiektów turystycznych (nie tylko wczasowych) w różnych aspektach zajmują się m. in.: Józefczyk (1968), Libicki (1973), Ostrowski (1972), Stalski (1973).

Rogalewski (1974) krytycznie ocenia strukturę przestrzenną wczasowej sieci osadniczej w Polsce, szczególną uwagę zwracając na nadmierną koncentrację obiektów wczasowych w niektórych regionach i miejscowościach turystycznych.

W zakresie polityki lokalizacji nowych obiektów dla wypoczynku socjalnego proponuje:

„— w najbardziej atrakcyjnych miejscowościach w górach i nad morzem powinna być lokalizowana tylko baza ogólnie dostępna oraz baza Funduszu Wczasów Pracowniczych;

— baza środowiskowa, kolonie i obozy młodzieżowe powinny być lokalizowane tylko w miejscowościach mniej znanych, przyczyniając się w ten sposób do ich aktywizacji turystycznej;

— na pobyty letniskowe powinny być w znacznie większym stopniu wykorzystywane miejscowości o odpowiednich walorach, leżące w pobliżu dużych miast oraz w rejonach turystycznych dotychczas mało wykorzystywanych”.

Literatura traktująca o problemach zagospodarowania i wykorzystania terenów rekreacyjnych dla turystyki pobytowej obejmuje badania w skali kraju: Gurianowa, Jałowicki (1972), Mileska (1963), Wawrzyniak (1968, 1975), a także w skali mniejszych jednostek przestrzennych — regionów i miejscowości turystycznych: Kruczała (1965), Łazarek (1963, 1964), Wrzosek (1964), Ziemolozynski (1973). Najczęściej opracowania te obejmują charakterystyki o różnym stopniu szczegółowości istniejącej bazy turystycznej w powiązaniu z walorami środowiskowymi.

2. MODELE TENDENCJI LOKALIZACYJNYCH ZAKŁADOWYCH OŚRODKÓW WCZASOWYCH

W opracowaniach teoretycznych traktujących o modelach kierunków wyjazdów na wypoczynek urlopowy szczególne znaczenie przypisuje się dwóm aspektom podejmowanych decyzji wyboru miejsca wypoczynku, a mianowicie:

— chęci zmiany środowiska (krajobrazu) tego, w którym przebywa się na co dzień, na inne, odmienne, o korzystniejszych dla wypoczynku cechach i walorach,

— oddaleniu wybranego miejsca rekreacji w stosunku do miejsca stałego zamieszkania.

W takim układzie lokalizacja każdego ośrodka czasowego określona zostaje dwoma czynnikami przestrzennymi:

— typem krajobrazu wyrażonym walorem środowiska geograficznego, w jakim usytuowana jest miejscowość recepcyjna,

— odległością w relacji miejsce zamieszkania — miejsce wypoczynku.

Cel badawczy pracy polega na:

— ustaleniu i określeniu zakresu oddziaływania obu badanych czynników na lokalizację zakładowych ośrodków czasowych,

— sformułowaniu ogólnych prawidłowości tendencji lokalizacji omawianych obiektów.

Zastosowane w badaniach metody oparte są na wieloczynnikowych analizach ilościowych i przestrzennych, obejmujących zarówno zakładową bazę czasową, jak również zakłady pracy — inwestorów tej bazy.

Przewidywane tendencje lokalizacji zakładowych ośrodków czasowych w Polsce przedstawiono w dwóch grupach za pomocą schematów graficznych:

grupa I — prezentuje modele wyrażające tendencje zakładów pracy poszukujących terenów rekreacyjnych dla lokalizacji własnych ośrodków czasowych (ryc. 1);

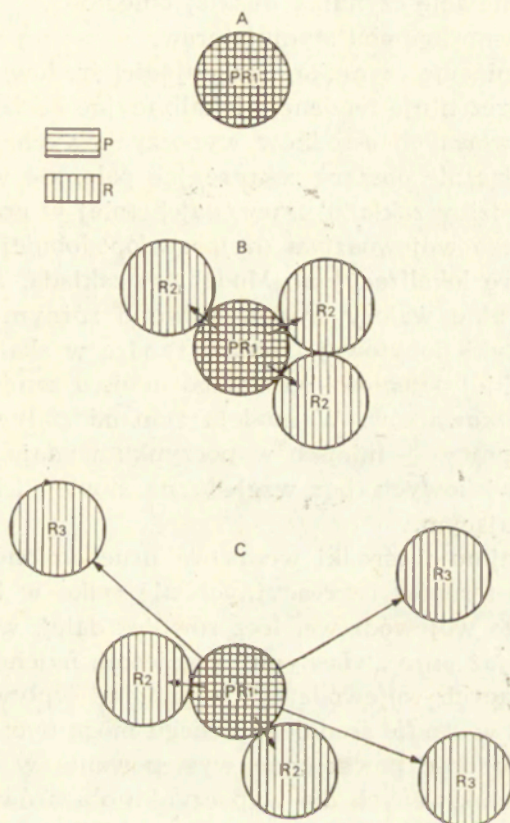
grupa II — prezentuje modele charakteryzujące strukturę recepcyjną obszarów rekreacyjnych i stanowiące odzwierciedlenie tendencji lokalizacyjnych inwestorów zakładowej bazy czasowej (ryc. 2).

Zadaniem pracy jest udokumentowanie w oparciu o zebrany materiał faktograficzny przedstawionych w modelach tendencji lokalizacji ośrodków czasowych zakładów pracy całej Polski.

Dla tego celu wykorzystane zostały informacje statystyczne zawarte w skompletowanej przez autorkę kartotece zakładowych ośrodków czasowych.

W omawianych modelach jako analityczne jednostki przestrzenne

przyjęto strefy zasięgu lokalizacji: bliską do 100 km, średnią 100—300 km i daleką ponad 300 km⁵, oraz województwa w granicach administracyjnych obowiązujących do 1 VI 1975 roku.

Ryc. 1. Modele (A, B, C) tendencji lokalizacji zakładowych ośrodków wczasowych

P — województwa poszukujące terenów rekreacyjnych (inwestujące w zakładową bazę wczasową); R — tendencje lokalizacji w zasięgu: bliskim (R1 — 100 km), średnim (R2 — 100—300 km), dalekim (R3 > 300 km)

Fig. 1. Models (A, B, C) of tendencies in the location of the recreation centres controlled by the establishments

P — voivodships seeking recreation areas (investors of the recreation base controlled by the establishments); R — locational tendencies at a short (R1 — 100 km), medium (R2 — 100—300 km) and long (R3 > 300 km) distances.

⁵ Ustalenie wartości granicznych izodystant zostało podyktowane wynikami przeprowadzonych prób zasięgu lokalizacji zakładowych ośrodków wczasowych z miast—siedzib inwestorów oraz relacją przestrzenną, jaka występuje między centrum kraju i jego granicami — średnio około 300 km.

Tendencje lokalizacji przedstawione w modelach grupy I wyrażają odmienne proporcje oddziaływania omawianych stymulatorów — atrakcyjności środowiska i relacji odległościowych:

model A — dominację czynnika bliskiej odległości,

model B — równowagę obu stymulatorów,

model C — dominację czynnika atrakcyjności środowiskowej.

Model A reprezentuje tendencje lokalizacyjne zakładów pracy, które dla lokalizacji własnych ośrodków wypoczynkowych wybrały przede wszystkim lub wyłącznie obszary rekreacyjne położone w bliskim zasięgu (do 100 km) siedziby zakładu pracy, najchętniej w granicach administracyjnych własnego województwa (najprawdopodobniej ze względu na ułatwioną procedurę lokalizacyjną). Model ten zakłada, że pożądane dla wypoczynku naturalne walory środowiskowe o różnym stopniu atrakcyjności dla turystyki pobytowej i różnej randze w skali kraju usytuowane są w niedalekiej odległości od stałego miejsca zamieszkania (zakładu pracy) ich użytkowników. W modelu tym oddziaływanie odległości w relacji miejsce pracy — miejsce wypoczynku wydaje się w stosunku do walorów środowiskowych, bez względu na stopień ich atrakcyjności, czynnikiem dominującym.

Model B obejmuje ośrodki wczasowe uruchomione przez zakłady pracy poszukujące terenów rekreacyjnych nie tylko w bliskim zasięgu, na terenie własnego województwa, lecz również dalej, w średnim zasięgu (100—300 km), już poza „własnymi” granicami, najchętniej jednak na obszarach sąsiadujących województw. Czynnikiem wpływającym na lokalizację ośrodków w strefie średniego zasięgu mogą być:

— brak lub nie dość powszechne występowanie w bliskim zasięgu odpowiednich i poszukiwanych dla wypoczynku obszarów,

— wyższa ranga (w odczuciu inwestorów ośrodka) walorów środowiskowych w średnim zasięgu aniżeli analogicznych, dostępnych w strefie bliskiego zasięgu,

— walory środowiskowe o tej samej lub podobnej klasie atrakcyjności, jednak o korzystniejszym układzie innych czynników towarzyszących lokalizacji, np. lepszej dostępności komunikacyjnej.

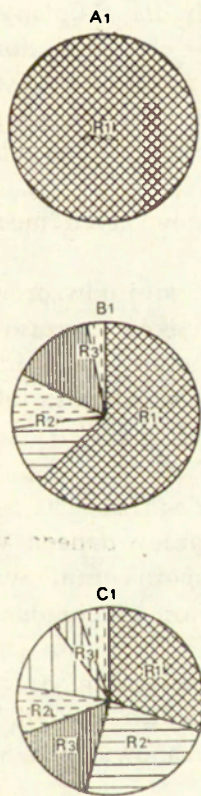
W modelu B założono równoważne znaczenie przy wyborze miejsca lokalizacji zakładowych ośrodków wczasowych obu badanych stymulatorów.

Model C reprezentuje tendencje zakładów pracy, które dla lokalizacji własnych obiektów wczasowych poszukują terenów w krajobrazach odmiennych od występującego w bliskim otoczeniu siedziby zakładu pracy. Poszukiwane są tereny o walorach środowiskowych jednoznacznie określonych, specjalnych, niekiedy unikalnych na terenie kraju. Najczęściej te poszukiwane walory cechują obszary, które w stosunku do siedziby inwestora ośrodka wczasowego położone są peryferyjnie — w dużych odległościach, a więc w strefie dalekiego zasięgu ponad 300 km.

W modelu *C* czynnikiem o zasadniczym znaczeniu dla lokalizacji ośrodka jest zespół walorów środowiskowych charakterystyczny dla wybranej miejscowości czy regionu turystycznego, natomiast odległość, jaka dzieli miejsce zamieszkania użytkowników od pożądanego krajobrazu, odgrywa tutaj rolę drugorzędną.

Reprezentowane przez zakłady pracy poszukujące terenów rekreacyjnych (inwestujące w zakładową bazę wczasową) modele tendencji lokalizacyjnych zakładowych ośrodków wczasowych (*A*, *B*, *C*) znajdują swoje odwzorowanie w strukturze recepcyjnej obszarów wypoczynkowych.

Strukturę recepcji badanych jednostek przestrzennych przedstawiono w modelach *A1*, *B1*, *C1* (ryc. 2).

Ryc. 2. Modele (*A1*, *B1*, *C1*) recepcji obszarów (miejscowości) wypoczynkowych

A1 — recepcja ośrodków ze strefy bliskiej, *B1* — recepcja z różnych stref odległości z dominacją lokalizacji bliskich, *C1* — recepcja ze wszystkich stref odległości (pozostałe oznaczenia jak na ryc. 1)

Fig. 2. Models (*A1*, *B1*, *C1*) of reception by recreation areas (localities)

A1 — reception by the short-distance centres, *B1* — reception from various-distance zones with predominance of short-distance localities, *C1* — reception from all-distance zones (other symbols as in Fig. 1)

Struktura modeli recepcji uwarunkowana jest przede wszystkim:

— atrakcyjnością krajobrazu i rangą walorów środowiskowych jednostki recepcyjnej,

— położeniem geograficznym omawianych jednostek w stosunku do siedzib zakładów pracy, które cechuje różny stopień zapotrzebowania na tereny wypoczynkowe, m. in. dla lokalizacji własnych ośrodków wczasowych w bliskim zasięgu.

Każdy z przedstawionych modeli recepcji wyraża odmienne proporcje udziału ośrodków wczasowych z poszczególnych stref zasięgu lokalizacji: model A1 reprezentuje wyłączność lub bardzo znaczną przewagę ośrodków z bliskiego zasięgu,

model B1 — zróżnicowany udział ośrodków z poszczególnych stref zasięgu z zachowaniem dominacji lokalizacji bliskich i najczęściej wyższym udziałem ośrodków ze średniego aniżeli dalekiego zasięgu,

model C1 — silnie zróżnicowaną strukturę recepcji z udziałem ośrodków ze wszystkich stref zasięgu w różnych proporcjach.

Odnosząc omawiane modele do największych z badanych jednostek przestrzennych — województw — przyjęto, że jednostki te są jednocześnie:

— poszukującymi terenów rekreacyjnych dla skupionych w swoich granicach administracyjnych zakładów, które chcą inwestować w zakładową bazę wczasową, i te nazwano województwami inwestującymi,

— oferującymi tereny wypoczynkowe i przyjmującymi omawianą bazę — dzięki posiadanym walorom rekreacyjnym — na własnym obszarze; są to województwa recepcyjne.

Bardziej szczegółowa charakterystyka omówionych modeli przedstawia się następująco:

Model A1 stanowi w strukturze recepcyjnej odwzorowanie modelu A, wyrażającego tendencje lokalizacji ośrodków wczasowych przede wszystkim w strefie bliskiego zasięgu, najchętniej w granicach administracyjnych własnego województwa. Cechuje go jednolita lub prawie jednolita struktura własnościowa bazy wczasowej, jednak tylko w przypadku, gdy:

a) na tereny rekreacyjne w strefie bliskiego zasięgu istnieje bardzo duże zapotrzebowanie ze strony zakładów pracy danego województwa, wobec czego wejście innych inwestorów (spoza granic województwa), przede wszystkim ze względów formalnych, jest niepożądane i praktycznie prawie niemożliwe,

b) udział obszarów wypoczynkowych w powierzchni badanej jednostki recepcyjnej jest niewielki, a walory środowiskowe w skali kraju czy regionu są mało atrakcyjne, wobec czego nie stanowią przedmiotu zainteresowań inwestorów z dalszych odległości.

Model B1 reprezentuje strukturę recepcyjną obszarów wypoczynkowych, które zagospodarowane zostały dla turystyki pobytowej w wyniku oddziaływania tendencji lokalizacyjnych przedstawionych w modelu B. W strukturze własnościowej zakładowej bazy wczasowej modelu B1 dominują ośrodki zakładów pracy z bliskiej odległości, pozostała część bazy należy do innych dysponentów, z różnej odległości, najczęściej jednak zakładów pracy z województw sąsiadujących.

Model C1 charakteryzuje strukturę jednostek przestrzennych ty-

powo recepcyjnych, dysponujących w skali kraju walorami specjalnymi, reprezentującymi wysoką klasę atrakcyjności dla celów turystyki pobytowej. Model C1 stanowi odzwierciedlenie tendencji lokalizacji ośrodków czasowych zakładów pracy poszukujących terenów o walorach środowiskowych określonego typu i rangi, bez względu na odległość. Struktura własnościowa zakładowej bazy czasowej w modelu C1 jest zazwyczaj silnie zróżnicowana, a udział bazy zakładów pracy własnego województwa nie zawsze dominujący.

Przedstawione modele strukturalne tendencji lokalizacyjnych zakładowych ośrodków czasowych charakteryzują oddziaływanie tylko 2 czynników: środowiska i odległości.

Zaprezentowane modele nie pretendują do ustalenia motywów decyzji wyboru miejsca lokalizacji ośrodków przez zakłady pracy. Podejmowane decyzje lokalizacyjne mogą mieć i najczęściej posiadają bardzo złożony charakter.

3. MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE

Materiał analityczny dla prowadzonych badań stanowiła kartoteka zakładowych ośrodków czasowych sporządzona przez autorkę w oparciu o rejestrację poszczególnych obiektów.

Rejestracją objętych zostało 2745 zakładowych ośrodków czasowych z 222,4 tys. miejsc noclegowych, zlokalizowanych w 655 miejscowościach na obszarze całego kraju. Powyższe dane nie obejmują miejsc noclegowych wynajętych przez zakłady pracy w kwaterach prywatnych, dlatego też używane w opracowaniu określenie „zakładowa baza czasowa” obejmować będzie tylko zakładowe ośrodki czasowe, sklasyfikowane według ściśle określonych kryteriów w dalszej części rozdziału. Jednoznaczne ustalenie, jakie jednostki czasowe objęte zostały przedmiotowymi badaniami, jest konieczne, ponieważ w zależności od źródła informacji (Główny Urząd Statystyczny, Instytut Turystyki) wartości liczby miejsc noclegowych w zakładowych ośrodkach czasowych dla tych samych okresów są różne.

Tabela 3. Miejsca noclegowe w zakładowych ośrodkach czasowych 1970 roku

Gestor	Miejsca noclegowe			
	GUS	Inst. Turyst.	różnica (3-2)	
	w tys.		w tys.	%
1	2	3	4	5
Zakładowe ośrodki czasowe	263,3	359,1	(+) 95,8	26,6
FWP	56,0	45,0	(-) 11,0	19,6

Dla udokumentowania powyższego stwierdzenia w tabeli 3 zestawiono dane opublikowane dla 1970 r. przez GUS w „Roczniku Statystycznym”⁶ oraz Instytut Turystyki w specjalnym wydawnictwie *Turystyczna baza noclegowa w Polsce 1970*⁷.

Przedstawione dane wykazują, że istnieją poważne różnice w materiałach opublikowanych przez GUS i Instytut Turystyki. W stosunku do danych GUS Instytut Turystyki wykazał liczbę miejsc noclegowych wyższą o 95,8 tys. (26,6%) w zakładowych ośrodkach wczasowych, natomiast w ośrodkach FWP odpowiednia wartość jest mniejsza o 11,0 tys. (19,6%).

Należy podkreślić, że obie instytucje kompletowały dane według podobnych założeń, a mianowicie w indeksach do tabel podano, że wartości te obejmują maksymalną liczbę miejsc noclegowych stojących do dyspozycji w okresie największego nasilenia wyjazdów wczasowych, łącznie z miejscami poza domami wypoczynkowymi, oraz że część danych uzyskano metodą szacunkową. W konsekwencji jednak, mimo tych samych założeń, uzyskano odmienne wyniki.

Porównywanie danych zebranych przez autorkę, jakkolwiek dotyczą tego samego okresu, z danymi GUS i Instytutu Turystyki wydaje się niecelowe wobec odmiennych kryteriów kompletowania materiałów statystycznych.

Przed przystąpieniem do sporządzenia kartoteki na potrzeby niniejszej pracy przejrzano wszystkie dostępne karty rejestracyjne znajdujące się w dyspozycji Dyrekcji Naczelnej FWP, z których poddano analizie 2745 obiektów wczasowych spełniających następujące warunki:

- a) Podane były nazwy miejscowości, w których mieści się:
 - ośrodek wczasowy,
 - zakład pracy będący jego dysponentem.

W części opracowań analitycznych, zgodnie z założeniami pracy, pominięto ośrodki tych organizatorów, którzy jako siedzibę (miejscowość) dysponenta podawali adres centrali instytucji, podczas gdy skierowania do ośrodka wczasowego otrzymują wczasowicze mieszkający na obszarze całego kraju (dotyczy to przede wszystkim ośrodków wczasowych związków zawodowych, organizacji politycznych i społecznych, związków spółdzielczych oraz Związku Izb Rzemieślniczych — łącznie 109 obiektów wczasowych).

Przy ustalaniu nazw miejscowości recepcyjnych, w których zlokalizowano zakładowe ośrodki wczasowe, przyjęto strukturę administracyjną omawianych jednostek osadniczych według stanu w 1971 roku.

- b) Ośrodek wczasowy stanowi własność lub jest obiektem dzierż-

⁶ *Statystyka Polski. Turystyka 1971*, GUS, Warszawa, s. 4, tab. 3.

⁷ *Turystyczna baza noclegowa w Polsce 1970*, Instytut Turystyki, nr 2, Warszawa, s. 7, tab. 2.

wionym w ramach wieloletniej umowy przez zakład pracy. Istotna jest przy tym jednoznacznie określona funkcja obiektu, bowiem jako ośrodek wczasowy uznany być może zarówno obiekt murowany (dom wczasowy), jak i obiekty mniej trwałe (pawilony, domki kempingowe itp.).

Pominięto karty rejestracyjne obejmujące sezonowe, indywidualne kwatery w mieszkaniach prywatnych w miejscowościach wypoczynkowych, z wyjątkiem kwater w tych miejscowościach, gdzie zakłady pracy posiadają własne obiekty wczasowe i w celu powiększenia bazy noclegowej wynajmują dodatkowe kwatery prywatne, aby ulokować większą liczbę pracowników wraz z rodzinami, lub też posiadają własne zaplecze gospodarczo-kulturalne (kuchnia, stołówka, świetlica), nie dysponując równocześnie własnym obiektem noclegowym.

Wyeliminowanie (prawie całkowite) kwater prywatnych miało na celu pominięcie obiektów, które nie stanowią trwałego elementu zagospodarowania turystycznego w zakresie wypoczynku socjalnego, nie określają więc tendencji lokalizacyjnych obiektów wczasowych, wyznaczają natomiast wielkość i kierunki ruchu.

c) Ośrodek wczasowy nie jest obiektem sanatoryjnym ani innym przeznaczonym wyłącznie na wczasy lecznicze.

d) Ośrodek wczasowy nie jest określony jednoznacznie jako ośrodek szkoleniowy lub kolonijny zakładu pracy.

Przy rejestracji nie dysponowano informacjami w zakresie bazy wczasowej MON i MSW.

Podstawę opracowania kartoteki stanowiła w zasadzie omówiona wyżej rejestracja przeprowadzona przez Dyрекcję Naczelną FWP, jednak w przypadku, gdy autorce niektóre obiekty wczasowe znane były z autopsji, a nie znalazły potwierdzenia w kartotece centralnej, szczegółowe informacje (w ramach możliwości) uzyskano na podstawie badań terenowych oraz indywidualnych wywiadów (głównie w centralach branżowych związków zawodowych).

Przystępując do oceny stopnia dokładności informacji zebranych materiałów i w związku z tym ich przydatności dla prowadzonych badań, należy założyć, że istnieje prawdopodobieństwo niekompletności materiałów jednostkowych oraz pewnego błędu liczbowego. Biorąc jednak pod uwagę całkowitą sumę informacji uzyskaną w wyniku ogólnopolskiej rejestracji zakładowych ośrodków wczasowych, można uznać, że ewentualne braki ilościowe obejmują wartości marginalne i w związku z tym nie powodują istotnych zniekształceń stanu faktycznego.

III. ROZWÓJ I STRUKTURA PRZESTRZENNA ZAKŁADOWEJ BAZY WCZASOWEJ W POLSCE DO 1971 ROKU

1. ROZWÓJ ILOŚCIOWY ZAKŁADOWEJ BAZY WCZASOWEJ

Rozwój i zmiany struktury przestrzennej zakładowej bazy wczasowej w Polsce do 1971 r. przeanalizowano w wartościach przyrostu liczbowego miejsc noclegowych, zakładowych ośrodków wczasowych oraz miejscowości, w których te ośrodki uruchamiano. Pozycję wyjściową w zakresie badanych elementów stanowią wartości według stanu w 1955 r., a przyrost ilościowy wykazywany jest w kolejnych okresach 5-letnich z wyodrębnieniem 1971 roku.

Dynamikę zmian struktury ilościowej i przestrzennej zakładowej bazy wczasowej w Polsce do 1971 r. przedstawiono w tabelach 4 i 5.

Przedstawione w tabelach dane dotyczące liczby miejsc noclegowych i ośrodków zakładowych w poszczególnych okresach należy traktować orientacyjnie, ustalono je bowiem na podstawie kartoteki według stanu w 1971 r., a nie w momencie uruchamiania ośrodka, podczas gdy wiadomo, że w tym czasie część ośrodków uległa rozbudowie i modernizacji, część została zlikwidowana (m. in. ze względu na niski standard wyposażenia), stąd zarejestrowane w kartotece dane nie zawsze mogą być identyczne ze stanem faktycznym w danym okresie.

W ciągu badanego okresu zaznacza się stały rozwój ilościowy i przestrzenny zakładowej bazy wczasowej, co wyraża się wzrostem wszystkich wartości bezwzględnych.

Porównanie stanu w latach 1955 i 1971 pozwala stwierdzić, że w ciągu 16 lat nastąpił prawie 36-krotny przyrost liczby zakładowych ośrodków wczasowych, 22-krotny miejsc noclegowych oraz 12-krotny liczby miejscowości, w których zlokalizowano zakładową bazę wczasową.

Z proporcji przyrostu liczby ośrodków w stosunku do liczby miejscowości w poszczególnych okresach wynika, że lokalizacja nowych obiektów wczasowych następowała zarówno w miejscowościach, które do tej pory zakładowych ośrodków wczasowych nie posiadały, jak również w tych, gdzie one już istniały i w wyniku uruchomienia nowych nastąpiło m. in. zwiększenie liczby miejsc noclegowych.

Pierwsza sytuacja powoduje zjawisko dyspersji miejscowości z zakładową bazą wczasową, druga natomiast — zjawisko koncentracji ośrodków i miejsc noclegowych w niektórych miejscowościach wczasowych.

Tabela 4. Rozwój zakładowej bazy wczasowej w Polsce do 1971 roku

Wyszczególnienie	Stan w latach										
	1955		1960		1965		1970		1971		
	liczba	1955 = = 100	liczba	1955 = = 100	liczba	1955 = = 100	liczba	1955 = = 100	liczba	1955 = = 100	w tym bez określonej daty
Miejscowości	55	100	190	345	394	716	599	1089	655	1191	22
Zakładowe ośrodki wczasowe	77	100	451	586	1239	1609	2313	3004	2745	3565	163
Miejsca noclegowe w tys.	10,2	100	53,7	520	121,4	1177	194,5	1887	222,4	2159	8,6

Tabela 5. Przyrost zakładowej bazy wczasowej w Polsce do 1971 r. (według województw)

Województwa	Liczba zakładowych ośrodków wczasowych							Liczba miejsc noclegowych w zakładowych ośrodkach wczasowych w tys.						
	stan 1955	1956— 1960	1961— 1965	1966— 1970	1971	brak daty	stan w 1971 r.	stan 1955	1956— 1960	1961— 1965	1966— 1970	1971	brak daty	stan w 1971 r.
	Białostockie	1	9	13	27	6	2	58	0,2	1,2	1,3	2,3	0,4	0,1
Bydgoskie	2	27	49	44	11	4	137	0,2	2,2	3,9	3,4	0,8	0,2	10,7
Gdańskie	15	73	98	98	42	19	345	2,2	10,4	10,9	7,6	3,8	1,8	36,7
Katowickie	4	15	58	109	26	19	231	0,5	0,9	3,2	6,8	1,1	0,5	13,0
Kieleckie	1	3	13	33	3	2	55	0,2	0,1	1,1	2,0	0,3	0,0	3,7
Koszalińskie	4	39	77	130	30	33	313	1,1	6,1	8,5	11,7	2,4	2,0	31,8
Krakowskie	14	44	103	198	49	21	429	1,6	3,8	6,8	10,3	2,5	0,5	25,5
Lubelskie	1	9	24	22	6	2	64	0,2	0,9	1,7	1,4	0,5	0,3	5,3
Łódzkie	—	6	29	18	5	3	61	—	0,7	2,8	1,1	0,7	0,1	5,4
Olsztyńskie	3	22	40	52	4	8	129	0,5	2,5	4,2	4,4	0,2	0,9	12,7
Opolskie	1	5	20	18	4	5	53	0,1	0,4	1,3	1,0	0,1	0,2	3,1
Poznańskie	4	27	52	71	10	3	168	0,1	1,8	3,2	3,3	0,7	0,7	9,8
Rzeszowskie	—	3	14	22	10	3	53	—	0,3	1,3	1,2	1,0	0,1	3,9
Szczecińskie	13	63	107	91	34	8	316	2,1	8,6	10,0	6,2	2,4	0,5	29,8
Warszawskie	—	15	34	50	6	6	111	—	2,3	3,3	4,7	0,7	0,2	11,2
Wrocławskie	14	9	33	53	16	15	140	1,2	0,9	2,5	3,2	1,5	0,2	9,5
Zielonogórskie	—	5	24	38	5	10	82	—	0,4	1,7	2,5	0,2	0,3	5,1
Polska	77	374	788	1074	269	169	3745	10,2	43,5	67,7	73,1	19,3	8,6	222,4

2. ROZWÓJ SIECI MIEJSCOWOŚCI Z ZAKŁADOWĄ BAZĄ WCZASOWĄ

Rozwój sieci miejscowości z zakładową bazą czasową przedstawiono w czterech przekrojach czasowych na mapach: „Miejscowości z zakładowymi ośrodkami czasowymi”. Pierwsza z serii czterech map przedstawia sieć miejscowości w 1955 r. (mapa 2), dwie następne obejmują kolejne okresy 5-letnie: 1956—1960 i 1961—1965 (mapy 3 i 4), ostatnia z tej serii obrazuje okres 6-letni: 1966—1971 (mapa 5).

Na każdej z prezentowanych map opisano miejscowości, w których po raz pierwszy w przedstawianym okresie zlokalizowano zakładowe ośrodki czasowe.

W urzędowym rejestrze niektóre zakładowe ośrodki czasowe podały jako miejsce lokalizacji nazwy miejscowości, które w 1971 r. nie stanowiły samodzielnych jednostek administracyjnych, zostały one bowiem włączone w granice administracyjne sąsiednich miast, jak np. Bierutów do Karpacza, Jaszowiec do Ustronia, Jurata do Jastarni, Strzeszynek do Poznania. Na załączonych mapach, w myśl przyjętych założeń ogólnych (rozdz. II. 3), wszystkie zarejestrowane ośrodki zlokalizowano w miejscowościach zgodnie z przebiegiem ich granic administracyjnych obowiązujących w 1971 roku.

W 1955 r. na obszarze całego kraju zarejestrowano 77 zakładowych ośrodków czasowych z blisko 10 tys. miejsc noclegowych. Rozmieszczone one były w 55 miejscowościach, koncentrujących się głównie w 2 regionach: północnym — nadmorskim i południowym — górskim.

Do „najstarszych” miejscowości, w których już przed II wojną światową uruchomiono pierwsze pracownicze ośrodki czasowe, należą: Krynica (1935)⁸ oraz Zakopane (1938) z ośrodkami należącymi do Związku Zawodowego Pracowników Łączności („Pocztowców”). W okresie powojennym jedno z pierwszych zakładowych ośrodków czasowych uruchomiono w Kiekrzu i Sosnowce (1945), Jastrzębiej Górze, Międzybrodziu, Szklarskiej Porębie, Zawoji (1946), Międzywodziu (1947), Straszynie (1948), Augustowie, Busku, Jastarni, Kołobrzegu, Łebie, Międzyzdrojach, Suchacz, Tolkmicku (1949)⁹.

W okresie do 1956 r. w 12 miejscowościach, w tym 6 nadmorskich i 6 górskich, zlokalizowano więcej niż po 1 ośrodku czasowym. Największą koncentrację ośrodków w 1955 r. wykazuje Zakopane (7)¹⁰, następnie Międzyzdroje (4) i Karpacz (4), w pozostałych 9 miejscowościach zlokalizowano po 2 ośrodki. W 43 miejscowościach zlokalizowano po 1 ośrodku czasowym.

W omawianym okresie w 4 województwach: łódzkim, rzeszowskim,

⁸ W nawiasie rok uruchomienia pierwszego ośrodka zakładowego.

⁹ Kolejność miejscowości alfabetycznie.

¹⁰ W nawiasie liczba zakładowych ośrodków czasowych.

warszawskim i zielonogórskim nie zarejestrowano jeszcze żadnych zakładowych ośrodków wczasowych.

W latach 1956—1960 do sieci miejscowości z zakładową bazą wczasową włącza się 135 kolejnych. Około 43 tys. nowych miejsc noclegowych w 374 ośrodkach zostaje przekazanych do dyspozycji wczasowiczom. „Nowe” miejscowości pojawiają się najliczniej w krajobrazie nadmorskim (29) oraz górskim (25), głównie w Beskidzie Sądeckim i Śląskim. W lokalizacji zakładowych ośrodków wczasowych obok regionów rekreacyjnych uznawanych tradycyjnie za szczególnie atrakcyjne dla turystyki pobytowej — morze, góry — zaznacza się coraz wyraźniej udział obszarów o odmiennym typie i zróżnicowanej randze walorów środowiskowych. W badanym 5-leciu uruchamiane są pierwsze zakładowe ośrodki wczasowe w miejscowościach, które w ciągu najbliższego 10-lecia znajdą się w grupie największych pod względem wielkości bazy zakładowej. Należą do nich: Świnoujście, Dźwirzyno, Ustronie Morskie, Darłowo, Stegna, Przyjezierze, Okuninka, Skorzęcin, Sława, Sielpia, Sulejów, Turawa, Szczyrk, Żegiestów, a więc miejscowości z różnych regionów krajobrazowych Polski.

W 11 miejscowościach następuje dalsza koncentracja zakładowej bazy wczasowej — prym wśród nich wiodą miejscowości nadmorskie: Międzyzdroje (20) i Krynica Morska (17). Zakopane znajduje się teraz na trzeciej pozycji (16), na następnych kolejnych: Wisła, Łeba i Dziwnów (po 12 ośrodków).

Koncentracja ośrodków wystąpiła również w miejscowościach „nowych”, wśród których znalazły się m. in. Świnoujście (13), Gdańsk (8), Skorzęcin (7), Dźwirzyno (6), Darłowo, Muszyna, Sieraków (po 5 ośrodków). 92 ośrodki uruchomione w omawianym 5-leciu zlokalizowano jako pierwsze i jedyne w tyluż miejscowościach. W 1960 r. już we wszystkich województwach w Polsce zarejestrowano miejscowości z zakładowymi ośrodkami wczasowymi.

W latach 1961—1965 (mapa 4) do sieci miejscowości z zakładową bazą wczasową przybywają 204 „nowe”; uruchomionych zostaje 788 ośrodków z blisko 68 tys. miejsc noclegowych. Zagęszcza się sieć miejscowości z zakładową bazą wczasową na południu kraju, głównie w Beskidzie Śląskim i Żywieckim, na Pogórzu Karpackim i w Bieszczadach, a także w Karkonoszach i Kotlinie Kłodzkiej. Na wybrzeżu pierwsze zakładowe ośrodki wczasowe uruchomione zostają w 14 kolejnych miejscowościach.

Stosunkowo nieśmiało lokalizowane w poprzednich latach ośrodki w woj. wrocławskim (przede wszystkim ze względu na dobrze rozwiniętą sieć obiektów wczasowych FWP) zaczynają stanowić liczące się coraz bardziej ilościowe i przestrzenne uzupełnienie bazy FWP.

Zaznaczającą się w dotychczasowej strukturze przestrzennej koncentracja pasmowa wzdłuż wybrzeża (na północy) oraz policentryczna głów-

nie w krajobrazie górskim (na południu), choć utrzymuje się nadal, uzyskuje odciążenie poprzez lokalizację ośrodków również na innych terenach. W tym okresie obok terenów rekreacyjnych „tradycyjnych”, włączane są do eksploatacji turystycznej regiony reprezentujące walory do tej pory nie doceniane i nie wykorzystywane. Należą do nich m. in. miejscowości na Pojezierzach: Kaszubskim, Olsztyńskim, Mrągowskim, Lubuskim i Leszczyńskim, jak również obszary rekreacyjne nad jeziorami zaporowymi: Rożnowskim (4), Zegrzyńskim (3) i Solińskim (1 miejscowość). W młodoglacjalnym krajobrazie pojeziernym, wokół sztucznych zbiorników wodnych, a także wzdłuż niektórych odcinków dolin rzecznych powstają nowe obszary koncentracji przestrzennej zakładowej bazy wczasowej.

Jakkolwiek w badanym okresie zaznaczyła się wyraźnie dyspersja zakładowej bazy wczasowej w wielu „nowych” miejscowościach, to jednak w „starych”, modnych i atrakcyjnych nastąpiła dalsza koncentracja ośrodków. Maksymalna liczba ośrodków zlokalizowanych w jednej miejscowości przypada na Świnoujście (41), poza tym 6 miejscowości koncentruje powyżej 20 ośrodków (łącznie 166), a 22 mieszczą się w klasie wielkości 10—20 (łącznie 296 ośrodków). Wśród 204 nowych miejscowości w 153 zlokalizowano po 1 ośrodku wczasowym.

W latach 1966—1971, okres 6-letni (mapa 5), do sieci miejscowości z zakładowymi ośrodkami wczasowymi przybywa 237 miejscowości, uruchomionych zostaje 1343 ośrodki z blisko 92,5 tys. miejsc noclegowych (wyłączony z tego okresu 1971 r. reprezentuje następujące wartości: w 34 miejscowościach uruchomiono 269 ośrodków z niemal 19 tys. miejsc noclegowych). Nowe miejscowości pojawiają się na obszarze całego kraju (podobnie, jak w poprzednim 5-leciu), jednak nasilenie ilościowe zjawiska w badanym okresie jest intensywniejsze. Zagęszczenie sieci miejscowości charakteryzuje przede wszystkim obszary pojezierzy, które także w ubiegłym 5-leciu zwiększały już swój udział, a także tradycyjne obszary górskie.

Przyrost ośrodków poza miejscowościami nowymi obejmuje także miejscowości już znane, powodując dalszą koncentrację ośrodków (głównie na wybrzeżu), nie zawsze korzystną z punktu widzenia rozwoju i zachowania walorów środowiskowych samej miejscowości i jej najbliższej okolicy, a tym samym zapewnienia jak najkorzystniejszych warunków wypoczynku przebywającym tutaj wczasowiczom.

Największa koncentracja ośrodków wystąpiła w tym okresie w 14 miejscowościach nadmorskich (łącznie znajduje się w nich już 600 ośrodków), w 7 górskich (łącznie 343 ośrodków). Ponadto w grupie miejscowości skupiających powyżej 20 ośrodków znalazło się 8 miejscowości nadjeziernych: Przyjezierze, Skorzęcin, Sieraków, Boszkowo, Sława, Okuninka oraz Turawa i Sielpia (łącznie 196). W badanym okresie wśród

miejsowości nowych 155 przyjęło po jednym zakładowym ośrodku wczasowym.

Przeprowadzona analiza pozwoliła na prześledzenie zmian w strukturze przestrzennej zakładowej bazy wczasowej, jakie zaszły w Polsce od momentu pojawienia się pierwszych ośrodków do 1971 roku.

Zestawienie liczbowe charakteryzujące rozwój sieci miejscowości z zakładową bazą wczasową na obszarze Polski zawiera tabela 6.

Tabela 6. Miejscowości z zakładowymi ośrodkami wczasowymi w Polsce do 1971 roku

Miejscowości z zakładowymi ośrodkami wczasowymi	Do 1956		1956–1960		1961–1965		1966–1971	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
„Nowe” (jako siedziby zakładowych ośrodków wczasowych)	55	100	135	71,1	204	51,8	239	37,8
Rozwijające się	—	—	31	16,3	115	29,2	211	33,3
Stagnujące	—	—	24	12,6	75	19,0	183	28,9
Stan ogółem	55	100	190	100	394	100	633*	100

* Stan w 1971 r. — 659 miejscowości (dla 22 brak daty uruchomienia zakładowych ośrodków wczasowych).

W poszczególnych okresach ma miejsce bezwzględny przyrost liczby miejscowości, natomiast udział procentowy wyróżnionych grup miejscowości w globalnej strukturze jest zmienny.

Bezwzględny przyrost ilościowy miejscowości nowych wywołuje zjawisko dyspersji przestrzennej i świadczy o poszukiwaniu coraz to nowych terenów i miejscowości dla usytuowania w nich ośrodków wczasowych. Niejednokrotnie zakładowe ośrodki wczasowe zlokalizowane zostały w miejscowościach, których charakter i klasa walorów środowiskowych stawiały je uprzednio na dalekiej pozycji w hierarchii wykorzystania i zagospodarowania dla turystyki pobytowej.

Bezwzględny przyrost liczby miejscowości „rozwijających się” świadczy o koncentracji zakładowej bazy wypoczynkowej w niektórych, wybranych miejscowościach i regionach kraju.

Zwiększanie się liczby miejscowości stagnujących świadczy o tym, że jakkolwiek zostały one już „odkryte” dla turystyki pobytowej, to jednak pozostały miejscowościami o ograniczonym zasięgu oddziaływania. Stagnacja miejscowości w danym okresie nie jest jednoznaczna z zahamowaniem lokalizacji ośrodków w innych latach, co zresztą niejednokrotnie potwierdzone zostało w praktyce.

Można się więc spodziewać, że co najmniej w niektórych miejscowościach, stagnujących w 1971 r., w latach następnych uruchomiono nowe zakładowe ośrodki wczasowe, w związku z czym struktura funkcjonalna, a zarazem ranga turystyczna tych miejscowości w skali regionu czy nawet kraju mogła ulec zmianie.

3. STOPIEŃ KONCENTRACJI ZAKŁADOWEJ BAZY WCZASOWEJ W MIEJSCOWOŚCIACH RECEPCYJNYCH

Dalsze badania nad strukturą przestrzenną zakładowej bazy wczasowej dotyczyły ustalenia stopnia koncentracji zakładowych ośrodków wczasowych i miejsc noclegowych w poszczególnych miejscowościach na obszarze kraju.

Tabela 7. Koncentracja zakładowych ośrodków wczasowych według miejscowości Polska — 1971 r.

Miejscowości według liczby ośrodków	Miejscowości		Ośrodki		Miejsca noclegowe	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%
ponad 50	4	0,6	311	11,3	24 929	11,2
26—50	15	2,3	495	18,1	40 243	18,2
11—25	39	5,9	676	24,6	57 363	25,8
6—10	42	6,4	327	11,9	24 456	10,9
3—5	100	15,3	368	13,5	27 552	12,4
2	113	17,3	226	8,2	19 174	8,6
1	342	52,2	342	12,4	28 683	12,9
Ogółem	655	100	2745	100	222 400	100

Przedstawione w tabeli 7 dane charakteryzują stopień koncentracji ośrodków wczasowych w miejscowościach recepcyjnych. Liczba ośrodków przypadająca na jedną miejscowość jest różna i waha się od jednego ośrodka w ponad połowie badanych miejscowości do 101 ośrodków zarejestrowanych w 1971 r. w Zakopanem. Najwięcej ośrodków wczasowych (w grupie miejscowości powyżej 50 ośrodków) przyjęły cztery miejscowości, w tym dwie górskie: Zakopane (101) i Wisła (83) oraz dwie nadmorskie: Świnoujście (70) i Kołobrzeg (58). Te cztery miejscowości koncentrują 11,3% wszystkich zakładowych ośrodków wczasowych oraz 11,2% całości miejsc noclegowych omawianej bazy.

Miejscowości, w których zlokalizowanych jest ponad 10 zakładowych ośrodków wczasowych stanowią zaledwie 8,8% ogółu badanych, ale obejmują łącznie 54,0% ośrodków i 55,2% miejsc noclegowych w skali kraju. W tej grupie znajduje się 31 miejscowości nadmorskich, 15 górskich, 12 zlokalizowanych nad jeziorami: 6 na pojezierzach, po 3 nad sztucznymi jeziorami w górach i na nizinach.

Miejscowości z jednym ośrodkiem wczasowym (52,2% ogółu miejscowości z bazą zakładową) obejmują zaledwie 12,4% ogólnej liczby ośrodków w skali kraju.

Także liczba miejsc noclegowych w zakładowych ośrodkach wczasowych przypadająca na jedną miejscowość jest różna i waha się od poniżej 20 miejsc w 23 miejscowościach do 7210 miejsc zarejestrowanych (do 1971 r.) w Kołobrzegu.

Tabela 8 zawiera dane dotyczące koncentracji miejsc noclegowych w zakładowej bazie wczasowej w miejscowościach, uszeregowanych według liczby miejsc noclegowych (w klasach wielkości).

Tablica 8. Koncentracja miejsc noclegowych zakładowej bazy wczasowej w miejscowościach w Polsce. Stan w 1970 roku

Miejscowości według ilości miejsc noclegowych w bazie zakładowej	Zakładowa baza wczasowa					
	miejscowości		miejscza noclegowe		ośrodki zakładowe	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%
> 3000	12	1,8	52 089	23,4	591	21,5
1001–3000	38	5,8	65 376	29,4	771	28,1
501–1000	43	6,6	30 728	13,8	345	12,6
100–500	287	43,8	60 016	27,0	705	25,7
< 100	258	39,4	14 191	6,4	316	11,5
brak	17	2,6	—	—	17	0,6
Razem	655	100	222 400	100	2745	100

W przedstawionym układzie największa koncentracja miejsc noclegowych charakteryzuje 12 miejscowości (1,8% ogółu badanych). Skupiają one 23,4% ogółu miejsc noclegowych i 21,5% ośrodków zakładowej bazy wczasowej. Wśród wymienionych znajduje się 9 miejscowości nadmorskich: Kołobrzeg, Świnoujście, Łeba, Dziwnów, Krynica Morska, Międzyzdroje, Gdańsk, Mrzeżyno, Jastrzębia Góra oraz 3 górskie: Zakopane, Wisła i Ustroń¹¹.

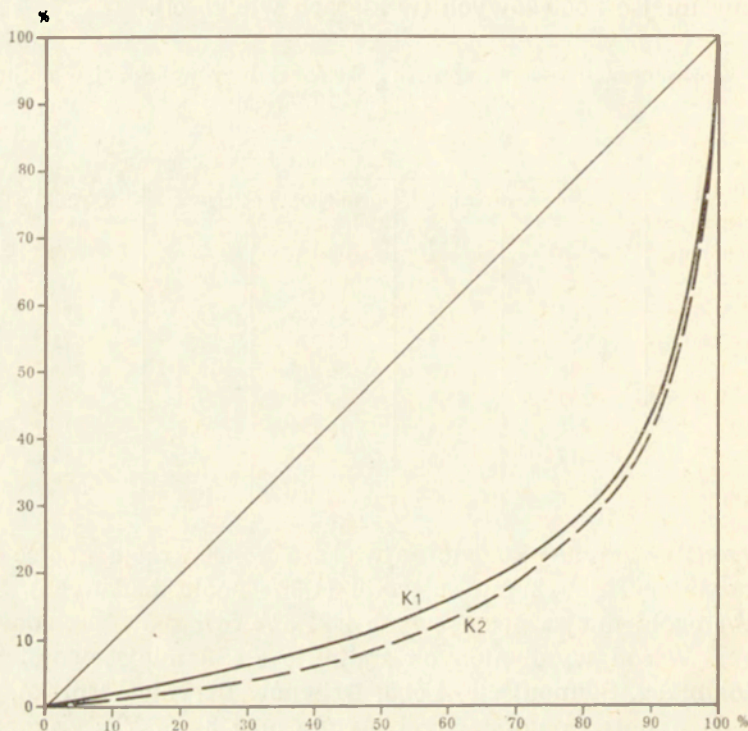
Miejscowości, w których skupiło się ponad 1000 miejsc noclegowych, stanowią zaledwie 7,6% ogółu badanych, a obejmują 52,8% miejsc noclegowych wczasowej bazy zakładowej w 49,6% ośrodków. Wśród miejscowości o dużym udziale miejsc noclegowych (ponad 1000) znajdują się 22 miejscowości nadmorskie, 5 górskich, 7 nad jeziorami naturalnymi i 3 nad sztucznymi zbiornikami wodnymi.

Miejscowości liczące do 500 miejsc noclegowych stanowią 83,2% ogółu badanych i obejmują 33,4% miejsc noclegowych czynnych w 37,2% wszystkich ośrodków na obszarze kraju. Wydzielone z tej grupy 258 miejscowości (39,4% ogółu badanych) z najmniejszym udziałem miejsc noclegowych (poniżej 100) obejmują 14,2 tys. miejsc noclegowych, co stanowi zaledwie 6,4% całej zakładowej bazy noclegowej.

Współczynnik koncentracji obliczony metodą Florence'a dla obu badanych zmiennych wykazuje wartości zbliżone, dla ośrodków wczasowych wyraża się wskaźnikiem 0,51, dla miejsc noclegowych 0,52, co wskazuje na podobny stopień koncentracji obu zmiennych w badanych miejscowościach.

¹¹ Kolejność miejscowości — od największej liczby miejsc noclegowych.

Omawiane wskaźniki koncentracji ośrodków i miejsc noclegowych przedstawiono za pomocą krzywych koncentracji (ryc. 3).

Ryc. 3. Krzywa koncentracji zakładowej bazy wczasowej w miejscowościach recepcyjnych (1971)

y — ośrodki wczasowe i miejsca noclegowe, x — miejscowości wczasowe; k_1 — koncentracja zakładowych ośrodków wczasowych, k_2 — koncentracja miejsc noclegowych

Fig. 3. Concentration curve of the recreation base, controlled by the establishments, situated in reception localities (1971)

y — recreation centres and beds, x — recreation localities; k_1 — concentration of the recreation centres controlled by the establishments, k_2 — concentration of beds

W większości przypadków wyższy stopień koncentracji zakładowej bazy wczasowej charakteryzuje miejscowości usytuowane w regionach nadmorskich i górskich o wysokiej randze walorów krajobrazowych i wypoczynkowych w skali kraju. Miejscowości te cechuje najczęściej wysoki stopień rozwoju infrastruktury oraz urządzeń turystycznych i paraturystycznych dostępnych dla licznej rzeszy turystów przebywających nie tylko w zakładowych ośrodkach wczasowych.

4. WNIOSKI

W charakteryzowanym okresie na obszarze Polski następuje stały, dynamiczny rozwój zakładowej bazy wczasowej. Przyrost ilościowy zakładowych ośrodków wczasowych wywołuje zmiany w strukturze:

- przestrzenno-geograficznej sieci miejscowości z zakładową bazą wczasową,
- wielkościowo-funkcjonalnej miejscowości wczasowych.

Strukturę przestrzenną zakładowej bazy wczasowej cechuje jednocześnie koncentracja miejscowości na pewnych obszarach i dyspersja na innych. Te same zjawiska dotyczą również stopnia skupienia ośrodków wczasowych i miejsc noclegowych w poszczególnych miejscowościach rekreacyjnych.

Dla miejscowości wczasowych położonych wzdłuż wybrzeża morskiego lub wzdłuż dolin rzecznych charakterystyczna jest koncentracja pasmowa.

Miejscowości położone wokół sztucznych zbiorników wodnych, zagospodarowanych dla celów turystyki pobytowej, oraz w niektórych pasmach czy grupach górskich charakteryzuje koncentracja policentryczna.

Dla niektórych regionów pojezierzy z dużym udziałem jezior i lasów, jak również dla zupełnie odmiennych krajobrazów obejmujących obszary wypoczynkowe o niewysokiej klasie walorów środowiskowych charakterystyczna jest dyspersja miejscowości.

Koncentracja ośrodków i miejsc noclegowych w poszczególnych miejscowościach wczasowych powoduje rozwój i zwiększenie się udziału funkcji turystycznych w całości kształcie struktury gospodarczej oraz przyczynia się do powstawania dużych miejscowości wczasowych w różnych typach krajobrazu.

Zjawisku koncentracji bazy w niektórych miejscowościach wczasowych towarzyszy jednocześnie zjawisko dyspersji zakładowej bazy wczasowej w innych. Wyraża się to m. in. tym, że w ponad co drugiej z badanych miejscowości znajduje się zaledwie jeden zakładowy ośrodek wczasowy, a blisko 40% miejscowości posiada mniej niż po 100 miejsc noclegowych.

Dyspersja bazy wczasowej na wiele miejscowości, reprezentujących walory pożądane dla lokalizacji zakładowych ośrodków wczasowych, a nie stanowiących równocześnie centrów ruchu wypoczynkowego w skali kraju czy regionu, doprowadziła do rozprzestrzenienia się bazy wczasowej na obszar całego kraju i spowodowała rozszerzenie sieci miejscowości z zakładowym budownictwem wczasowym.

IV. TENDENCJE LOKALIZACYJNE ZAKŁADOWYCH OŚRODKÓW WZASOWYCH W POLSCE DO 1971 R. W UKŁADZIE WOJEWÓDZKIM

1. ZAŁOŻENIA METODYCZNE

Struktura przestrzenna zakładowej bazy wczasowej w Polsce w okresie do 1971 r., charakteryzująca się z jednej strony znacznym rozprzestrzenieniem geograficznym zjawiska, z drugiej natomiast silną koncentracją w niewielu miejscowościach, pozwala wnioskować, że lokalizacja ośrodków wczasowych stanowi efekt oddziaływania różnych czynników.

Analiza struktury ilościowo-przestrzennej zakładowej bazy wczasowej w Polsce prowadzona w poprzednich rozdziałach tej pracy obejmowała wszystkie zakładowe ośrodki wczasowe w liczbie 2745, czynne na obszarze kraju w 1971 roku.

Obecnie, przystępując do charakterystyki kierunków lokalizacji zakładowych ośrodków wczasowych, uznano za właściwe z metodologicznego punktu widzenia wyeliminowanie tych ośrodków, które nie posiadają jednoznacznie określonych lokalizacji swych dysponentów. Grupę tę (109) stanowią ośrodki będące w gestii dysponentów rozdzielających skierowania na wczasy osobom mieszkającym na obszarze całego kraju (np. ośrodki wczasowe stanowiące własność branżowych związków zawodowych lub organizacji społecznych), w związku z czym siedziba dysponenta nie pokrywa się z miejscem zamieszkania większości korzystających i potencjalnych wczasowiczów udających się do określonej miejscowości wczasowej.

Zakładając powyższe, część badań nad strukturą przestrzenną zakładowej bazy wczasowej w skali ogólnokrajowej obejmować będzie wszystkie (2745) zakładowe ośrodki wczasowe, część natomiast wymagająca ustalonych jednoznacznie relacji przestrzennych — 2636 ośrodków.

2. STRUKTURA ZAKŁADOWEJ BAZY WZASOWEJ W UKŁADZIE WOJEWÓDZTW

Powiązania przestrzenne zakładowej bazy wczasowej w układzie województw scharakteryzowano udziałem ośrodków (tab. 9) i miejsc noclegowych (tab. 10).

Każda z tabel przedstawia macierz kwadratową obejmującą swym układem wszystkie województwa (włącznie z miastami wydzielonymi) ujęte w dwie grupy:

a) w układzie wierszowym wyszczególnione są województwa inwestujące w zakładową bazę wczasową,

b) w układzie kolumnowym — województwa recepcyjne, czyli te, które na swoim terenie przyjęły lokalizację zakładowych ośrodków wczasowych z własnego i innych województw.

W przedstawionych układach wszystkie badane jednostki przestrzenne znalazły się jednocześnie w grupie województw „inwestujących” i „recepcyjnych”.

Charakterystyczną cechą przedstawionego układu jest dominacja lokalizacji w granicach własnego województwa, co w tabelach wyraża się maksymalną wartością przypadającą w miejscach krzyżowania się tych samych województw.

W grupie województw inwestujących w zakładową bazę wczasową zdecydowana dominacja przypada zakładom pracy województwa katowickiego, które dysponują 21,9⁰% ośrodków i 19,5⁰% miejsc noclegowych w skali kraju. Sytuację taką, w której co piąty ośrodek wczasowy znajduje się w dyspozycji inwestora z woj. katowickiego, tłumaczy przede wszystkim fakt, że na terenie tego województwa znajduje się największa w Polsce aglomeracja miejsko-przemysłowa (ludność województwa stanowi 11,5⁰% ogółu ludności Polski, zatrudnienie w gospodarce uspołecznionej 15,4⁰% ogółu zatrudnionych w kraju). Ponadto w strukturze gospodarki tego województwa znaczny udział przypada na zakłady pracy resortów górnictwa i hutnictwa charakteryzujące się wysokim udziałem zatrudnionych w warunkach szkodliwych dla zdrowia oraz dysponujące wysokimi funduszami zakładowymi na cele socjalne. Znaczna część tych funduszy przeznaczona była od dawna na budowę własnych zakładowych ośrodków wczasowych w miejscowościach atrakcyjnych dla regeneracji sił i zdrowia pracowników. Zakłady pracy tego województwa w okresie do 1971 r. usytuowały swoje ośrodki na obszarze 13 województw, jednak największa liczba ośrodków (37,8⁰%) i miejsc noclegowych (30,2⁰% ogółu lokalizacji województwa) przypada na teren własnego województwa.

Porównując stan ilościowy ośrodków wczasowych zlokalizowanych w różnych regionach rekreacyjnych okazuje się, że w regionie górskim województw katowickiego i krakowskiego (region ten stanowi genetyczną całość, tylko formalnie przedzielony granicą administracyjną, zmienioną zresztą w 1975 r.) znajduje się około dwukrotnie więcej ośrodków niż w trzech województwach nadmorskich, a liczba miejsc noclegowych (mimo znacznej różnicy średnich wielkości ośrodków górskich i nadmorskich) w obu regionach prawie się równoważy.

Na następnej pozycji w skali ogólnopolskiej w zakresie udziału ośrodków (11,6⁰%) i miejsc noclegowych (13,6⁰%) znajduje się województwo war-

Tabela 9. Zakładowe ośrodki czasowe

Województwa inwestujące	Liczba ośrodków									
	BI	BY	GD	KA	KI	KO	KR	LU	ŁÓ	
Białostockie	38									
Bydgoskie		108	19			18	1			
Gdańskie		9	105	2		8	2			
Katowickie		1	58	218	6	69	113		4	
Kieleckie		1	6	1	29	3	6	1		
Koszalińskie						31				
Krakowskie			12			17	202			
w tym m. Kraków			5			1	138			
Lubelskie			2	1		3	2	55		
Łódzkie	1	2	15		14	26	6	1	54	
w tym m. Łódź	1	1	13		10	19	4	1	36	
Olsztyńskie	1		2							
Opolskie			1	3		11	14			
Poznańskie		2	15	3		47	12			
w tym m. Poznań			7	3		30	11			
Rzeszowskie		1			1		6	1		
Szczecińskie			3			7	1			
Warszawskie	8	3	39	2	3	17	32	4	1	
w tym m. Warszawa	8	2	34	1	3	14	29	4	1	
Wrocławskie	2	1	43			51	4			
w tym m. Wrocław	1	1	19			29	2			
Zielonogórskie			0			3	1			
Ogółem	liczba	50	128	321	230	53	311	402	62	59
	%	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Udział w kraju	%	1,8	4,8	12,2	8,7	2,0	11,8	15,2	2,4	2,2

szawskie wraz z Warszawą. O tak wysokim udziale w skali krajowej zdecydowała liczba ośrodków uruchomiona przez zakłady pracy zlokalizowane na terenie Warszawy. Udział zakładów pracy z Warszawy w stosunku do bazy z całego województwa wyraża się 80,9% ośrodków i 81,8% miejsc noclegowych. Zakładowe ośrodki czasowe z warszawskiego znajdują się na obszarze prawie całego kraju z wyjątkiem woj. opolskiego i zielonogórskiego. Biorąc jednak pod uwagę tylko zakłady pracy z miejscowości na terenie województwa (bez m. Warszawy) rozmieszczenie przestrzenne ograniczy się do 8 województw. I w tym przypadku, podobnie jak w woj. katowickim, widoczne jest silne oddziaływanie aglomeracji miejsko-przemysłowej, o zróżnicowanej strukturze gospodarczej, jaką reprezentuje Warszawa. Największy udział lokalizacji ośrodków (32,6%) i miejsc noclegowych (33,4%) przypada na obszar wła-

według województw — stan w 1971 roku

w województwach recepcyjnych

OL	OP	PO	RZ	SZ	WA	WR	ZG	razem		udział w kra- ju %
								liczba	%	
2								40	100	1,5
4				4		3		157	100	6,0
2						2		130	100	4,9
4	13		3	55		30	3	577	100	21,9
1				3				51	100	1,9
								31	100	1,2
1			1	10		2		245	100	9,3
			1	5				150	100	5,7
1					3			67	100	2,5
2		6		17	3	2	2	151	100	5,7
1		6		8	1	2	2	105	100	4,0
39								42	100	1,6
	38			9		7		83	100	3,1
		142		43		12	6	282	100	10,7
		68		34		7	3	164	100	6,1
			45					54	100	2,1
				75		3		89	100	3,4
63		2	2	19	99	11		305	100	11,6
55		2	2	16	65	11		247	100	9,4
2	1	11		63		52	28	258	100	9,8
		2		24		38	11	126	100	4,8
		4		18		7	40	74	100	2,8
121	52	165	51	316	105	131	79	2636	100	100
100	100	100	100	100	100	100	100	100	—	—
4,6	2,0	6,3	1,9	12,0	4,0	5,0	3,0	100	×	×

snego województwa, na następnej pozycji znajduje się sąsiadujące od północy woj. olsztyńskie.

W grupie województw z udziałem 9,3—10,7% ośrodków i 7,5—11,4% miejsc noclegowych w skali ogólnopolskiej znalazły się: krakowskie, poznańskie i wrocławskie. I w tym przypadku na tak wysokie pozycje (III—V) w skali kraju miał wpływ duży udział ośrodków z zakładów pracy zlokalizowanych na terenie wielkich miast: Krakowa, Poznania i Wrocławia. Ośrodki wczasowe zakładów pracy z omawianych województw wykazują różny stopień rozprzestrzenienia geograficznego. Zakłady pracy z wrocławskiego ulokowały swoje ośrodki w 11 województwach, poznańskiego w 9, a krakowskiego w 7, ale bez względu na stopień rozprzestrzenienia na obszarze kraju, największy udział, jak poprzed-

Tabela 10. Miejsca noclegowe w zakładowych

Województwa inwestujące	Liczba miejsc noclegowych									
	BI	BY	GD	KA	KI	KO	KR	LU	ŁÓ	
Białostockie	2807									
Bydgoskie		8284	1 668			2 010	46			
Gdańskie		1076	11 184	48		660	73			
Katowickie		37	6 585	12 160	442	6 618	6 021		247	
Kieleckie		38	1 131	15	2064	192	660	21		
Koszalińskie						3 345				
Krakowskie			727			1 581	12 233			
w tym m. Kraków			357			196	8 333			
Lubelskie			62	180		423	61	4248		
Łódzkie	38	145	1 151		648	2 704	150	10	4815	
w tym m. Łódź	38		947		388	1 948	91	10	3480	
Olsztyńskie	44		236							
Opolskie			16	108		1 145	504			
Poznańskie		145	1 582	40		3 621	421			
w tym m. Poznań			1 039	40		2 456	376			
Rzeszowskie		95			120		267	20		
Szczecińskie			68			1 480	85			
Warszawskie	900	135	4 226	140	232	1 423	2 088	350	75	
w tym m. Warszawa	900	116	3 510	30	232	1 259	2 008	350	75	
Wrocławskie	233	15	4 083			6 167	324			
w tym m. Wrocław	113		2 236			3 972	32			
Zielonogórskie			32			380	20			
liczba	4022	9970	32 751	12 691	3506	31 749	22 953	4649	5137	
Ogółem	%	100	100	100	100	100	100	100	100	
Udział w kraju	%	1,9	4,8	15,9	6,2	1,7	15,4	11,1	2,2	2,5

nio, przypada na lokalizacje w regionach rekreacyjnych własnego województwa.

Podobne układy strukturalno-przestrzenne, jakkolwiek wyrażające się mniejszą liczbą ośrodków (4,9—6,0%) i miejsc noclegowych (5,7—6,6% w skali krajowej), wykazują woj. bydgoskie, gdańskie i łódzkie.

Zakłady pracy z pozostałych województw partycypują udziałem ośrodków i miejsc noclegowych znacznie mniejszym niż 5% w ogólnopolskiej zakładowej bazie wczasowej.

3. KIERUNKI GEOGRAFICZNE LOKALIZACJI ZAKŁADOWYCH OŚRODKÓW WZASOWYCH

Kierunki geograficzne lokalizacji zakładowych ośrodków wczasowych przedstawia tabela 11, w której wymieniono województwa recepcyjne uszeregowane w pięciu klasach preferencji lokalizacyjnych zależnie od

ośrodkach wczasowych według województw — 1971 rok

w województwach recepcyjnych

OL	OP	PO	RZ	SZ	WA	WR	ZG	razem		udział w kra- ju %
								liczba	%	
170								2 977	100	1,4
436				202		164		12 810	100	6,2
302						276		13 619	100	6,6
233	764		104	5 122		1797	94	40 224	100	19,5
80				168				4 369	100	2,1
								3 345	100	1,6
65			60	656		60		15 382	100	7,5
			60	388				9 334	100	4,5
120					312			5 406	100	2,6
162		270		1 128	269	180	146	11 816	100	5,7
140		270		536	20	180	146	8 194	100	4,0
3 146								3 426	100	1,7
	2306			879		363		5 321	100	2,6
		7401		4 186		469	220	18 085	100	8,8
		3503		3 319		301	124	11 158	100	5,4
			3261					3 763	100	1,8
				7 341		150		9 124	100	4,4
6350		330	200	1 631	9414	683		28 177	100	13,6
5493		330	200	1 342	6514	683		23 042	100	1,12
101	16	550		5 737		4234	2046	23 506	100	11,4
		38		2 400		3436	966	13 193	100	6,4
		500		1 547		194	2440	5 113	100	2,5
11 165	3086	9051	3625	28 597	9995	8570	4946	206 463	100	100
100	100	100	100	100	100	108	100	100	—	—
5,4	1,5	4,4	1,8	13,8	4,8	4,2	2,4	100	—	—

udziału ośrodków z województw inwestujących. Tak skonstruowaną macierz wypełniają symbole województw w układzie wartości malejącym od lewej ku prawej.

Województwa inwestujące można pod względem stopnia preferencji lokalizacyjnych podzielić na trzy grupy:

a) Inwestujące w ponad 10 województwach, o dużej ekspansji; należą do nich: warszawskie (z Warszawą), które inwestuje na terenie 15 województw, łódzkie (z Łodzią) — 14 województw, katowickie — 13 województw, wrocławskie (z Wrocławiem) — 11 województw. Wymienione województwa posiadają w skali kraju największą liczbę zatrudnionych w gospodarce społecznej oraz znajdują się w grupie województw o najwyższym stopniu urbanizacji. Ponadto wśród omawianych: warszawskie i łódzkie charakteryzuje niewielki udział obszarów wypoczynkowych w granicach własnych, przy równocześnie małej atrakcyjności walorów środowiskowych dla turystyki pobytowej, a więc intensywnie

Tabela 11. Stopień preferencji lokalizacyjnej zakładowych ośrodków wczasowych według województw inwestujących — stan z 1971 roku

Województwa inwestujące —1	Województwa recepcyjne					
	udział ośrodków w %					liczba ogółem 7
	> 50	50—25	25—10	10—5	< 5	
2	3	4	5	6		
Białostockie	BI			OL		2
Bydgoskie	BY		GD, KO		OL, SZ, WR, KR	7
Gdańskie	GD			BY, KO	KA, KR, OL, WR	7
Katowickie		KA	KR, KO, GD	SZ, WR	OP, KI, ŁÓ, OL, RZ, ZG, BY	13
Kieleckie	KI		GD, KR	KO, SZ	BY, KA, LU, OL	9
Koszalińskie	KO					1
Krakowskie	KR			KO	GD, SZ, WR, OL, RZ	7
Lubelskie	LU				KO, WA, GD, KR, KA, OL	7
Łódzkie		ŁÓ	KO, SZ	GD, KI	KR, PO, WA, BY, OL, WR, ZG, BI, LU	14
Olsztyńskie	OL				GD, BI	3
Opolskie		OP	KR, KO, SZ	WR	KA, GD	7
Poznańskie	PO		KO, SZ	GD	KR, WR, ZG, KA, BY	9
Rzeszowskie	RZ			KR	BY, KI, LU	5
Szczecińskie	SZ			KO	GD, WR, KR	5
Warszawskie		WA	OL, GD, KR	SZ, KO	WR, BI, LU, BY, KI, KA, PO, RZ, ŁÓ	15
Wrocławskie			SZ, WR, KO, GD, ZG		PO, KR, BI, OL, BY, OP	11
Zielonogórskie	ZG		SZ	WR, PO	KO, GD, KR	7

Symbole województw:

BI — białostockie
 BY — bydgoskie
 GD — gdańskie
 KA — katowickie
 KI — kieleckie
 KO — koszalińskie

KR — krakowskie
 LU — lubelskie
 ŁÓ — łódzkie
 OL — olsztyńskie
 OP — opolskie
 PO — poznańskie

RZ — rzeszowskie
 SZ — szczecińskie
 WA — warszawskie
 WR — wrocławskie
 ZG — zielonogórskie

poszukujące terenów wypoczynkowych w innych województwach,

b) Inwestujące na obszarze 7—10 województw, a więc mniej więcej połowy ich ogólnej liczby, o średniej ekspansji. W grupie tej znajduje się 8 województw (bydgoskie, gdańskie, kieleckie, krakowskie z Krakowem, lubelskie, opolskie, poznańskie z Poznaniem i zielonogórskie). Są to przeważnie województwa o średniej liczbie zatrudnionych w gospodarce społecznej. Jakkolwiek na obszarze własnego województwa dysponują walorami średniej lub nawet wysokiej klasy, to jednak w poszukiwaniu innych walorów i odmiennych krajobrazów lokalizują swoje ośrodki w wielu regionach kraju.

c) Inwestujące na terenie niewielu województw (poniżej 7), w skraj-

nym przypadku (koszalińskie) tylko na terenie jednego — własnego — o małej ekspansji. Tę grupę województw, a zwłaszcza trzy województwa o najmniejszej ekspansji przestrzennej (koszalińskie, białostockie, olsztyńskie) cechuje najniższy wskaźnik zatrudnienia w gospodarce społecznej i stosunkowo niewysoki stopień urbanizacji. Jednocześnie dysponują one dużymi walorami środowiska na własnym terenie, nie są więc zmuszone szukać obszarów wypoczynkowych w innych częściach Polski.

4. STRUKTURA RECEPCYJNA WOJEWÓDZTW

Recepcyjność województw w skali kraju oraz strukturę własnościową zakładowej bazy wczasowej według województw przedstawia rycina 4.

Stopień recepcyjności województw można zróżnicować w zależności od wielkości udziału zakładowej bazy wczasowej w strukturze całego kraju:

— powyżej 10⁰/o przypada na: krakowskie (15,2⁰/o), gdańskie (12,2⁰/o), szczecińskie (12,0⁰/o) i koszalińskie (11,8⁰/o);

— od 4—10⁰/o, czyli na każde województwo recepcyjne przypada co najmniej 100 zakładowych ośrodków wczasowych z różnych regionów Polski; w grupie tej znajduje się 6 województw: katowickie, poznańskie, wrocławskie, bydgoskie, olsztyńskie, warszawskie;

— poniżej 4⁰/o obejmuje 7 województw, wśród których najmniejszy udział ośrodków (1,8⁰/o) przypada na województwo białostockie.

Strukturę „własnościową” zakładowej bazy wczasowej w województwach recepcyjnych przedstawia tabela 12. Tabela ta została skonstruowana w podobny sposób jak tabela 11, charakteryzująca preferencje lokalizacyjne ośrodków wczasowych według województw.

Województwa recepcyjne można pod względem udziału liczby województw inwestujących podzielić na trzy grupy:

a) Z partycypacją ponad 10 województw inwestujących — duże zróżnicowanie struktury własnościowej; występuje w 6 województwach, wśród których znajdują się 4 reprezentujące najwyższą skalę recepcyjności ogólnopolskiej, a więc krakowskie i 3 nadmorskie, a ponadto olsztyńskie i wrocławskie.

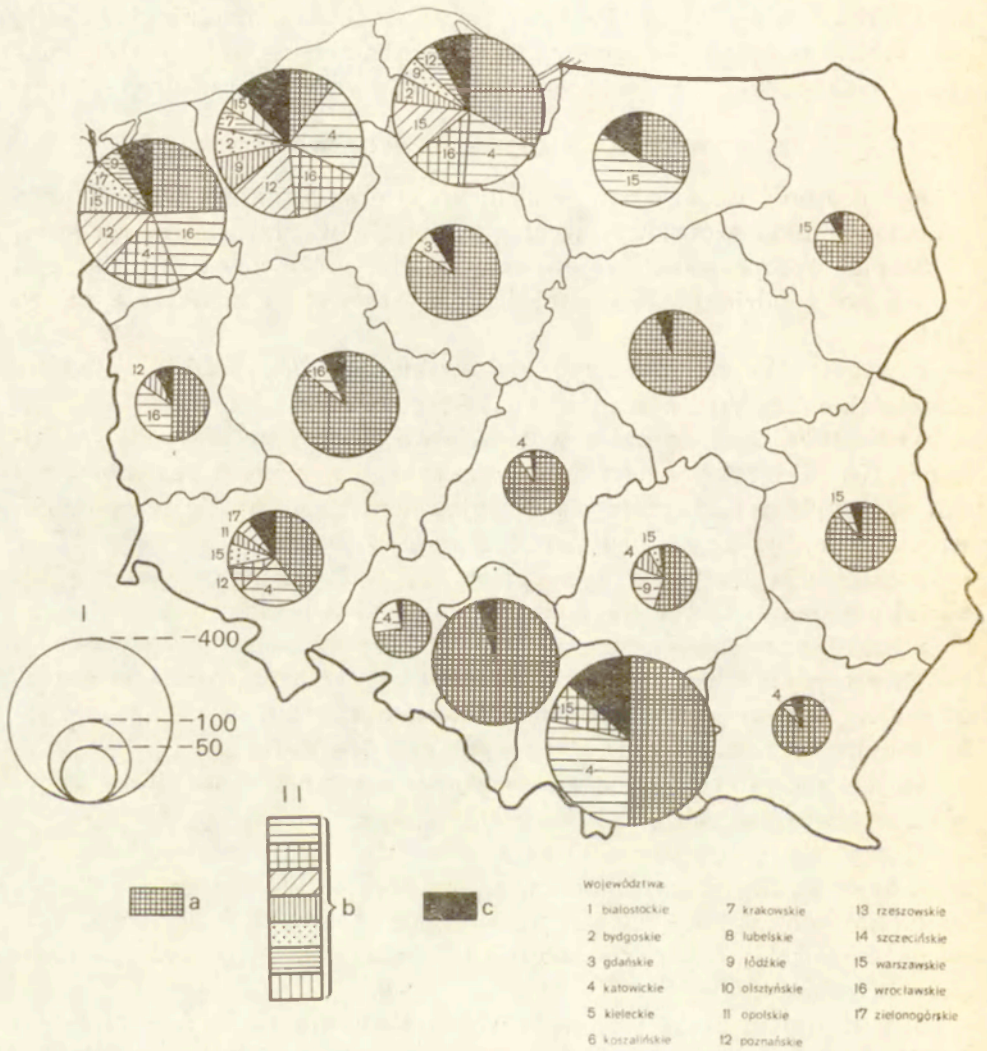
b) Z udziałem 5—10 województw inwestujących — średnie zróżnicowanie; istnieje w 7 województwach, reprezentujących obszary położone w odmiennych krajobrazach i różnych makroregionach Polski.

c) Z udziałem mniej niż 5 województw — małe zróżnicowanie struktury własnościowej; jest charakterystyczne dla 4 badanych jednostek administracyjnych: warszawskiego i łódzkiego oraz opolskiego i rzeszowskiego. Województwa te z wyjątkiem rzeszowskiego i południowego skrawka opolskiego reprezentują krajobraz mało urozmaicony, w porównaniu z pozostałymi obszarami wypoczynkowymi w kraju, ubogi w walory środowiska naturalnego.

Strukturę „własnościową” zakładowej bazy wczasowej w wojewódz-

twach recepcyjnych ujęto w trzy stopnie zróżnicowania w zależności od wielkości udziału ośrodków własnych:

— powyżej 50% sumy ośrodków z własnego województwa posiada 12 ba-

Ryc. 4. Recepcyjność województw i struktura własnościowa zakładowej bazy wczasowej (1971)

I — ośrodki wczasowe (powierzchnia kół proporcjonalna do liczby ośrodków), II — województwa inwestujące: a — ośrodki własne, b — ośrodki inne (1-17), c — ośrodki pozostałe razem

Fig. 4. Reception capacity of the voivodships and the property structure of the recreation base controlled by the establishments (1971)

I — recreation centres (the size of the circles corresponds to the number of circles); II — investing voivodships: a — own centres, b — other centres ((1-17), c — remaining centres, total

Tabela 12. Udział zakładowych ośrodków wczasowych w województwach recepcyjnych — stan z 1971 roku

Województwa recepcyjne	Województwa inwestujące					liczba ogółem
	udział ośrodków w %					
	> 50	50—25	25—10	10—5	< 5	
Białostockie	BI		WA		WR, ŁÓ, OL	5
Bydgoskie	BY			GD	WA, PO, ŁÓ, KA, KI, RZ, WR	9
Gdańskie		GD	KA, WR, WA	BY	ŁÓ, PO, KR, KI, SZ, LU, OL, OP, ZG	14
Katowickie	KA				OP, PO, GD, WA, KI, LU	7
Kieleckie	KI	ŁÓ	KA	WA	RZ	5
Koszalińskie			KA, WR, PO	KO, ŁÓ, BY, KR, WA	OP, GD, SZ, KI, LU, ZG	12 14
Krakowskie	KR	KA		WA	OP, PO, KI, ŁÓ, RZ, WR, GD, LU, BY, SZ, ZG	14
Lubelskie	LU			WA	KI, ŁÓ, RZ	5
Łódzkie	ŁÓ			KA	WA	3
Olsztyńskie	WA	OL			BY, KA, BI, GD, ŁÓ, WR, KI, KR, LU	11
Opolskie	OP	KA			WR	3
Poznańskie	PO			WR	ŁÓ, ZG, WA	5
Rzeszowskie	RZ			KA	WA, KR	4
Szczecińskie			SZ, WR, KA, PO	WA, ZG, ŁÓ	KR, OP, BY, KI	11
Warszawskie	WA				ŁÓ, LU	3
Wrocławskie		WR	KA	PO, WA, OP, ZG	BY, SZ, GD, KR, ŁÓ	11
Zielonogórskie	ZG	WR		PO	KA, ŁÓ	5

Symbole: zob. tab. 11.

danych jednostek administracyjnych, w tym w 8 województwach udział własnej bazy wczasowej przekracza 75% — maksimum woj. katowickie 95,8%,

— od 25—50% sumy ośrodków zakładów pracy z własnego województwa przypada na 3 województwa: gdańskie, olsztyńskie i wrocławskie,

— poniżej 25% ośrodków własnych przyjęły 2 województwa: koszalińskie i szczecińskie.

W 15 województwach udział bazy własnej w stosunku do całej zakładowej bazy wczasowej województwa recepcyjnego zajmuje pierwszą pozycję, w 2 natomiast (olsztyńskie i koszalińskie) udział ośrodków własnych przypada na dalsze pozycje. W województwie olsztyńskim baza własna stanowi 32,2% i zajmuje drugą pozycję pod względem wielkości po woj. warszawskim (z Warszawą) z udziałem 52,0%. W woj. kosza-

lińskim baza własna stanowi 10,0% i zajmuje 4 pozycję po województwach: katowickim (22,2%), wrocławskim z Wrocławiem (16,4%) i poznańskim z Poznaniem (15,1%).

Jako „drugie” województwa — w strukturze własnościowej zakładowej bazy wczasowej — występują w 12 przypadkach województwa sąsiednie, graniczące terytorialnie. W 5 przypadkach, gdy „drugimi” województwami nie są sąsiedzi, pozycję tę w 4 województwach: gdańskim, koszalińskim, rzeszowskim i wrocławskim zajmuje katowickie, a jeden raz — w szczecińskim — wrocławskie.

5. WNIOSKI

Z przedstawionych materiałów wynika, że jakkolwiek tendencje lokalizacyjne zakładowych ośrodków wczasowych wykazują różny udział ilościowy oraz różny zasięg terytorialny i odmienne kierunki geograficzne, to jednak województwa inwestujące szczególnie preferują obszary wypoczynkowe we własnych granicach administracyjnych. Tym samym województwa poszukujące terenów rekreacyjnych i inwestujące w zakładową bazę wczasową stają się dla siebie równocześnie głównymi receptorami tej bazy.

O dużej swobodzie wyboru miejsca lokalizacji ośrodków w skali kraju świadczy ich duże rozproszenie przestrzenne poza granicami własnego województwa.

Stopień ekspansji przestrzennej województw inwestujących wynika m. in. z:

- dużego zapotrzebowania zakładów pracy na tereny wypoczynkowe dla lokalizacji własnych ośrodków wczasowych,
- z chęci lokalizacji ośrodków na obszarach wypoczynkowych o szczególnie atrakcyjnych walorach środowiskowych.

Stopień recepcyjności województw uwarunkowany jest m. in.:

- udziałem obszarów wypoczynkowych w ogólnej powierzchni województw recepcyjnych,
- stopniem atrakcyjności środowiska dla turystyki wypoczynkowej,
- oddaleniem obszarów rekreacyjnych od siedzib zakładów pracy inwestujących w zakładową bazę wczasową.

Struktura „własnościowa” stanowi odbicie omówionych wyżej tendencji lokalizacyjnych województw inwestujących i możliwości recepcyjnych województw przyjmujących.

V. TENDENCJE LOKALIZACYJNE ZAKŁADOWYCH OŚRODKÓW WZASOWYCH UWARUNKOWANE WALORAMI ŚRODOWISKA GEOGRAFICZNEGO

1. ZAŁOŻENIA METODYCZNE

Strukturę przestrzenną zakładowej bazy wczasowej w Polsce w powiązaniu z typem krajobrazu scharakteryzowano w oparciu o klasyfikację miejscowości wczasowych według walorów środowiska geograficznego istotnych dla potrzeb turystyki wypoczynkowej.

Jako podstawowe elementy środowiska geograficznego, stymulujące lokalizację ośrodków wczasowych wyodrębniono: morze, śródlądowe wody powierzchniowe: rzeki i jeziora (w tym sztuczne jeziora zaporowe), góry i pogórza oraz inne (np. źródła mineralne, położenie w granicach dużych miast itp.). W tak uproszczonej klasyfikacji nie wydzielono jako odrębnych elementów środowiska: lasu i klimatu. Uznano, że szata roślinna (las), jakkolwiek o różnej wartości przyrodniczej i zajmowanej powierzchni towarzyszy znacznej większości ośrodkom wczasowym, stanowiąc pożądaną i niezbędną otulinę naturalną oraz atrakcyjną, łatwo dostępną strefę penetracji turystycznej dla wczasowiczów.

Nie klasyfikując klimatu jako odrębnego czynnika lokalizacji przyjęto, że przy sytuowaniu zakładowych ośrodków wczasowych typ klimatu był uwzględniony łącznie i traktowany jednoznacznie z charakterem krajobrazu regionu wypoczynkowego, a więc w krajobrazie nadmorskim — klimat morski, w górach i na pogórzu — klimat górski itp.

Można również przypuszczać, że przy wyborze lokalizacji ośrodka różnice klimatyczne występujące między określonymi miejscowościami czy nawet regionami w tym samym typie krajobrazowo-klimatycznym nie odgrywały większej roli, chodziło natomiast o lokalizację w środowisku wolnym od uciążliwych zanieczyszczeń powietrza i nadmiernego hałasu. Generalnie można przyjąć, że przy lokalizacji zakładowego ośrodka wczasowego, uwzględniającego atrakcyjność środowiska geograficznego, zasadnicze znaczenie posiadał całokształt komponentów krajobrazowo-przestrzennych danej miejscowości czy okolicy.

W celu uniknięcia zbyt skomplikowanego obrazu struktury przestrzennej zakładowej bazy wczasowej w oparciu o elementy środowiska

naturalnego konieczne było w dalszym ciągu opracowania przyjęcie pewnych uproszczeń. Uproszczenia te poszły w 2 kierunkach:

a) Lokalizacja ośrodka związana została z miejscowością w jej granicach administracyjnych, tak więc cechy środowiska naturalnego danej miejscowości przypisane zostały poszczególnym ośrodkom, bez uwzględniania cech lokalizacji szczegółowej. Uproszczenie takie było konieczne, gdyż określenie lokalizacji szczegółowej poszczególnych ośrodków wymagałoby wizji lokalnej, co utrudniłoby niepomniernie opracowanie tematu.

b) Wprowadzono pojęcie wiodącego waloru środowiska geograficznego. Z sytuacji geograficznej Polski wynika, że poszczególne elementy środowiska naturalnego (z wyjątkiem morza i gór) mogą występować w określonych kompozycjach przestrzennych jednocześnie. Dlatego też, opierając się na pewnych założeniach logicznych i empirycznych, niektórym komponentom środowiska przypisano rolę wiodącą w wyborze miejsca lokalizacji zakładowych ośrodków wczasowych. Założono, że walor wiodący to taki, który mimo że towarzyszą mu również inne, posiada w danym krajobrazie lub miejscowości znaczenie dominujące. Na przykład jeśli ośrodek został zlokalizowany nad morzem, w pobliżu jeziora lub ujścia rzeki, to przyjęto, że walorem wiodącym jest morze (klimat morski), natomiast pozostałe elementy stanowią tylko czynnik uzupełniający i wzbogacający krajobraz.

W tej części pracy, podobnie jak w poprzednim rozdziale analizą objęto 2636 zakładowych ośrodków wczasowych.

2. STRUKTURA ZAKŁADOWEJ BAZY WCASOWEJ WEDŁUG WIODĄCEGO WALORU ŚRODOWISKA GEOGRAFICZNEGO

Tabele 13 i 14 przedstawiają strukturę zakładowej bazy wczasowej w Polsce w powiązaniu z wiodącymi walorami środowiska geograficznego miejscowości.

Stopień preferencji określonego waloru środowiska geograficznego uzyskuje odmienną kolejność w wartościach liczby miejsc noclegowych

Tabela 13. Zakładowa baza wczasowa według wiodącego waloru środowiska geograficznego
Polska — 1971 rok

Wiodący walor środowiska	Miejscowości		Ośrodki		Miejsca noclegowe	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%
Morze	62	9,8	830	31,5	83 619	40,5
Jeziora naturalne	277	43,6	696	26,4	53 136	25,7
Jeziora sztuczne	47	7,4	202	7,6	10 293	5,0
Góry i podgórze	137	21,6	703	26,7	43 331	21,0
Rzeki	105	16,5	198	7,5	15 621	7,6
Inne	7	1,1	7	0,3	463	0,2
Razem	635	100	2636	100	206 463	100

Tabela 14. Zakładowe ośrodki wczasowe według wiodącego waloru środowiska geograficznego 1971 rok

Województwa inwestujące	Zakładowe ośrodki wczasowe według wiodącego waloru środowiska geograficznego													
	morze		jez. naturalne		jez. sztuczne		rzeki		góry i pogórza		inne		razem	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
Białostockie	—	—	32	80,0	—	—	8	20,0	—	—	—	—	40	100
Bydgoskie	36	22,9	105	66,9	9	5,7	2	1,3	4	2,6	1	0,6	157	100
Gdańskie	36	27,7	85	65,5	—	—	3	2,3	6	4,6	—	—	130	100
Katowickie	177	30,7	10	1,7	53	9,2	22	3,8	314	54,3	1	0,3	577	100
Kieleckie	12	23,5	2	3,9	15	29,4	13	25,5	7	13,7	2	4,0	51	100
Koszalińskie	24	77,4	7	22,6	—	—	—	—	—	—	—	—	31	100
Krakowskie	40	16,3	1	0,4	29	11,8	8	3,3	167	68,2	—	—	245	100
Lubelskie	5	7,5	38	56,7	—	—	20	29,8	3	4,5	1	1,5	67	100
Łódzkie	55	36,4	18	11,9	27	17,9	42	27,8	8	5,3	1	0,7	151	100
Olsztyńskie	2	4,8	40	95,2	—	—	—	—	—	—	—	—	42	100
Opolskie	20	24,1	—	—	34	41,0	4	4,8	25	30,1	—	—	83	100
Poznańskie	100	35,5	152	54,0	1	0,3	2	0,7	27	9,5	—	—	282	100
Rzeszowskie	—	—	1	1,8	14	25,9	8	14,8	31	57,5	—	—	54	100
Szczecińskie	75	84,3	10	11,2	—	—	—	—	4	4,5	—	—	89	100
Warszawskie	73	23,9	102	33,4	18	5,9	64	21,0	47	15,4	1	0,4	305	100
Wrocławskie	153	59,3	49	19,0	2	0,8	2	0,8	52	20,1	—	—	258	100
Zielonogórskie	22	29,7	44	59,5	—	—	—	—	8	10,8	—	—	74	100
Polska	830	—	696	—	202	—	198	—	703	—	7	—	2636	—
%	31,5	—	26,4	—	7,7	—	7,5	—	26,7	—	0,2	—	100	—

i ośrodków wczasowych: morze uzyskało prymat w zakresie liczby miejsc noclegowych, jeziora natomiast — ośrodków wczasowych.

Maksymalna liczba miejsc noclegowych — 83,4 tys. (40,5% ogółu badanych) — przypada na ośrodki zlokalizowane w 62 miejscowościach nadmorskich, co w stosunku do pozostałych wartości świadczy o maksymalnej w skali kraju koncentracji miejsc noclegowych w miejscowościach nadmorskich.

Kolejną pozycję pod względem liczby miejsc noclegowych (34,0% sumy ogólnej) zajmują ośrodki zlokalizowane nad jeziorami, zarówno w krajobrazie młodoglacjalnym, jak i nad sztucznymi jeziorami zaporowymi (na te ostatnie przypada 16,2% miejsc nad jeziorami oraz 7,6% ogółu miejsc noclegowych). Jak już wspomniano, jeziora są najczęściej spotykanym elementem środowiskowym stymulującym lokalizację ośrodków, a miejscowości nadjeziorne stanowią ponad połowę ogółu badanych.

Na trzeciej pozycji pod względem liczby miejsc noclegowych (21,0% ogółu) znalazły się ośrodki górskie i podgórskie (mniej więcej połowa liczby miejsc ośrodków nadmorskich). Porównując długość trwania sezonu turystycznego w górach i nad morzem oraz w innych regionach wypoczynkowych kraju można przyjąć, że stopień wykorzystania ośrodków górskich w ciągu roku jest 2—4-krotnie wyższy od pozostałych. W ten sposób ośrodki górskie mimo stosunkowo mniejszej liczby miejsc noclegowych wykazują faktycznie największą liczbę przyjęć wczasowiczów.

Najmniejszy udział miejsc noclegowych (7,6% ogółu) posiadają ośrodki nadrzeczne, a wobec stosunkowo dużej liczby miejscowości, w których zostały zlokalizowane, cechuje je (zarówno miejsca, jak i ośrodki) najwyższy w skali kraju stopień dyspersji.

Tendencje lokalizacyjne zakładowych ośrodków wczasowych w powiązaniu z walorami środowiska geograficznego przedstawia tabela 14.

Udział ośrodków wczasowych związanych z poszczególnymi typami krajobrazu jest różny i waha się od 198 ośrodków zlokalizowanych nad rzekami do 898 nad jeziorami.

Walorem stymulującym lokalizację zakładowych ośrodków wczasowych są najczęściej jeziora, mniej więcej co trzeci ośrodek w kraju usytuowany jest nad jeziorem. Wśród ośrodków nadjeziornych 77,5% zlokalizowanych zostało w naturalnym krajobrazie pojezierzy, natomiast 22,5% nad sztucznymi jeziorami zaporowymi na rzekach górskich i nizinnych.

Na drugim miejscu pod względem liczebności znajdują się ośrodki zlokalizowane w miejscowościach nadmorskich, wzdłuż całego wybrzeża Bałtyku. Położeniem nadmorskim charakteryzuje się również prawie co trzeci ośrodek w kraju. Morze stanowi walor środowiskowy szczególnej rangi, przyciągający ośrodki wczasowe bez względu na usytuowanie ich inwestorów na terenie Polski.

Ośrodki zlokalizowane w górach i na pogórzu stanowią 26,6% ogółu,

tym samym krajobraz górski i podgórski znalazł się na trzeciej pozycji wśród walorów stymulujących lokalizację ośrodków. Góry jako typ krajobrazu nie stanowią waloru o takiej sile przyciągania jak morze, oddziałują na lokalizacje przede wszystkim w granicach własnych województw. Szczególną atrakcyjność lokalizacyjną wykazują jednak niektóre miejscowości górskie jak: Zakopane, Karpacz, Krynica, Szklarska Poręba. Czynniki warunkującymi to zjawisko są oczywiście nie tylko walory środowiskowo-krajobrazowe miejscowości i najbliższej okolicy, ale cała towarzysząca im infrastruktura i niewymierny czynnik mody.

Najmniej liczne są ośrodki wczasowe zlokalizowane nad rzekami. Rzeki są wykorzystywane jako walor środowiska tylko tam, gdzie brak innych (morza, jezior, gór). Atrakcyjność większości naszych rzek zmniejsza częste zanieczyszczenia wód ściekami.

Z przedstawionych danych wynika, że oddziaływanie określonych walorów środowiska geograficznego na lokalizację zakładowych ośrodków wczasowych z poszczególnych województw inwestujących jest silnie zróżnicowane. Stopień preferencji lokalizacyjnych w poszczególnych typach krajobrazu przedstawia tabela 15.

Tabela 15. Udział zakładowych ośrodków wczasowych województw inwestujących według wiodącego waloru środowiska geograficznego — stan z 1971 roku

Typ krajobrazu (wiodący walor środowiska)	Województwa inwestujące				
	Udział ośrodków w %				nie zlokalizowały ośrodków
	> 50	50–25	25–10	< 10	
Jezioro	OL, BI, BY, GD, ZG, L, V PO	OP, WA, KI, ŁÓ, RZ	KO, WR, KR, SZ, KA	—	—
Morze	SZ, KO, WR	ŁÓ, PO, KA, ZG, GD	OP, KI, WA, BY, KR	LU, OL	BI, RZ
Góry i pogórza	KR, RZ, KA	OP	WR, WA, KI, ZG	PO, ŁÓ, GD, SZ, LU, BY	BI, KO, OL
Rzeka	—	LU, ŁÓ, KI	WA, BI, RZ	OP, KA, KR, GD, BY, WR, PO	KO, OL, SZ, ZG

Symbole: zob. tabela 11.

Spśród czterech typów krajobrazu wydzielonych w tabeli tylko jeziora stanowiły czynnik stymulujący lokalizację zakładowych ośrodków wczasowych z wszystkich województw.

Najwyższy stopień preferencji lokalizacyjnej nad jeziorami — przekraczający 50% sumy ośrodków z danego województwa — jest charakterystyczny dla siedmiu województw. Obejmują one w zasadzie obszary

leżące w strefie krajobrazu młodoglacjalnego, gdzie jeziora stanowią charakterystyczną cechę regionów rekreacyjnych. Wyjątek stanowi woj. lubelskie, które leżąc poza tą strefą obejmuje jednak swym zasięgiem Pojezierze Włodawsko-Łęczyńskie, którego walory rekreacyjne wykorzystano przede wszystkim w zakładach pracy. Wśród tych siedmiu województw znajduje się również gdańskie, którego zakłady pracy dla lokalizacji ośrodków wczasowych preferowały krajobraz pojezierny mimo dostępnego na własnym terenie wybrzeża morskiego.

W drugiej klasie preferencji (25—50% sumy ośrodków) występuje pięć województw (opolskie, warszawskie, kieleckie, łódzkie i rzeszowskie), z których żadne, poza północno-zachodnim skrawkiem warszawskiego (Pojezierze Gostynińskie), nie leży w naturalnym krajobrazie pojeziernym. W województwach tych znaczny udział ośrodków nadjeziornych przypada na lokalizacje nad sztucznymi jeziorami (w opolskim — Jezioro Turawskie, warszawskim — Zalew Zegrzyński, kieleckim — zbiornik Sielpia, łódzkim — Zbiornik Sulejowski, w rzeszowskim — Jezioro Solińskie).

Trzecią klasę preferencji (powyżej 10% sumy ośrodków) stanowi pięć województw, wśród których znajdują się: dwa nadmorskie i trzy górskie.

3. OCENA WALORÓW ŚRODOWISKOWYCH JAKO STYMULATORA LOKALIZACJI ZAKŁADOWYCH OŚRODKÓW WZASOWYCH

Krajobraz nadmorski (morze) stanowi najważniejszy walor środowiskowy dla lokalizacji więcej niż połowy ośrodków w trzech województwach inwestujących: szczecińskim, koszalińskim i wrocławskim. Dominacja ośrodków nadmorskich w dwóch pierwszych województwach związana jest m. in. z tendencją lokalizacji na obszarach rekreacyjnych we własnych granicach administracyjnych. Zakłady pracy woj. wrocławskiego, mającego własne obszary rekreacyjne głównie w górach i na pogórzu, dla lokalizacji swoich ośrodków wczasowych preferują krajobraz nadmorski (około 60% sumy ośrodków województwa znajduje się nad morzem).

W drugiej grupie — z udziałem 25—50% ośrodków zlokalizowanych nad morzem — znalazło się pięć województw, w tym jedno nadmorskie (gdańskie), dwa sąsiadujące z nadmorskimi (poznańskie i zielonogórskie) i dwa odległe od morza (łódzkie i katowickie).

Najmniejszy udział ośrodków nadmorskich (poniżej 10%) wykazują województwa olsztyńskie i lubelskie.

Żaden zakład pracy z województw białostockiego i rzeszowskiego nie uruchomił własnego ośrodka wczasowego nad morzem.

W krajobrazie górskim i podgórskim ponad 50% ośrodków zakładowych zlokalizowały województwa: krakowskie, rzeszowskie i katowic-

kie, czyli te, które w swych granicach administracyjnych posiadają atrakcyjne regiony rekreacyjne na terenie Karpat. Dwa pozostałe województwa południowe — obejmujące krajobraz górski Sudetów — znalazły się na kolejnych pozycjach: 30,1% ośrodków z woj. opolskiego i 20,1% z wrocławskiego zlokalizowanych zostało w górach i na pogórzu. Dla pozostałych obszarów Polski udział ośrodków zlokalizowanych w górach nie przekracza (w skali województwa) w zasadzie 15% (maksimum 15,4% z warszawskiego). W górach i na pogórzu nie posiadają ośrodków wczasowych zakłady pracy z województw białostockiego, koszalińskiego i olsztyńskiego, a więc z obszarów położonych peryferyjnie w stosunku do omawianego krajobrazu.

Rzeka stanowiła czynnik lokalizacji ośrodków wczasowych dla zakładów pracy z 13 województw. Maksymalny udział ośrodków nadrzecznych sięgający około 30% przypada na zakłady pracy woj. lubelskiego, następnie łódzkiego i kieleckiego, a więc obszarów środkowej Polski reprezentujących mało urozmaicony krajobraz, gdzie rzeki stanowią pożądany walor dla turystyki wypoczynkowej.

Jako „pierwszy” walor środowiskowy stymulujący lokalizację zakładowych ośrodków wczasowych wystąpiło:

a) W 10 województwach inwestujących — jezioro. W tej grupie województw maksymalny udział ośrodków nadjeziornych posiada woj. olsztyńskie 95,2%.

b) W 4 województwach — morze. Maksymalny udział przypada na woj. szczecińskie, z którego ośrodki zlokalizowane nad morzem stanowią 84,3% obiektów z całego województwa.

c) W 3 województwach inwestujących — góry i pogórze (maksimum krakowskie — 68,2% udziału ogółu ośrodków tego województwa).

Z przedstawionych wartości wynika, że w tendencji lokalizacji ośrodków wczasowych zakładów pracy z danego województwa dominuje wybór tego waloru środowiskowego, który stanowi równocześnie (w przeważającej większości przypadków) charakterystyczną cechą krajobrazu regionów wypoczynkowych tego województwa. Prawdliwość ta charakteryzuje ośrodki z 14 województw.

Udział ilościowy „drugiego” z kolei waloru środowiska potwierdza tę prawidłowość. I tak dla ośrodków wczasowych z dziesięciu województw były to lokalizacje:

- nad rzekami: białostockie, lubelskie, łódzkie i kieleckie,
- nad morzem: gdańskie i olsztyńskie,
- nad jeziorami: koszalińskie i szczecińskie,
- nad sztucznym jeziorem: rzeszowskie,
- w górach: wrocławskie.

Dla pozostałych siedmiu województw drugi z kolei czynnik lokalizacji zakładowych ośrodków wczasowych stanowi wybrzeże morskie, dostępne dla nich tylko poza terenem własnego województwa. Spośród wymienio-

nych, dla trzech województw: bydgoskiego, poznańskiego i zielonogórskiego, z racji ich położenia geograficznego, lokalizacja nadmorska jest równocześnie lokalizacją w województwach sąsiadujących.

Preferowanie wśród krajobrazów tego samego typu obszarów rekreacyjnych położonych bliżej inwestora znajduje potwierdzenie w rozrzucie przestrzennym ośrodków:

- na 36 ośrodków nadmorskich z woj. bydgoskiego — przypada na gdańskie 17 i koszalińskie 15,
- na 100 ośrodków z poznańskiego — na koszalińskie i szczecińskie przypada po 43 ośrodki,
- na 22 z zielonogórskiego — w szczecińskim jest 18.

Zasięg oddziaływania morza na lokalizację zakładowych ośrodków wczasowych jest wyraźny także w stosunku do czterech pozostałych województw: katowickiego, krakowskiego, opolskiego i warszawskiego, choć położone są one dalej od wybrzeża Bałtyku niż wymienione wyżej. Województwa katowickie i krakowskie wykazują zbliżoną liczbę ośrodków w każdym z trzech województw nadmorskich, opolskie preferuje woj. koszalińskie (14), a następnie szczecińskie (8 ośrodków). Województwo warszawskie największą liczbę ośrodków nadmorskich umieściło w najbliższej w stosunku do siebie usytuowanym gdańskim (39), znacznie mniej w szczecińskim (19) i koszalińskim (17).

4. WNIOSKI

Przedstawione wyżej wyniki badań pozwalają ustalić następujące prawidłowości w tendencjach lokalizacyjnych zakładowych ośrodków wczasowych w powiązaniu z wiodącym walorem środowiska geograficznego:

a) Każdy walor środowiska geograficznego, bez względu na przypisywaną mu rangę w porównaniu z innymi i bez względu na to, jaką reprezentuje klasę atrakcyjności dla turystyki pobytowej w skali kraju, jeśli występuje w granicach administracyjnych danego województwa, stanowi dla niego główny czynnik lokalizacji zakładowych ośrodków wczasowych.

b) Istnieją walory, które mimo że w skali kraju reprezentują niewielką atrakcyjność dla turystyki pobytowej, stanowią jednak czynnik lokalizacji ośrodków z racji niedużej odległości od siedziby zakładu pracy i miejsca zamieszkania użytkowników.

c) Istnieją walory stosunkowo powszechnie występujące, dostępne w różnej odległości od siedziby zakładu pracy inwestora i przyszłego dysponenta ośrodka. W przypadku lokalizacji ośrodka ze względu na takie walory, wybór miejsca jest uzasadniony najczęściej bliższą odległością, najchętniej w granicach własnego ewentualnie sąsiedniego województwa.

d) Istnieją walory środowiska, których charakter, znaczenie i ranga w skali kraju są tak wybitne, że stanowią one główny czynnik lokalizacji ośrodków bez względu na odległość od siedziby zakładu pracy.

Przedstawione prawidłowości w tendencjach lokalizacyjnych zakładowych ośrodków wczasowych na obszarze kraju nie dotyczą sytuacji, kiedy dla lokalizacji ośrodka ustalono *a priori* określony makroregion czy miejscowość turystyczną, charakteryzujące się specyficznym zespołem walorów lub korzyściami z innej dziedziny (np. siedziba pokrewnego zakładu pracy).

Przedstawiając powyższe wnioski w zakresie tendencji lokalizacyjnych zakładowej bazy wczasowej w Polsce do 1971 r., autorka zdaje sobie sprawę z tego, że proporcje ilościowego udziału ośrodków w poszczególnych typach krajobrazu nie wynikają jedynie z rangi i atrakcyjności walorów środowiska, lecz uzależnione są także od innych czynników, jak np.: możliwość nabycia praw własnościowych określonej działki pod zabudowę, uzbrojenie terenu i podstawowa infrastruktura, ułatwienia administracyjne wynikające z lokalizacji w granicach „własnego” województwa.

VI. TENDENCJE LOKALIZACYJNE ZAKŁADOWYCH OŚRODKÓW WZASOWYCH W STOSUNKU DO ODLEGŁOŚCI SIEDZIB INWESTORÓW

1. ZAŁOŻENIA METODYCZNE

Dalsze badania, w myśl założeń pracy, dotyczą ustalenia tendencji lokalizacyjnych zakładowych ośrodków wczasowych wynikających z relacji odległościowych między zakładem pracy a ośrodkiem wczasowym.

Dla każdej lokalizacji ustalono dwa punkty odniesienia konieczne do określenia odległości między zakładem pracy (w przybliżeniu miejscem zamieszkania użytkowników) a ośrodkiem wczasowym (miejscem wypoczynku), zakładając przy tym pewien stopień generalizacji, a mianowicie: — określenie lokalizacji badanych obiektów spowodowano do usytuowania ich w granicach administracyjnych miejscowości, rezygnując z uwzględniania lokalizacji szczegółowej, — relacje przestrzenne między badanymi jednostkami wyznaczono w linii prostej.

Za podstawową jednostkę odległości między badanymi miejscowościami przyjęto odległość 50 km, tak więc najbliższa centrum układu izodystanta wyznacza odległość do 50 km, natomiast najdalsza — do 300 km (odległości powyżej 300 km nie dzielono już na strefy 50-kilometrowe ze względu na malejące znaczenie występujących między nimi różnic). Obszary objęte poszczególnymi 50-kilometrowymi izodystantami podzielono na strefy lokalizacji¹² o zasięgu:

- bliskim: do 100 km,
- średnim: między 100 a 300 km,
- dalekim: ponad 300 km.

2. STRUKTURA ZAKŁADOWEJ BAZY WZASOWEJ WEDŁUG STREF ODLEGŁOŚCI

Tabela 16 zawiera liczbę zakładowych ośrodków wczasowych, sklasyfikowanych według stref odległości między zakładem pracy a ośrodkiem wczasowym.

¹² Uzasadnienie przedziałów strefowych omówiono w rozdz. II. 2.

Tabela 16. Zakładowe ośrodki wczasowe według stref odległości -- 1971 rok

Województwo inwestujące	Zakładowe ośrodki wczasowe według stref odległości w km															
	< 50		50—100		101—150		151—200		201—250		251—300		> 300		razem	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
Białostockie	13	32,5	12	30,0	15	37,5	—	—	—	—	—	—	—	—	40	100
Bydgoskie	75	47,8	38	24,2	9	5,7	18	11,5	10	6,4	6	3,8	1	0,6	157	100
Gdańskie	75	57,7	46	35,4	3	2,3	—	—	—	—	—	—	6	4,6	130	100
Katowickie	74	12,8	203	35,1	60	10,4	37	6,4	10	1,7	5	0,9	188	32,7	577	100
Kieleckie	19	37,3	12	23,5	2	3,9	4	7,8	—	—	—	—	14	27,5	51	100
Koszalińskie	22	71,0	7	22,6	2	6,4	—	—	—	—	—	—	—	—	31	100
Krakowskie	63	25,7	112	45,8	27	11,0	1	0,4	1	0,4	—	—	41	16,7	245	100
Lubelskie	34	50,8	19	28,4	5	7,5	1	1,5	—	—	2	3,0	6	8,8	67	100
Łódzkie	29	19,2	43	28,5	2	1,3	3	2,0	1	0,7	24	15,9	49	32,4	151	100
Olsztyńskie	31	73,8	9	21,4	1	2,4	1	2,4	—	—	—	—	—	—	42	100
Opolskie	31	37,3	13	15,7	6	7,2	8	9,6	3	3,6	2	2,4	20	24,2	83	100
Poznańskie	73	25,9	69	24,5	13	4,6	16	5,7	72	25,5	15	5,3	24	8,5	282	100
Rzeszowskie	27	50,0	20	37,0	6	11,1	—	—	—	—	—	—	1	1,9	54	100
Szczecińskie	13	14,6	61	68,5	5	5,6	2	2,2	4	4,5	1	1,0	3	3,5	89	100
Warszawskie	65	21,3	34	11,1	17	5,6	52	17,1	14	4,6	19	6,2	104	30,2	305	100
Wrocławskie	13	5,0	29	11,2	44	17,1	5	1,9	1	0,4	4	1,6	162	62,8	258	100
Zielonogórskie	35	47,3	7	9,5	17	23,0	4	5,4	2	2,7	6	8,1	3	4,0	74	100
Polska	692	—	734	—	234	—	152	—	118	—	84	—	622	—	2636	—
%	26,2	—	27,8	—	8,9	—	5,8	—	4,5	—	3,2	—	23,6	—	100	—

Liczba ośrodków występujących w poszczególnych 50-km strefach odległości jest różna i wynosi od 84 ośrodków (3,2% sumy ogólnej) zlokalizowanych w odległości 250—300 km do 734 ośrodków (odpowiednio 27,8%) w strefie 50—100 km.

Spśród 2636 ośrodków wczasowych najliczniejszą grupę stanowią ośrodki zlokalizowane w strefie bliskiego zasięgu. W odległości do 100 km znalazła się ponad połowa badanych obiektów, w tym prawie co czwarty ośrodek w kraju usytuowano w strefie do 50 km.

W odległości od 100—300 km, a więc obejmującej cztery 50-km strefy znalazło się ponad 22% badanych ośrodków, natomiast poza izodystantą 300 km, czyli w strefie dalekiego zasięgu, zlokalizowano prawie 24% ogółu ośrodków.

Tabela 17 zawiera klasyfikację województw inwestujących według preferencji poszczególnych stref odległości.

Tabela 17. Udział zakładowych ośrodków wczasowych według stref odległości 1971 rok

Strefa zasięgu lokalizacji w km	Udział zakładowych ośrodków wczasowych według województw inwestujących w %					
	> 75	75—50	50—25	25—10	< 10	nie zlokalizowały ośrodków
Bliska	OL, KO, GD, RZ, SZ, LU	BY, KR, BI, KI, ZG, OP, PO	KA, ŁÓ, WA	WR	—	—
< 100 Średnia	—	—	PO, ZG, BI, WA, BY	OP, WR, ŁÓ, KA, SZ, LU, KR, KI, RZ	KO, OL, GD	—
100—300 Daleka	—	WR	KA, ŁÓ, WA, KI	OP, KR	LU, PO, GD, ZG, SZ, RZ, BY	BI, KO, OL
> 300						

Symbole: zob. tabela 11.

W strefie bliskiego zasięgu (do 100 km) znalazły się ośrodki wczasowe wszystkich województw inwestujących.

Najwyższy udział bazy wczasowej w strefie bliskiego zasięgu — ponad 75% ośrodków województwa — posiada sześć województw, wśród których: koszalińskie, gdańskie i szczecińskie zlokalizowały swoje ośrodki nad morzem i na „własnych” pojezierzach, dwa następne: olsztyńskie i lubelskie — głównie nad jeziorami (lokalizacje nadjeziorne w lubelskim

ograniczają się do Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego), oraz rzeszowskie — w najbliższych położonych górach: w Beskidzie Niskim (chętnie w miejscowościach uzdrowiskowych), w Bieszczadach (głównie nad Jeziorem Solińskim) oraz w urozmaiconym krajobrazie Pogórza Dynowsko-Przemyskiego.

Najmniejszy udział ośrodków w strefie bliskiego zasięgu wykazuje woj. wrocławskie, co stanowi efekt preferencji lokalizacji nadmorskich, a więc głównie dalekich.

Na strefę średniego zasięgu (100—300 km) przypada najmniejszy w skali kraju udział ośrodków (22,4% ogółu badanych), mimo że obszar zakreślony promieniami izodystant 100 i 300 km stanowi pierścień o szerokości 200 km i bez względu na usytuowanie centrum układu obejmuje różne krajobrazy i wiele regionów turystyczno-wypoczynkowych kraju.

W omawianej strefie największy udział ośrodków (25—50% sumy danego województwa) charakteryzuje pięć województw, w tym:

- poznańskie, zielonogórskie i bydgoskie, z ośrodkami nadmorskimi zlokalizowanymi po sąsiedzku w graniczących z nimi województwach północnych,
- warszawskie, z ośrodkami na Pojezierzu Mazurskim oraz w większości miejscowości nadmorskich woj. gdańskiego,
- białostockie, z usytuowanymi peryferyjnie miejscowościami wypoczynkowymi na terenie własnego województwa tuż za izodystantą 100 km.

Najmniejszy udział w omawianej strefie odległości (poniżej 10% sumy ośrodków województwa) wykazują: gdańskie, olsztyńskie i koszalińskie.

Ośrodki zlokalizowane w strefie dalekiego zasięgu (powyżej 300 km) obejmują 23,6% ogółu badanych. Na tę liczbę złożyły się przede wszystkim obiekty z katowickiego, wrocławskiego i warszawskiego, które w omawianej strefie stanowią około 73% lokalizacji w skali kraju.

Największy udział lokalizacji „dalekich” należy do woj. wrocławskiego i zjawisko to jest omówione wyżej.

W strefie dalekiego zasięgu nie występują żadne ośrodki z województw: białostockiego, koszalińskiego, olsztyńskiego, co wobec ich położenia peryferyjnego w kraju wskazuje np. na brak lokalizacji w górach.

Struktura przestrzenna zakładowej bazy czasowej w poszczególnych strefach zasięgu wykazuje następujący układ:

- w strefie bliskiego zasięgu bezwzględna dominacja lokalizacji (powyżej 50% sumy ośrodków województwa) objęła 13 województw,
- w strefie średniego zasięgu zjawisko bezwzględnej dominacji (ponad 50% ośrodków województwa) nie wystąpiło w żadnym z województw,
- w strefie dalekiego zasięgu tylko ośrodki z woj. wrocławskiego partycypują udziałem ponad połowy ośrodków (62,8%).

3. ZASIĘG LOKALIZACJI OŚRODKÓW WZASOWYCH A STRUKTURA WIELKOŚCIOWA MIAST — SIEDZIB INWESTORÓW

Preferowana przez większość inwestorów zakładowej bazy wczasowej strefa bliskiego zasięgu ma ograniczoną powierzchnię (najmniejszą spośród wyróżnionych stref), a związane z nią walory środowiska reprezentują krajobraz o różnej wartości i przydatności dla rekreacji. Rozrastające się przestrzennie i coraz silniej uprzemysławiane strefy podmiejskie, przede wszystkim dużych miast — skąd pochodzą głównie inwestorzy zakładowej bazy wczasowej — stanowią zagrożenie dla środowiska naturalnego otaczających je obszarów i tym samym ograniczają możliwości rekreacji w bliskim zasięgu.

Istotne więc dla ustalenia tendencji lokalizacyjnych zakładowych ośrodków wczasowych byłoby uzyskanie odpowiedzi na pytanie: w jakim zakresie struktura przestrzenna lokalizacji ośrodków wczasowych uzależniona jest od wielkości miasta — siedziby inwestora i dysponenta ośrodka?

W celu rozwiązania postawionego wyżej problemu przeprowadzono analizę korelacyjną między wielkością omawianych miast a strukturą przestrzenną zakładowej bazy wczasowej (wyrażoną liczbą ośrodków) według stref odległości.

Badaniem objęto 387 miejscowości, z których pochodzą zakłady pracy dysponujące 2636 ośrodkami wczasowymi.

Omawiane miejscowości ujęto w cztery grupy wielkościowe:

a) miejscowości małe, do 20 tys. mieszkańców, obejmują 257 jednostek osadniczych (66,4% ogółu badanych), w tym poniżej 10 tys. mieszkańców — 158 miejscowości;

b) miejscowości średnie, od 20—100 tys. mieszkańców; grupę tę tworzy 106 miast (27,4%), z których 28 (7,2% ogółu badanych) stanowią miejscowości od 50—100 tys. mieszkańców;

c) miejscowości duże, od 100—300 tys. mieszkańców, stanowią 16 miast (4,1% sumy ogólnej),

d) miejscowości bardzo duże, powyżej 300 tys. mieszkańców, obejmują największe aglomeracje miejsko-przemysłowe Polski: Warszawa, Łódź, Kraków, Wrocław, Poznań, Gdańsk, Szczecin, Katowice, i reprezentują 2,1% wszystkich miejscowości, z których pochodzą zakładowe ośrodki wczasowe.

Z danych przedstawionych w tabeli 18 wynika, że udział zakładowych ośrodków wczasowych z omawianych grup miast waha się od 425 (16,1% ogółu badanych) w grupie miast małych do 1065 (40,4% sumy ośrodków) w grupie miast bardzo dużych.

W tendencjach lokalizacyjnych zakładowych ośrodków wczasowych z miejscowości małych (< 20 tys. mieszkańców) występuje:

- wysoki, przekraczający 1,5 raza średnią krajową, udział ośrodków w odległości do 50 km,
- maksymalny w stosunku do pozostałych grup miast udział ośrodków w strefie dalekiego zasięgu; bezwzględne maksimum udziału w skali kraju (28,0%) przypada na ośrodki z miast najmniejszych — poniżej 10 tys. mieszkańców.

Tabela 18. Zakładowe ośrodki wczasowe według liczby mieszkańców siedzib zakładów pracy 1971 rok

Odległość w km	Ośrodki wczasowe z miejscowości według liczby mieszkańców w tys.													
	< 10		10—20		20—50		50—100		100—300		> 300		razem	
	licz- ba	%	licz- ba	%	licz- ba	%	licz- ba	%	licz- ba	%	licz- ba	%	licz- ba	%
< 50	81	39,1	92	42,2	137	42,6	149	44,9	90	18,3	143	13,4	692	26,2
51—100	26	12,6	26	11,9	53	16,5	73	22,0	167	33,9	389	36,5	734	27,8
101—150	21	10,1	16	7,3	22	6,8	32	9,6	56	11,4	87	8,2	234	8,9
151—200	9	4,4	20	9,2	20	6,2	12	3,6	32	6,5	59	5,5	152	5,8
201—250	9	4,4	5	2,3	3	0,9	7	2,1	10	2,0	84	7,9	118	4,5
251—300	3	1,4	2	0,9	12	3,7	6	1,8	9	1,8	52	4,9	84	3,2
> 300	58	28,0	57	26,2	75	23,3	52	16,0	129	26,1	251	23,6	622	23,6
Ogółem	207	100	218	100	322	100	331	100	493	100	1065	100	2636	100
%	7,8	—	8,3	—	12,2	—	12,6	—	18,7	—	40,4	—	100	—

Lokalizacje ośrodków wczasowych zakładów pracy z miejscowości średnich (20—100 tys. mieszkańców) reprezentują w skali kraju:

- maksymalny udział ośrodków w strefie bliskiego zasięgu; składa się na to przede wszystkim wysoki udział (44,9%) ośrodków w odległości do 50 km z miast od 50—100 tys. mieszkańców (bezwzględne maksimum udziału);

- minimalny udział lokalizacji w strefach średniego i dalekiego zasięgu;

Ośrodki wczasowe zakładów pracy z miejscowości dużych (100—300 tys. mieszkańców) charakteryzuje:

- w strefie bliskiego zasięgu udział poniżej średniej krajowej; zaznacza się tutaj jednak (podobnie jak w grupie miast bardzo dużych), przewaga udziału ośrodków w odległości 50—100 km w stosunku do lokalizacji w odległości najbliższej (< 50 km), co odbiega od reguły układu poprzednio charakteryzowanych grup miejscowości;

- w strefie średniego zasięgu niewielkie odchylenie od średniej krajowej;

- w strefie dalekiego zasięgu udział ośrodków przekracza średnią krajową.

Lokalizacje ośrodków wczasowych zakładów pracy z miast bardzo dużych (> 300 tys. mieszkańców) cechuje:

- a) w strefie bliskiego zasięgu najniższy w skali kraju udział ośrodków, w tym szczególnie niski w strefie do 50 km,
- b) w średnim zasięgu maksymalny udział w skali kraju,
- c) w strefie dalekiego zasięgu udział ośrodków wykazuje zbieżność ze średnią krajową.

4. OCENA CZYNNIKA ODLEGŁOŚCI W TENDENCJACH LOKALIZACYJNYCH ZAKŁADOWYCH OŚRODKÓW WZASOWYCH

Oceniając wpływ odległości na tendencje lokalizacji zakładowych ośrodków wczasowych można stwierdzić poniższe fakty.

Na strefę bliskiego zasięgu (do 100 km) przypada w skali całego kraju, bez względu na wielkość jednostki osadniczej, w której skupione są zakłady pracy — inwestorzy ośrodków, największa ilość badanych obiektów.

Strefa bliskiego zasięgu preferowana jest przez inwestorów bez względu na to:

- jaki jest udział powierzchni terenów rekreacyjnych w stosunku do ogólnej powierzchni zamkniętej izodystantą 100 km na terenie danego województwa,
- z jakim typem krajobrazu związana jest miejscowość, w której znajduje się ośrodek wczasowy,
- jaka jest w skali kraju ranga walorów środowiskowych miejscowości, w której zlokalizowany został zakładowy ośrodek wczasowy.

W strefie średniego zasięgu (100—300 km) reprezentowane są wszystkie grupy wielkościowe miast z udziałem od 17,1 do 26,5% sumy ośrodków. Największy udział przypada na miasta bardzo duże i jedynie w tej grupie miast przekracza wartość średnią krajową.

Lokalizacje ośrodków w strefie średniego zasięgu wynikają przede wszystkim z położenia geograficznego siedzib zakładów pracy — inwestorów ośrodków — w stosunku do obszarów rekreacyjnych:

- o najbardziej atrakcyjnych w skali kraju walorach środowiskowych,
- atrakcyjnych zarówno ze względu na niedaleką odległość od siedziby inwestora, jak i poszukiwane walory środowiskowe.

W strefie dalekiego zasięgu (powyżej 300 km) rozpiętość udziału ośrodków z poszczególnych grup miast jest dość znaczna i waha się od 19,4% w miastach średnich do 27,1% sumy ośrodków w grupie miast małych. Wartości udziału przekraczające lub równające się średniej krajowej charakteryzują grupy miast małych, dużych i bardzo dużych.

W lokalizacjach „dalekich” sytuowanie ośrodków wczasowych wynika z wyraźnej preferencji określonego waloru środowiska. Celem tych lokalizacji jest usytuowanie ośrodka w poszukiwanym regionie, mikroregionie, lub nawet miejscowości wczasowej, bez względu na odległość, jaka dzielić będzie potencjalnych użytkowników od ośrodka wczasowego.

W przedstawionej analizie szczególnie charakterystyczne są dwa zjawiska:

a) maksymalny udział ośrodków w strefie dalekiego zasięgu dla miast małych (do 20 tys. mieszkańców),

b) minimalny udział ośrodków wczasowych w strefie bliskiego zasięgu (a w szczególności najbliższego — do 50 km) dla miast bardzo dużych i dużych.

Maksymalny udział ośrodków w strefie dalekiego zasięgu dla miast małych wynika z pewnością ze skomplikowanych przesłanek, wśród których szczególne znaczenie, właśnie w środowisku miast małych, mogą mieć pragnienia i dążenia załogi inwestora ośrodka do diametralnej zmiany otoczenia i warunków typowych dla życia codziennego.

Wobec takich założeń inwestora najkorzystniejszym miejscem lokalizacji ośrodka byłaby miejscowość położona:

— w odmiennym krajobrazie w stosunku do najbliższej okolicy siedziby inwestora (urzeźbienie, klimat, walory specjalne),

— w regionie reprezentującym odmienne środowisko kulturowe (sposób życia i pracy, gwara, zwyczaje itp.),

— w takiej odległości od miejsca stałego pobytu użytkowników, aby sam fakt odbycia dalekiej podróży stwarzał niejako gwarancję znalezienia się poza codziennością życia, a tym samym zapewniał warunki miłego i ciekawego spędzenia urlopu.

W grupie miast bardzo dużych, podobnie jak i w grupie miast dużych, zaznacza się minimalny w skali kraju udział lokalizacji „bliskich”. Charakterystyczną cechą tego układu jest bezwzględna przewaga liczby ośrodków na obszarach objętych pierścieniem izodystant 50—100 km. Na podstawie przedstawionych wyżej przesłanek można wnioskować, że zakłady pracy z tych miast, podobnie jak z pozostałych, poszukują dla lokalizacji swych ośrodków wczasowych obszarów rekreacyjnych położonych w stosunkowo niedalekiej odległości od stałego miejsca zamieszkania ich potencjalnych użytkowników. Jednak im większa jednostka osadnicza, im więcej skupia zakładów pracy, tym silniej przekształcone zostaje naturalne środowisko wewnątrz tej miejscowości, a także w strefie obrzeżnej, tym intensywniej następuje „kurczenie się” terenów rekreacyjnych w ich najbliższym otoczeniu.

W dużych aglomeracjach miejsko-przemysłowych, skąd pochodzi większość inwestorów zakładowej bazy wczasowej, rozprzestrzeniające się zabudowane strefy podmiejskie powodują w najbliższym otoczeniu miast zanikanie terenów rekreacyjnych. Zachowane wokół nich niewielkie fragmenty naturalnego krajobrazu, niejednokrotnie specjalnie zagospodarowywane dla celów turystycznych, spełniają przede wszystkim funkcje rekreacyjne wypoczynku codziennego i świątecznego. W związku z tym obszary wypoczynku dorocznego przesuwają się poza izodystantę 50 km.

5. WNIOSKI

Przeprowadzone analizy pozwoliły na ustalenie w tendencjach zakładowych ośrodków wczasowych wzajemnych proporcji udziału badanych czynników — walorów środowiska i odległości:

a) w strefie bliskiego zasięgu przy wyborze miejsca lokalizacji ośrodka czynnik odległości dominuje nad typem krajobrazu i rangą walorów środowiskowych,

b) w strefie średniego zasięgu czynniki walorów środowiska i odległości równoważą się,

c) w strefie dalekiego zasięgu dominującym czynnikiem lokalizacyjnym jest typ krajobrazu wyrażony przez wiodący walor środowiska geograficznego.

Przeprowadzone analizy i uzyskane wyniki badań struktury przestrzennej zakładowej bazy wczasowej w Polsce w 1971 r. potwierdziły przedstawione w założeniach pracy teoretyczne modele tendencji lokalizacyjnych zakładowych ośrodków wczasowych.

VII. TENDENCJE LOKALIZACYJNE ZAKŁADOWEJ BAZY WZASOWEJ SIEDMIU AGLOMERACJI MIEJSKO-PRZEMYSŁOWYCH W POLSCE

1. ZAŁOŻENIA METODYCZNE

W dalszych szczegółowych badaniach sprawdzających założone tendencje lokalizacji zakładowych ośrodków wczasowych, a polegających na przeprowadzeniu licznych, wieloczynnikowych analiz korelacyjnych, zarówno ze względów metodycznych, jak i technicznych, ograniczono wielkości zbiorów ośrodków wczasowych i zakładów pracy — ich inwestorów.

Ograniczenia te dotyczą przede wszystkim nadmiernej liczby punktów odniesienia rozmieszczonych na obszarze całego kraju, co uzyskano przez zmniejszenie liczby miejscowości — siedzib zakładów pracy — inwestorów bazy.

Równocześnie jednak, przy założonych ograniczeniach ilościowych i przestrzennych inwestorów bazy, chodzi o zachowanie maksymalnie reprezentatywnej próby ośrodków wczasowych, aby zarówno pod względem ilościowym, jakościowym, jak i układu przestrzennego spełniała warunki niezbędne dla dalszych analiz.

Wytypowany podzbiór ośrodków wczasowych powinien reprezentować inwestorów — zakłady pracy różnej wielkości i o różnej strukturze zatrudnienia, należące do wszystkich działów gospodarki narodowej, co zapewniłoby reprezentację pełnego przekroju potrzeb i możliwości w zakresie inwestowania w zakładową bazę wczasową.

W związku z przedstawionymi założeniami do dalszych badań nad tendencjami lokalizacji zakładowych ośrodków wczasowych wytypowano podzbiór ośrodków należących do zakładów pracy skupionych w siedmiu największych aglomeracjach miejsko-przemysłowych Polski.

Należą do nich:

a) pięć największych miast liczących powyżej 500 tys. mieszkańców (w 1974 r.),

b) dwa zespoły miejsko-przemysłowe stanowiące obszary o najwyższym stopniu urbanizacji i uprzemysłowienia:

— Górnośląski Okręg Przemysłowy (GOP) obejmuje miasta: Będzin, By-

tom, Chorzów, Czeladź, Dąbrowa Górnicza, Gliwice, Katowice, Mysłowice, Ruda Śląska, Siemianowice Śląskie, Sosnowiec, Świętochłowice, Zabrze;

— Trójmiasto: Gdańsk, Gdynia, Sopot.

Omawiane aglomeracje obejmują obszary silnie zurbanizowane i uprzemysłowione — łącznie miasta te zamieszkiwało w 1974 r. 6288,4 tys. ludności (18,7⁰/o ogółu ludności i 34,0⁰/o ludności miejskiej Polski), z czego czynnej zawodowo było 2921 tys. (25,3⁰/o ogółu zatrudnionych w gospodarce społecznej kraju).

Reprezentują one najbardziej zróżnicowaną strukturę funkcjonalną spośród wszystkich miejscowości objętych badaniami. Skupione w nich zakłady pracy obejmują wszystkie działy gospodarki narodowej, ponadto wykazują silne zróżnicowanie wielkości i struktury zatrudnienia. Pracowników tych jednostek charakteryzuje różny stopień tradycji turystycznych, a tym samym różne zapotrzebowania na społeczną, zorganizowaną turystykę wypoczynkową.

Badane aglomeracje położone są w różnych regionach fizjograficznych kraju, w związku z czym w strefach obrzeżnych tych miast i najbliższej okolicy występują odmienne walory środowiska, a odległość od atrakcyjnych obszarów wypoczynkowych w kraju, w innych typach krajobrazu jest różna.

Spośród siedmiu badanych aglomeracji trzy: Kraków, Wrocław i GOP położone są na południu Polski. Większość terenów rekreacyjnych otaczających i sąsiadujących z nimi terytorialnie województw leży w strefie krajobrazu górskiego, w stosunku natomiast do krajobrazu nadmorskiego i pojeziernego wymienione aglomeracje wykazują położenie peryferyjne.

Trzy następne aglomeracje: Warszawa, Łódź, Poznań położone są w środkowym pasie Polski, w krajobrazie nizinnym, polodowcowym. Obszary otaczające aglomerację Poznania charakteryzuje typowy krajobraz młodoglacjalny z licznymi jeziorami polodowcowymi, natomiast w otaczających Warszawę i Łódź województwach dominuje krajobraz peryglacjalny, pozbawiony naturalnych jezior. Położenie Warszawy, Łodzi i Poznania w środkowym pasie Polski daje w efekcie podobną odległość (w linii prostej) w stosunku do północnego pasa wybrzeża i południowego pasa gór.

Agglomeracja Trójmiasta leży na terenie woj. gdańskiego i usytuowana jest bezpośrednio nad morzem. Poza wąskim pasem wybrzeża pozostała część województwa charakteryzuje się typowym krajobrazem młodoglacjalnym. Położenie Trójmiasta w stosunku do krajobrazu górskiego jest peryferyjne.

Wytypowane aglomeracje charakteryzuje wysoki stopień przekształceń i dewastacji środowiska naturalnego wewnątrz miejscowości i najbliż-

szej okolicy. Ludność zamieszkująca te obszary zmuszona jest do przebywania na co dzień w krajobrazie „kamiennej pustyni”, pozbawionym całkowicie lub częściowo naturalnych walorów środowiskowych, niezbędnych dla prawidłowego wypoczynku i regeneracji sił. Przede wszystkim więc mieszkańcy tych aglomeracji poszukiwać będą odpowiednich warunków do spędzenia urlopu wypoczynkowego w środowisku wolnym od niekorzystnych przekształceń, w bliskim kontakcie z naturą. Wyrazem tych dążeń jest m. in. socjalna działalność inwestycyjna zakładów pracy w zakresie tworzenia bazy wczasowej dla swoich pracowników.

Badane aglomeracje skupiają zakłady pracy dysponujące 1241 ośrodkami wczasowymi (45,2%) z 99 973 miejscami noclegowymi (45,0% zakładowej bazy wczasowej w kraju), zlokalizowanymi w 388 miejscowościach na obszarze całej Polski.

Strukturę ilościową zakładowej bazy wczasowej siedmiu badanych aglomeracji w 1971 r. przedstawia tabela 19.

Tabela 19. Baza wczasowa zakładów pracy 7 aglomeracji miejsko-przemysłowych 1971 rok

Agglomeracja	Zakładowa baza wczasowa				
	miejscowości recepcyjne	ośrodki		miejsca noclegowe	
		liczba	%	liczba	%
Warszawa	149	247	19,9	23 042	23,0
Kraków	52	150	12,1	9 334	9,3
Łódź	59	105	8,5	8 194	8,2
Poznań	72	164	13,2	11 158	11,2
Wrocław	61	126	10,1	13 193	13,2
GOP	116	354	28,5	24 050	24,1
Trójmiasto	57	95	7,7	11 002	11,0
Razem	×	1241	100	99 973	100
% Polski	×	45,21	×	44,95	×

Przedstawiona charakterystyka wytypowanej próby zakładowych ośrodków wczasowych pozwala stwierdzić, że podzbiór ośrodków wczasowych siedmiu aglomeracji miejsko-przemysłowych zarówno pod względem jakościowym, jak i ilościowym jest dostatecznie reprezentatywny dla całego zbioru i w konsekwencji może stanowić materiał analityczny dla dalszych szczegółowych badań nad tendencjami lokalizacyjnymi zakładowych ośrodków wczasowych do 1971 roku.

**2. ROZMIESZCZENIE ZAKŁADOWYCH OŚRODKÓW WCZASOWYCH
W KORELACJI Z TYPEM KRAJOBRAZU I ODLEGŁOŚCIĄ
OD SIEDZIBY INWESTORA**

Rozmieszczenie zakładowych ośrodków wczasowych scharakteryzowano w korelacji z dwoma czynnikami¹³:

a) typem krajobrazu, wyrażonym wiodącym walorem środowiska geograficznego,

b) odległością ośrodka wczasowego od siedziby inwestora.

Tabela 20 przedstawia udział zakładowych ośrodków wczasowych siedmiu aglomeracji w poszczególnych typach krajobrazu.

Tabela 20. Zakładowe ośrodki wczasowe 7 aglomeracji według wiodącego waloru środowiska geograficznego — 1971 rok

Aglomeracje	Zakładowe ośrodki wczasowe według wiodącego waloru środowiska												Razem	
	morze		jezioro		jezioro sztuczne		rzeka		góry i podgórze		inne			
	licz- ba	%	licz- ba	%	licz- ba	%	licz- ba	%	licz- ba	%	licz- ba	%	licz- ba	%
Warszawa	62	17,7	78	30,3	18	21,2	45	45,0	43	9,6	1	33,3	247	19,9
Kraków	12	3,4	—	—	14	16,5	8	8,0	16	26,0	—	—	150	12,1
Łódź	36	10,3	15	5,8	13	15,3	34	34,0	6	1,3	1	33,3	105	8,5
Poznań	66	18,9	75	29,2	—	—	2	2,0	21	4,7	—	—	164	13,2
Wrocław	71	20,4	15	5,8	—	—	1	1,0	39	8,7	—	—	126	10,1
GOP	83	23,8	7	2,8	40	47,0	7	7,0	216	48,3	1	33,3	354	28,5
Trójmiasto	19	5,5	67	26,1	—	—	3	3,0	6	1,4	—	—	95	7,7
Ogółem	349	100	257	100	85	100	100	100	447	100	3	100	1241	100
%	28,1	×	20,7	×	6,8	×	8,1	×	36,1	×	0,2	×	100	×

Jak wynika z przedstawionej struktury zakładowych ośrodków wczasowych, największy udział wśród wszystkich lokalizacji mają ośrodki górskie, na drugiej pozycji znajdują się ośrodki nadmorskie, trzecią pozycję zajmują ośrodki nadjeziorne. Wartości udziału ośrodków związanych z poszczególnymi typami krajobrazu w ogólnej sumie ośrodków siedmiu aglomeracji odbiegają od wartości reprezentujących strukturę lokalizacji w skali kraju. (W ogólnopolskiej strukturze zakładowej bazy wczasowej najwyższy udział przypada na ośrodki zlokalizowane nad jeziorami, następnie nadmorskie, trzecią pozycję dopiero zajmują ośrodki górskie.)

Maksymalny udział ośrodków wczasowych siedmiu aglomeracji w górach i na pogórze sugeruje jakieś specjalne uwarunkowanie przedstawionych wartości, a mianowicie niemal połowa inwestorów wszystkich oś-

¹³ Podobnie jak lokalizacje ośrodków wczasowych zakładów pracy z pozostałych miast.

rodków skupiona jest w aglomeracjach położonych na południu Polski, stosunkowo niedaleko górskich obszarów rekreacyjnych. Zakłady pracy tych aglomeracji (GOP, Kraków i Wrocław) dysponują około 80% globalnej sumy ośrodków górskich. Przedstawiona zależność świadczy o dużym udziale czynnika odległości w wyborze miejsca lokalizacji ośrodka czasowego.

Ośrodki zlokalizowane nad morzem stanowią 28,1% ogółu obiektów czasowych zakładów pracy omawianych aglomeracji.

Największy udział ośrodków nadmorskich przypada na zakłady pracy GOP (23,8% ogółu ośrodków nadmorskich) oraz Wrocławia (20,4%), czyli aglomeracje, które w stosunku do morza położone są w odległości przekraczającej 300 km (strefa lokalizacji dalekiego zasięgu). Taki układ wartości sugeruje, że w lokalizacjach nadmorskich czynnikami stymulującymi lokalizację ośrodków zakładowych są morze i związane z nim komponenty środowiskowe bez względu na oddalenie od siedziby inwestora.

Niski udział, bo zaledwie 5,5% ośrodków nadmorskich, przypada na zakłady pracy Trójmiasta, chociaż morze jest osiągalne dla nich w strefie bliskiego zasięgu. Wynika z tego, że zakłady pracy Trójmiasta przy wyborze miejsca lokalizacji obiektu czasowego eksponowały przede wszystkim zmianę środowiska geograficznego nad odmienne w stosunku do tego, w którym przebywa się na co dzień.

Wśród ośrodków nadjeziornych największy udział przypada na lokalizacje w Warszawie i Poznania, a także Trójmiasta; łącznie należy do nich 85,7% ogółu ośrodków nad jeziorami. Jeżeli do omawianej grupy krajobrazowej dołączyć także ośrodki zlokalizowane nad sztucznymi jeziorami, to zdecydowane pierwszeństwo udziału ośrodków nadjeziornych przypadnie zakładom pracy z Warszawy.

Jak już wspomniano, większość ośrodków nad jeziorami należy do inwestorów skupionych w aglomeracjach środkowej i północnej Polski, a więc związanych z krajobrazem pojeziornym bezpośrednio lub położonych w jego niedalekim sąsiedztwie.

Rzeki jako wiodący walor środowiskowy odgrywają znacznie mniejszą rolę jako czynnik stymulujący lokalizację zakładowych ośrodków czasowych. Powstało nad nimi zaledwie 8,1% ogółu ośrodków, z czego 79% przypada na ośrodki z Warszawy i Łodzi, czyli aglomeracje pozbawione w bliskim zasięgu innych, atrakcyjniejszych walorów środowiskowych.

Strukturę ilościową zakładowych ośrodków czasowych siedmiu aglomeracji według odległości w relacji zakład pracy — ośrodek czasowy przedstawia tabela 21.

Spśród 1241 ośrodków czasowych największy udział (48,9%) przypada na obiekty czasowe zlokalizowane w strefie bliskiego zasięgu (do 100 km). W każdej z pozostałych stref odległości (średnio 100—300 km i dalekiej powyżej 300 km) znajduje się mniej więcej co czwarty z badanych obiektów.

Wartości udziału ośrodków w poszczególnych strefach odległości w ogólnej sumie ośrodków siedmiu aglomeracji wykazują zbieżność z wartościami reprezentującymi omawianą strukturę w skali kraju. Największe odchylenie (in minus) od średniej krajowej dotyczy lokalizacji w bliskim zasięgu, co zostało omówione w rozdziale VI, w ramach analizy korelującej zasięg lokalizacji ośrodków wczasowych i wielkość miejscowości — siedzib ich inwestorów.

Tabela 21. Zakładowe ośrodki wczasowe 7 aglomeracji według stref odległości — 1971 rok

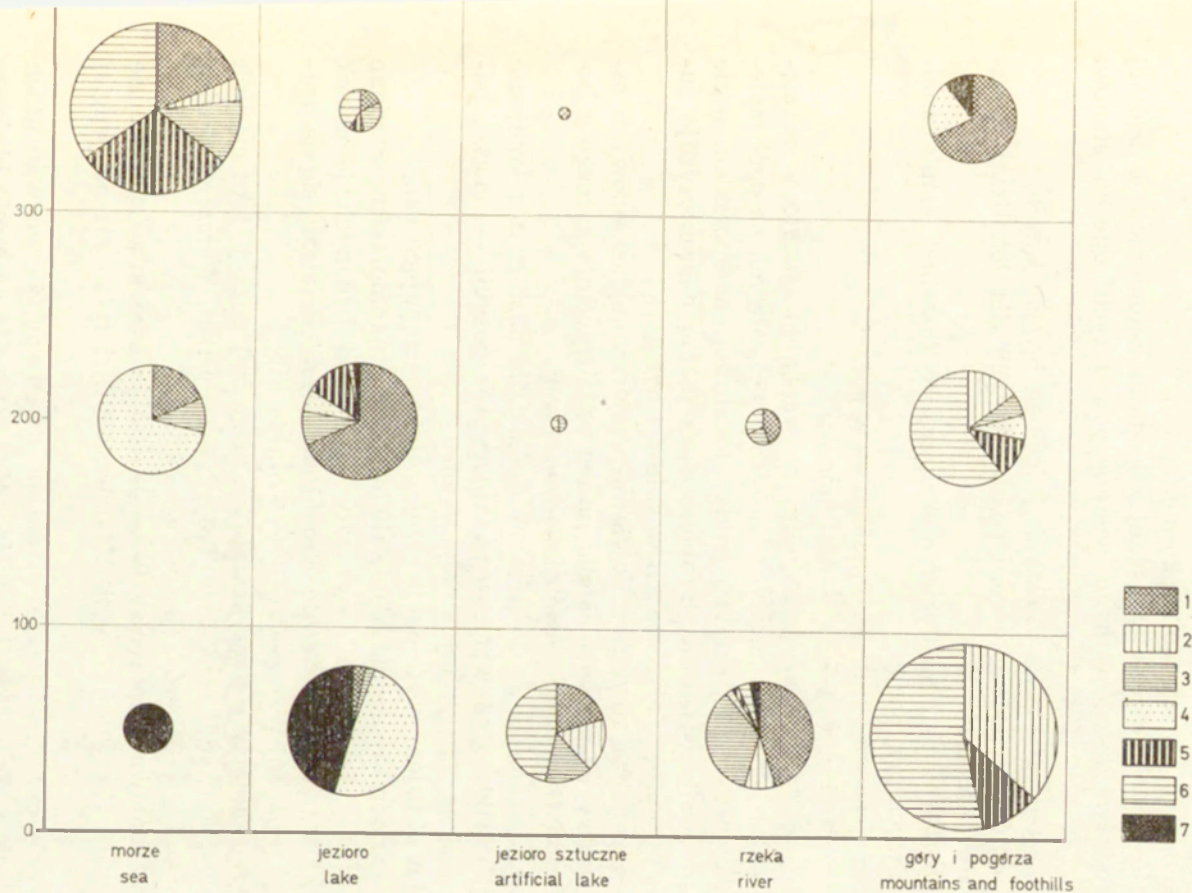
Agglomeracje	Zakładowe ośrodki wczasowe według stref odległości w km						Razem	
	< 100		100—300		> 300			
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
	Warszawa	64	10,5	91	28,6	92	29,1	247
Kraków	122	20,1	16	5,0	12	3,8	150	12,1
Łódź	47	7,7	26	8,2	32	10,1	105	8,5
Poznań	70	11,6	80	25,2	14	4,4	164	13,2
Wrocław	27	4,4	28	8,8	71	22,5	126	10,1
GOP	190	31,4	75	23,6	89	28,2	354	28,5
Trójmiasto	87	14,3	2	0,6	6	1,9	95	7,7
Ogółem	607	100	318	100	316	100	1241	100
%	48,9	×	25,6	×	25,5	×	100	×

Maksymalny udział ośrodków zlokalizowanych w bliskim zasięgu przypada na zakłady pracy GOP i Krakowa, które dysponują niemal połową ogólnej sumy obiektów w omawianej odległości. Wynika to, jak już wspomniano, z bliskiego usytuowania górskich terenów rekreacyjnych w stosunku do wymienionych aglomeracji — siedzib inwestorów.

Największą liczbę ośrodków w strefie średniego zasięgu zlokalizowały zakłady pracy Warszawy (28,6%) i Poznania (25,2%). W tej strefie odległości, zakłady pracy z Warszawy lokalizowały swoje obiekty wczasowe przede wszystkim na Pojezierzu Mazurskim oraz na Pobrzeżu Wschodniopomorskim, natomiast dla zakładów pracy z Poznania — w omawianej odległości — osiągalne były tereny wypoczynkowe nadmorskie i tam przede wszystkim lokalizowały one swoje ośrodki wczasowe.

W strefie dalekiego zasięgu największy udział posiadają ośrodki wczasowe zakładów pracy z Warszawy (29,1%) i GOP (28,2%), a także z Wrocławia (22,5% sumy ogółem).

Spośród ośrodków z Warszawy w tej strefie odległości znalazły się ośrodki górskie oraz znaczna część nadmorskich. W omawianej strefie za-

Ryc. 5. Struktura przestrzenna zakładowych ośrodków wczasowych 7 aglomeracji (1971)

1 — Warszawa, 2 — Kraków, 3 — Łódź, 4 — Poznań, 5 — Wrocław, 6 — GOP (Górnośląski Okręg Przemysłowy: Będzin, Bytom, Chorzów, Czeladź, Dąbrowa Górnicza, Gliwice, Katowice, Mysłowice, Ruda Śląska, Siemianowice Śląskie, Sosnowiec, Świętochłowice, Zabrze), 7 — Trójmiasto (Gdańsk, Gdynia, Sopot).

Fig. 5. The spatial structure of the recreation centres controlled by the establishments,

1 — Warszawa, 2 — Kraków, 3 — Łódź, 4 — Poznań, 5 — Wrocław, 6 — The Upper-Silesian Industrial District (Będzin, Bytom, Chorzów, Czeladź, Dąbrowa Górnicza, Gliwice, Katowice, Mysłowice, Ruda Śląska, Siemianowice Śląskie, Sosnowiec, Świętochłowice, Zabrze), 7 — Gdańsk—Gdynia—Sopot conurbation

sięgu zakłady pracy GOP, jak również Wrocławia zlokalizowały swoje ośrodki wczasowe głównie nad morzem.

Zebrane materiały statystyczne pozwoliły na opracowanie czteroczynnikowego diagramu, który integruje scharakteryzowane wyżej wartości z wielkościami udziału zakładowych ośrodków wczasowych każdej z badanych aglomeracji w ich ogólnej sumie (ryc. 5).

Wielkość udziału ośrodków każdej z siedmiu aglomeracji w ogólnej sumie ośrodków zintegrowanych według powyższych założeń stanowi funkcje:

- położenia geograficznego badanych jednostek inwestujących,
- cech terenów wypoczynkowych poszukiwanych dla lokalizacji własnych obiektów wczasowych.

Bezwzględne maksimum udziału lokalizacji w globalnej sumie ośrodków wczasowych przypada:

- w strefie bliskiego i średniego zasięgu — w górach,
- w strefie dalekiego zasięgu — nad morzem.

Ponadto można zauważyć, że wraz ze wzrostem odległości od siedziby inwestora liczba zakładowych ośrodków wczasowych na ogół maleje. Prawdliwość ta nie dotyczy jednak lokalizacji nadmorskich, gdzie zachodzą proporcje odwrotne. Sytuację ekstremalną charakteryzuje zupełny brak ośrodków nadrzecznych w dalekiej odległości.

Dokonana analiza struktury ilościowo-przestrzennej zakładowych ośrodków wczasowych pozwala ustalić zakres oddziaływania każdego z badanych czynników w tendencjach lokalizacyjnych.

W zakresie walorów środowiska można ustalić następującą kolejność preferencji omawianych walorów: na pierwszej pozycji — morze, następnie — jeziora, na trzeciej pozycji — góry.

Za takim układem preferencji przemawiają następujące dane:

a) bezwzględne maksimum udziału ośrodków nadmorskich w sumie ośrodków danej aglomeracji wykazały 2 spośród badanych jednostek (Wrocław i Łódź), a czterokrotnie ośrodki nadmorskie znalazły się na drugiej pozycji (Poznań, Warszawa, GOP, Trójmiasto),

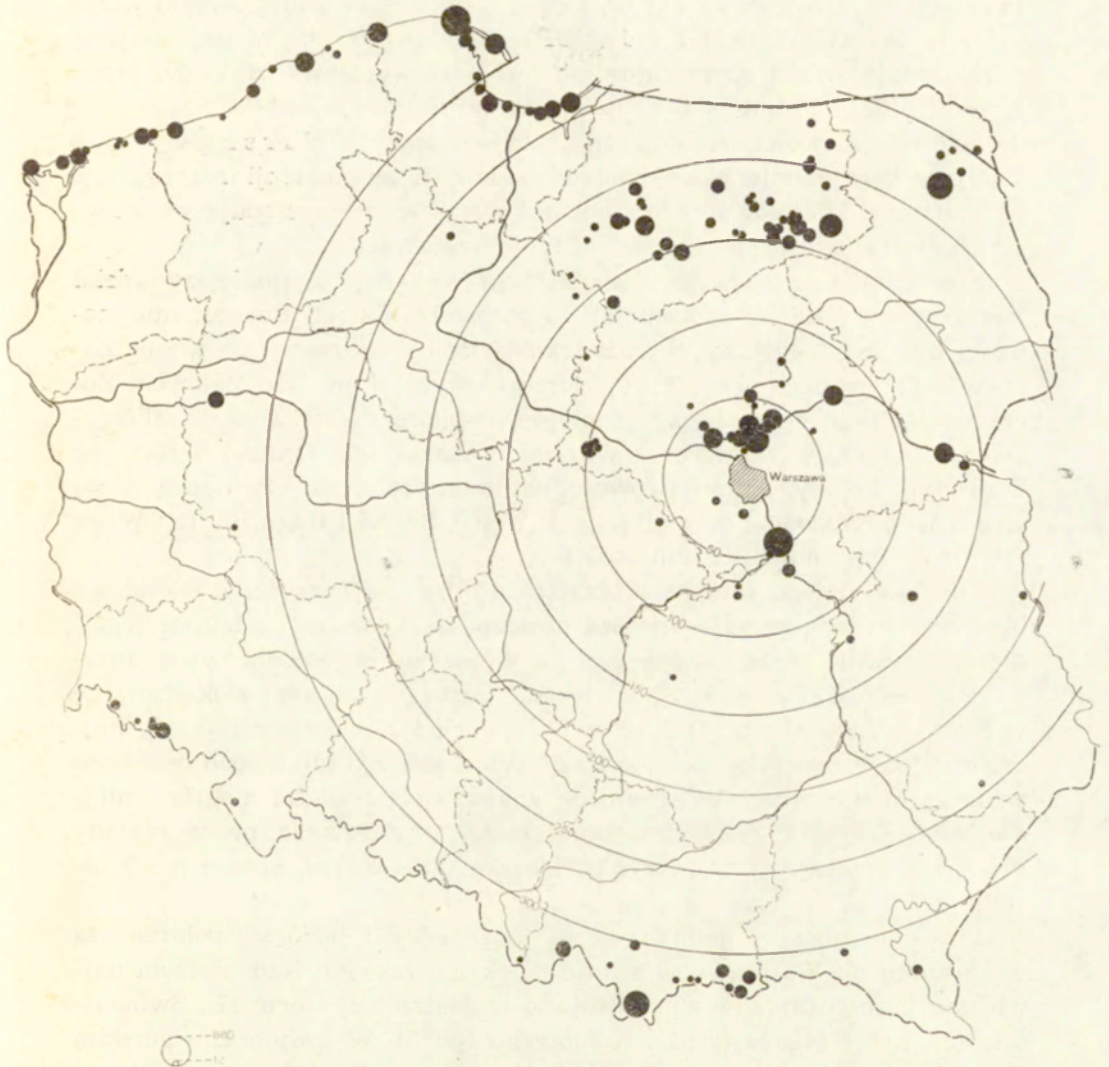
b) jeziora znalazły się trzykrotnie na pierwszej pozycji jako czynnik stymulujący lokalizację ośrodków (Trójmiasto, Poznań, Warszawa), jeden raz — na drugiej — Kraków (jeziora sztuczne),

c) góry jako walor przyciągający lokalizacje ośrodków znalazły się dwukrotnie na pierwszej pozycji (Kraków, GOP) i tylko raz na drugiej (Wrocław).

W zakresie czynnika odległości można stwierdzić, że we wszystkich aglomeracjach maksymalna liczba ośrodków przypada na strefę bliskiego zasięgu. Taki układ wartości charakteryzuje wszystkie aglomeracje bez względu na typ krajobrazu i rangę walorów środowiskowych oraz powierzchni obszarów rekreacyjnych występujących w omawianym zasięgu badanych jednostek.

3. CHARAKTERYSTYKA SIECI MIEJSCOWOŚCI Z ZAKŁADOWĄ BAZĄ WCZASOWĄ

Sieć miejscowości z zakładową bazą wczasową omawianych aglomeracji przedstawiono w serii 7 map (mapy 6—12): „Zakładowa baza wczasowa — 1971”. Na mapie Polski, na tle siatki województw i koncentrycznego, w stosunku do badanej aglomeracji, układu izodystant (co 50 km), przedstawiono rozmieszczenie miejscowości z zakładową bazą wczasową.

Mapa 6. Zakładowa baza wczasowa Warszawy — 1971
Powierzchnia kół proporcjonalna do liczby miejsc noclegowych

Map 3. Recreation base controlled by the establishments, in Warszawa — 1971
The size of the circles corresponds to the number of beds

Położenie geograficzne poszczególnych aglomeracji w różnych regionach fizjograficznych Polski, ich bezpośrednie powiązania terytorialne z różnymi typami krajobrazów, a równocześnie odmienne usytuowanie odległościowe w stosunku do najbardziej atrakcyjnych terenów rekreacyjnych na obszarze kraju powodują, że układ przestrzenny sieci miejscowości z zakładową bazą wczasową jest inny dla każdej z badanych aglomeracji.

Najbogatszą przestrzennie sieć omawianych miejscowości przedstawiają aglomeracje Warszawy i GOP, które zlokalizowały swoje ośrodki wczasowe w 149 (Warszawa) i 116 (GOP) miejscowościach. W najmniejszej liczbie miejscowości reprezentowana jest baza wczasowa zakładów pracy Krakowa (52) i Trójmiasta (57 miejscowości recepcyjnych)¹⁴.

Sieć miejscowości wczasowych zakładów pracy w Warszawie (mapa 6) wykazuje największe spośród badanych aglomeracji rozproszenie geograficzne. Miejscowości z ośrodkami wczasowymi występują we wszystkich strefach zasięgu i w każdym typie krajobrazu.

Strefa bliskiego zasięgu (do 100 km) wykazuje najmniejszy udział miejscowości (24,8%) w stosunku do pozostałych stref. Rozrzut miejscowości nie jest regularny, wyraźna koncentracja zaznacza się wokół Zalewu Żegrzyńskiego oraz na Pojezierzu Gostynińskim. Nad Zalewem Żegrzyńskim najpopularniejszymi miejscowościami dla lokalizacji zakładowych ośrodków wczasowych z Warszawy okazały się Rynia i Serock (po 3 ośrodki). Pojedyncze miejscowości natomiast ze stosunkowo dużą liczbą ośrodków usytuowane są wzdłuż rzek Wisły, Narwi i Bugu, m. in.: Wilga (10), Brok (6), Somianka (2 ośrodki).

Strefa średniego zasięgu skupiająca 43,0% miejscowości z zakładową bazą wczasową obejmuje większą część pasa Pojezierzy, gdzie szczególnie intensywnie przez zakłady pracy z Warszawy zagospodarowane zostało Pojezierze Mazurskie. Największą liczbę ośrodków zlokalizowano w Starych Jabłonkach (6) oraz w Rybitwach i Kretowinach (po 4), najczęściej jednak spotyka się lokalizacje tylko jednego lub dwóch ośrodków w danej miejscowości. W strefie tej znalazły się ponadto niektóre miejscowości Pobrzeża Wschodniopomorskiego, preferowane przez zakłady pracy z Warszawy m. in.: Krynica Morska (5), Gdańsk, Stegna (po 2 ośrodki).

Pozostałe obszary nadmorskie, a także góry i pogórza, położone są w stosunku do Warszawy w strefie dalekiego zasięgu. Nad morzem największą liczbę ośrodków zlokalizowano w Jastrzębiej Górze (7), Świnoujściu (5), Łebie (4), Jastarni i Kołobrzegu (po 3). W krajobrazie górskim i podgórskim ośrodki wczasowe zakładów pracy z Warszawy skupiają się głównie w Tatrach (w Zakopanem — 13 ośrodków), w Beskidzie Sądec-

¹⁴ Kolejność układu map (6—12): „Zakładowa baza wczasowa — 1971” wynika z podobieństwa układu sieci miejscowości z zakładową bazą wczasową.

kim (Krynica 4, Żegiestów 2) i Żywieckim. W Sudetach największym udziałem wyróżniają się Karkonosze.

Położenie geograficzne Łodzi (mapa 7) w centrum Polski powoduje, że najatrakcyjniejsze regiony turystyczne kraju znalazły się w podobnej odległości na północy i południu. Udział miejscowości z zakładową bazą wczasową w poszczególnych strefach odległości jest prawie równy, natomiast liczba ośrodków (47) i miejsc noclegowych (3,9 tys.) jest największa

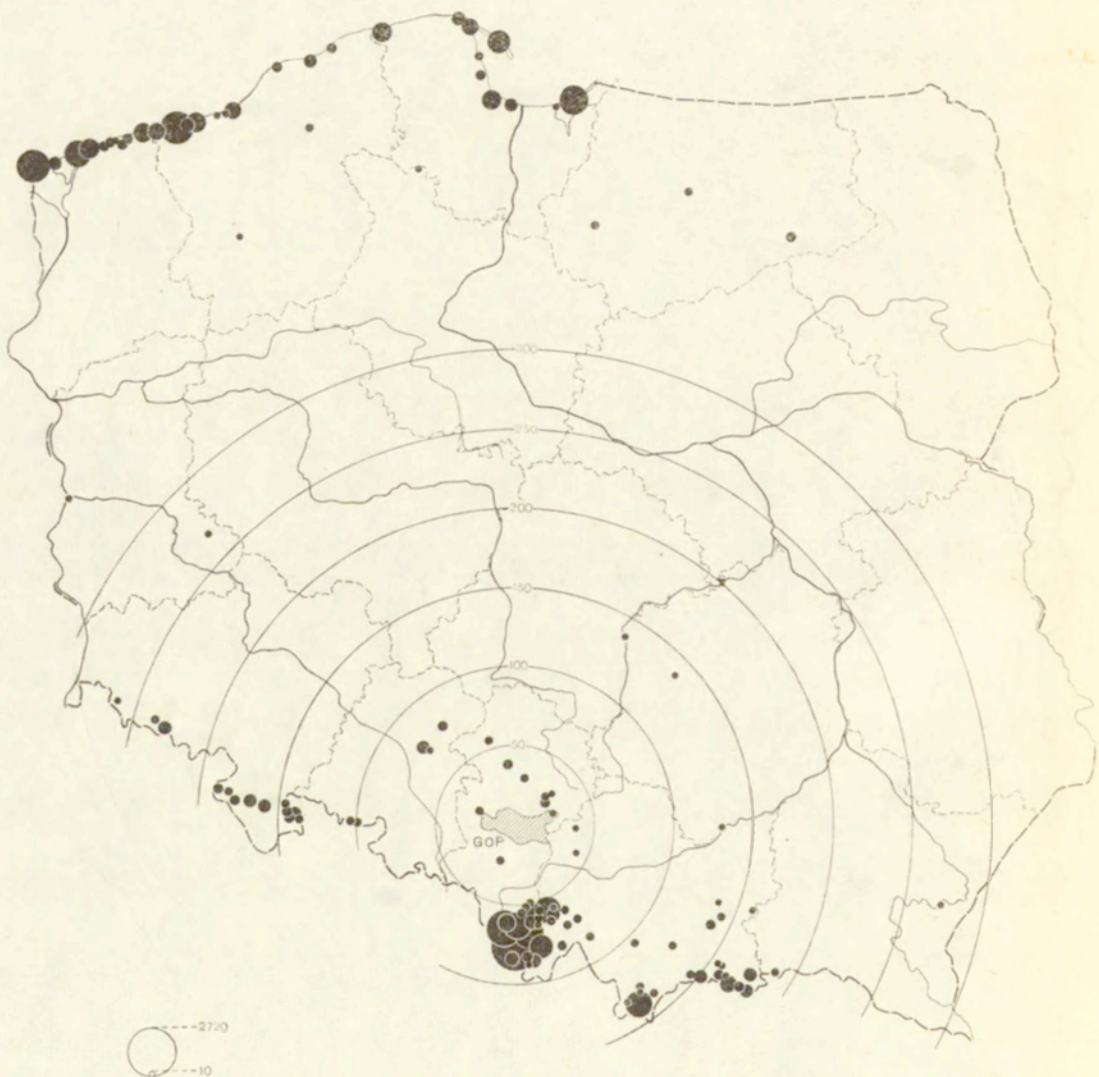
Mapa 7. Zakładowa baza wczasowa Łodzi — 1971

Powierzchnia kół proporcjonalna do liczby miejsc noclegowych

Map 7. Recreation base controlled by the establishments, in Łódź — 1971

The size of the circles corresponds to the number of beds

w strefie bliskiego zasięgu. Wobec faktu, że położone wokół Łodzi obszary zamknięte izodystantą 100 km odznaczają się niewielkimi walorami turystycznymi, można wyrazić opinię o dominującym w stosunku do walorów środowiskowych oddziaływaniu czynnika odległości na lokalizację ośrodków. Miejscowości wczasowe rozrzucone są dookoła aglomeracji. Większość ośrodków zlokalizowana została nad Wartą (Książę Młyny — 4,

Mapa 8. Zakładowa baza wczasowa Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego — 1971
Powierzchnia kół proporcjonalna do liczby miejsc noclegowych

Map 8. Recreation base controlled by the establishments, in the Upper Silesian Industrial District — 1971

The size of the circles corresponds to the number of beds

Uniejów — 2) i Pilicą (Sulejów — 8, Teofilów — 4, Nowe Miasto n. Pilicą — 3). Rzeki te jednak na pewnych odcinkach są silnie zanieczyszczone tak więc szczególną wartość dla turystyki pobytowej przedstawiają tutaj obszary leśne (Lasy Sieradzkie, Puszcza Pilicka, Lasy Spalskie) oraz stopień i charakter zagospodarowania turystycznego. Miejscowością skupiającą najwięcej ośrodków z Łodzi jest usytuowana już poza granicami województwa, nad jeziorem zaporowym na Czarnej — Sielpia (9 ośrodków). Miejscowości w strefie średniego zasięgu reprezentują wszystkie typy krajobrazu, a liczba zlokalizowanych w nich ośrodków jest mniej więcej wyrównana. W strefie dalekiego zasięgu zdecydowany prym wiodą — przed nadjeziornymi — miejscowości nadmorskie, wśród których najwięcej ośrodków zlokalizowano w Dźwirzynie (4), Dziwnowie. Rowach i Władysławowie (po 3).

G O P (mapa 8) posiada największą spośród badanych aglomeracji zakładową bazę wczasową.

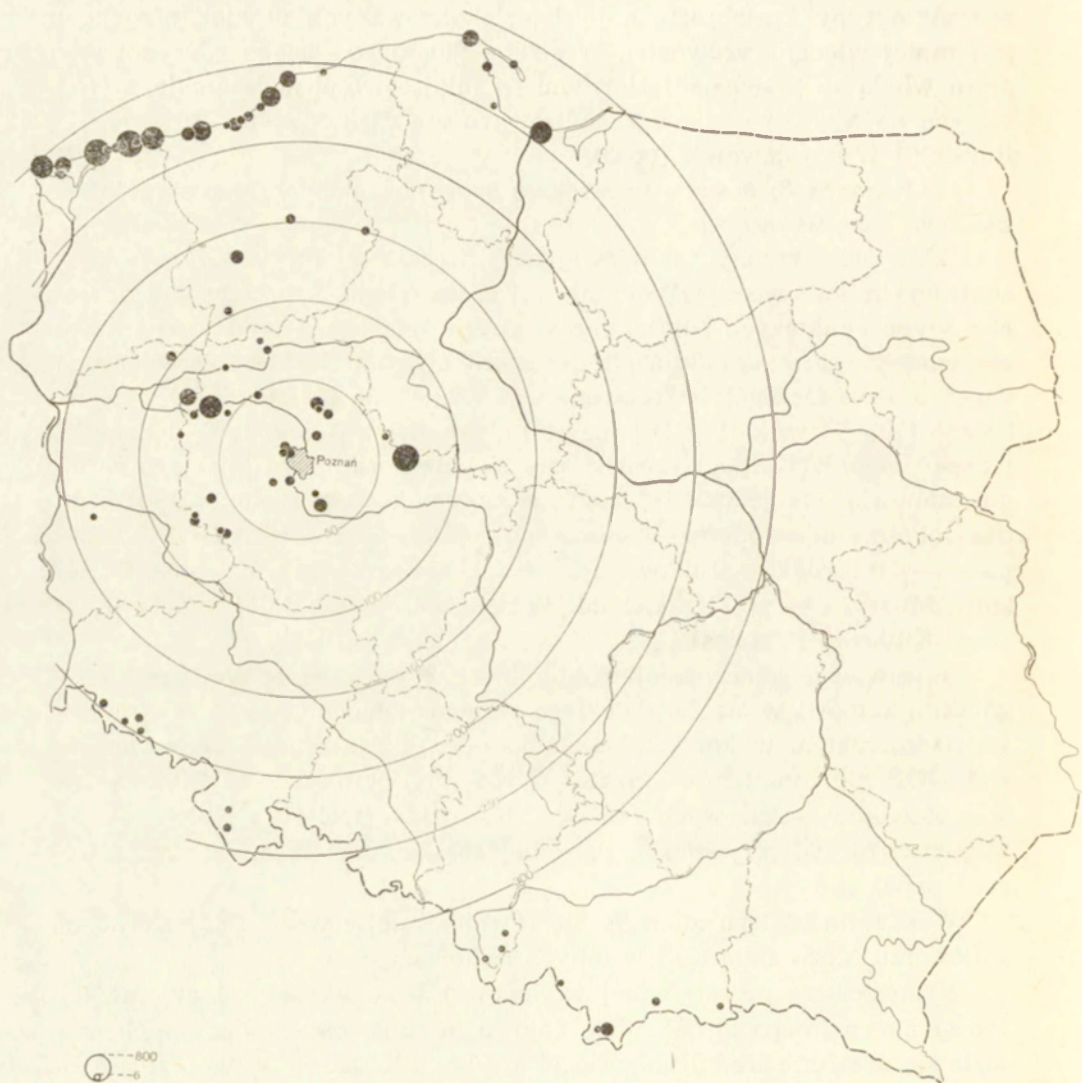
Układ przestrzenny zakładowej bazy wczasowej charakteryzuje koncentracja miejscowości w południowej części kraju, z preferencją obszarów wypoczynkowych położonych w strefie bliskiego i średniego zasięgu we własnym i w sąsiadującym woj. krakowskim. Na terenie własnego województwa szczególnie frekwentowane są: Wisła (49 ośrodków z GOP), Ustron (19), Szczyrk (18), Brenna (16). Jakkolwiek Tatry, Beskid Sądecki i część Pogórza Karpackiego znalazły się już poza strefą bliskiego zasięgu, stanowią one jednak intensywnie eksploatowany region turystyczny dla lokalizacji ośrodków wczasowych zakładów pracy z GOP (Zakopane — 19 ośrodków, Bukowina Tatrzańska, Szczawnica, Krynica, Żegiestów, Muszyna — po 3), podobnie jak położone jeszcze dalej Sudety (Karpacz, Kudowa, Polanica).

Przeciwwagę koncentracji południowej w krajobrazie górskim i podgórskim stanowi w strefie dalekiego zasięgu północne pasmo miejscowości nadmorskich, wykorzystane dla lokalizacji zakładowej bazy wczasowej GOP nie mniej intensywnie. Wśród miejscowości z największą ilością ośrodków wczasowych znalazły się: Świnoujście (10), Kołobrzeg (9), Międzyzdroje, Międzywodzie, Ustronie Morskie, Jastarnia, Jastrzębia Góra, Gdańsk (po 5).

W dalekim zasięgu znalazły się również miejscowości nadjeziorne na Pojezierzu Mazurskim (3) i w innych regionach.

W strukturze przestrzennej zakładowej bazy wczasowej aglomeracji P o z n a n i a (mapa 9) dokładnie połowa miejscowości recepcyjnych znalazła się w strefie średniego zasięgu, a tylko minimalna liczba (11% miejscowości) — poza izodystantą 300 km. O takim układzie przestrzennym zadecydowało położenie geograficzne Poznania, w atrakcyjnym dla wypoczynku krajobrazie Pojezierza Wielkopolskiego (lokalizacje bliskiego zasięgu) oraz w średniej odległości od wybrzeża morskiego. Wśród miejscowości

wości położonych w granicach własnego województwa największą popularnością dla lokalizacji ośrodków wczasowych cieszyły się: położone na Pojezierzu Poznańskim — Sieraków (16) i Mierzyn (5), na Pojezierzu Gnieźnieńskim — Skorzęcin (12 ośrodków), a w sąsiednim województwie zielonogórskim (nad jez. Lipie) — Długie (3 ośrodki). Nad morzem ośrodki wczasowe z Poznania znalazły się w 26 miejscowościach (w szczecińskim i koszalińskim po 10, w gdańskim — 6). Najwięcej ośrodków zlokalizowano w Dziwnowie (8), Świnoujściu i Kołobrzegu (po 7), Niechorzu

Mapa 9. Zakładowa baza wczasowa Poznania — 1971

Powierzchnia kół proporcjonalna do liczby miejsc noclegowych

Map 9. Recreation base controlled by the establishments, in Poznań — 1971

The size of the circles corresponds to the number of beds

i Ustroniu Morskim (po 5). W gdańskim, tylko w Jantarze i Jastrzębiej Górze zlokalizowano po dwa ośrodki, w pozostałych miejscowościach po jednym.

Z 8 miejscowości górskich, które znalazły się w strefie dalekiego zasięgu, 3 leżą w Beskidzie Śląskim, pozostałe w Tatrach, na Podtatrzu i w Beskidzie Sądeckim — najwięcej ośrodków zlokalizowano w Zakopanem (5).

Mapa 10. Zakładowa baza wczasowa Wrocławia — 1971
Powierzchnia kół proporcjonalna do liczby miejsc noclegowych

Map 10. Recreation base controlled by the establishments, in Wrocław — 1971
The size of the circles corresponds to the number of beds

Wrocław (mapa 10), jako jedyna spośród badanych aglomeracji, posiada największy udział (54,1% sumy ogólnej) miejscowości w strefie dalekiego zasięgu. W strefie tej znajdują się 33 miejscowości, w tym wszystkie nadmorskie i 3 nadjeziorne. Spośród 61 miejscowości ogółem, nadmorskich jest 30 (w koszalińskim 12, szczecińskim 10, gdańskim 8). Największą liczbę ośrodków wczasowych zlokalizowano w Międzyzdro-

Mapa 11. Zakładowa baza wczasowa Krakowa — 1971
Powierzchnia kół proporcjonalna do liczby miejsc noclegowych

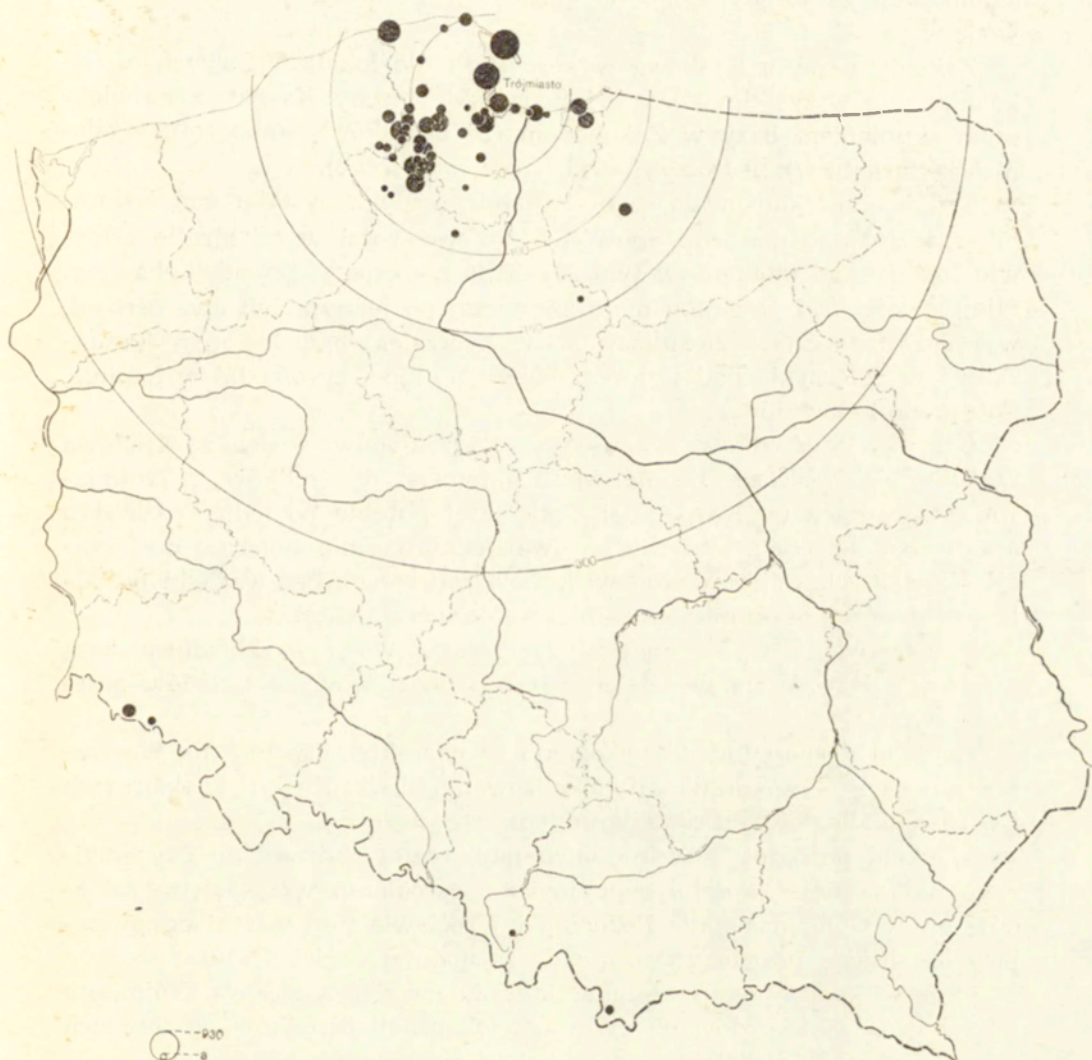
Map 11. Recreation base controlled by the establishments, in Kraków — 1971

The size of the circles corresponds to the number of beds

jach (5), Dziwnowie, Kołobrzegu, Darłowie, Ustce, Świnoujściu i Łebie (po 4).

Strefa bliskiego zasięgu obejmuje miejscowości położone w Sudetach i na Pogórzu Sudeckim, wśród których najwięcej zakładowych ośrodków wczasowych skupia się w Karpaczu (12).

Pozostałe miejscowości w krajobrazie gór i pogórza Sudetów oraz nad jeziorami w woj. poznańskim i zielonogórskim leżą na obszarze zamknię-

Mapa 12. Zakładowa baza wczasowa Trójmiasta — 1971

Powierzchnia kół proporcjonalna do liczby miejsc noclegowych

Map 12. Recreation base controlled by the establishments, in the Gdańsk—Gdynia—
Sopot conurbation — 1971

The size of the circles corresponds to the number of beds

tym izodystantą 200 km. Jedyną miejscowością górską — poza Sudetami — jest Zakopane (2 ośrodki).

Zakłady pracy z Krakowa (mapa 11) i Trójmiasta (mapa 12) rozmieściły swoją bazę wczasową w najmniejszej (wśród badanych aglomeracji) liczbie miejscowości (52 i 57), prezentując równocześnie najbardziej skoncentrowaną przestrzennie sieć miejscowości z zakładową bazą wczasową. Zdecydowana większość miejscowości znajduje się w strefie bliskiego zasięgu (Kraków 71,2%, Trójmiasto 89,5%) i dla obu tych aglomeracji są to wyłącznie lokalizacje w granicach własnych województw.

Zakłady pracy z Krakowa wykorzystwały dla lokalizacji swych ośrodków przede wszystkim górskie i podgórskie tereny Karpat, z największym skupieniem bazy w Zakopanem (29 ośrodków), Rabce (8), Myślenicach-Zarabiu (7), w Dobczycach i Krościenku (po 6).

Trójmiasto lokalizowało swoje ośrodki przede wszystkim nad jeziorami, rzadziej nad morzem. Spośród 51 miejscowości w tej strefie zaledwie 10 leży nad morzem, w tym Jastarnia ma cztery ośrodki, Łeba trzy. Miejscowości nad jeziorami mają zazwyczaj po jednym lub dwa ośrodki, wyjątkowo po cztery zlokalizowano w Zgorzalem nad Jeziorem Raduńskim i w Sulęczynie nad jeziorem Węgrzyno, po trzy ośrodki w Łąpinie, Potęgowie i Gowidlinie.

Lokalizacje ośrodków wczasowych 12 zakładów pracy z Krakowa w 10 miejscowościach nadmorskich, natomiast 6 ośrodków z Trójmiasta — w górach (w Karpaczu i Szklarskiej Porębie po jednym ośrodku oraz w Kościelisku i Szczyrku po dwa) jednoznacznie sugerują preferencje określonych walorów środowiska geograficznego, bez względu na odległość dzielącą je od miejsca zamieszkania wczasowiczów.

Przedstawiona wyżej analiza sieci miejscowości z zakładową bazą wczasową pozwala na wydzielenie trzech podstawowych układów przestrzennych:

a) układ dyspersyjny (rozproszony) — charakterystyczny dla Warszawy i Łodzi — z ośrodkami lokalizowanymi w różnych krajobrazach i w różnej odległości od centrum układu,

b) układ pośredni — wśród nich najbardziej zbliżony do dyspersyjnego układ miejscowości recepcyjnych z ośrodkami wczasowymi zakładów pracy GOP, następnie Poznania i Wrocławia (ten ostatni ograniczający lokalizacje prawie wyłącznie do zachodniej części kraju).

c) układ koncentryczny — charakteryzujący sieć wczasową Trójmiasta i Krakowa, ze zdecydowaną przewagą lokalizacji ośrodków na terenach rekreacyjnych w niedalekiej odległości od aglomeracji.

Scharakteryzowane wyżej układy przestrzenne różnią się więc między sobą przede wszystkim:

— kierunkami geograficznymi lokalizacji (preferencje określonych regionów i miejscowości turystycznych),

— stopniem koncentracji i rozproszenia przestrzennego miejscowości wczasowych w stosunku do badanych aglomeracji i miejsc noclegowych w poszczególnych miejscowościach recepcyjnych.

W każdym z przedstawionych układów przestrzennych udział ilościowy miejscowości o określonej liczbie miejsc noclegowych jest różny. Wzajemny stosunek liczbowy tych wartości wyraża tendencje zakładów pracy do skupiania lub rozpraszania miejsc noclegowych (ośrodków) w wybranych do lokalizacji miejscowościach wczasowych i świadczy o różnym stopniu ekspansji przestrzennej zakładów pracy w poszukiwaniu terenów rekreacyjnych.

4. DYNAMIKA I KIERUNKI ROZWOJU TENDENCJI LOKALIZACYJNYCH ZAKŁADOWYCH OŚRODKÓW WZASOWYCH

Dynamikę i kierunki rozwoju tendencji lokalizacji ośrodków wczasowych zakładów pracy siedmiu aglomeracji scharakteryzowano przyrostem liczby miejscowości recepcyjnych i ośrodków wczasowych, od uruchomienia pierwszych tego typu obiektów do 1971 roku. Przebieg zjawiska przedstawiono okresami 5-letnimi, obejmującymi lata 1956—1970, z wyodrębnieniem roku 1971 jako ostatniego objętego rejestracją. Za wyjściowy przyjęto rok 1956, w tym bowiem okresie wczasowe zakładowe uzyskują określone podstawy ekonomiczne i zaczynają liczyć się pod względem ilościowym w ogólnej strukturze organizacyjno-przestrzennej wczasów pracowniczych (ryc. 6 i 7).

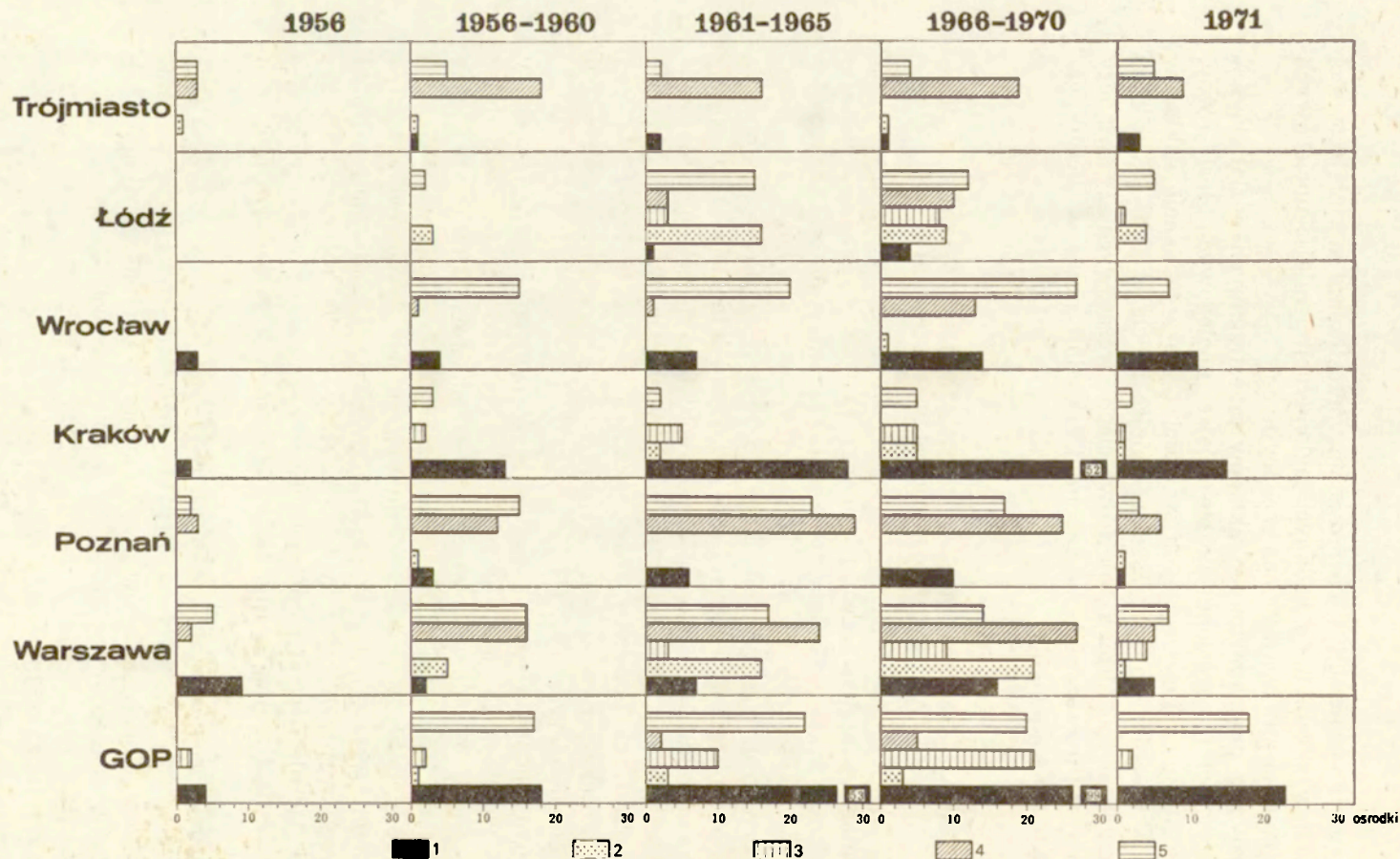
W całym badanym okresie następuje dynamiczny rozwój ilościowy ośrodków wczasowych, a maksymalny ich przyrost, jeśli uwzględnić okresy roczne, przypada w czterech aglomeracjach na 1971 r., w trzech pozostałych na inne lata: Łódź 1966, Poznań 1967, Warszawa 1969.

Do 1956 r. zakłady pracy siedmiu aglomeracji dysponowały łącznie 38 ośrodkami wczasowymi, w czym największy udział miały ośrodki z Warszawy: w przybliżeniu tyle, co zakłady pracy Trójmiasta, Poznania i GOP łącznie. Udział ośrodków wczasowych zakładów pracy Krakowa i Wrocławia był nieznaczny, Łódź nie dysponowała żadnym obiektem tego typu.

Najwięcej ośrodków znajdowało się w górach (18) i nad morzem (10). Można przyjąć, że nie były to ośrodki nowe, lecz przejęte w administrację poszczególnych zakładów pracy dawne, opuszczone pensjonaty lub inne obiekty, zaadaptowane na domy wypoczynkowe dla załogi.

Rozrzut ilościowy ośrodków w poszczególnych strefach zasięgu kształtuje się jak 4:3:3 z dominacją w strefie bliskiej.

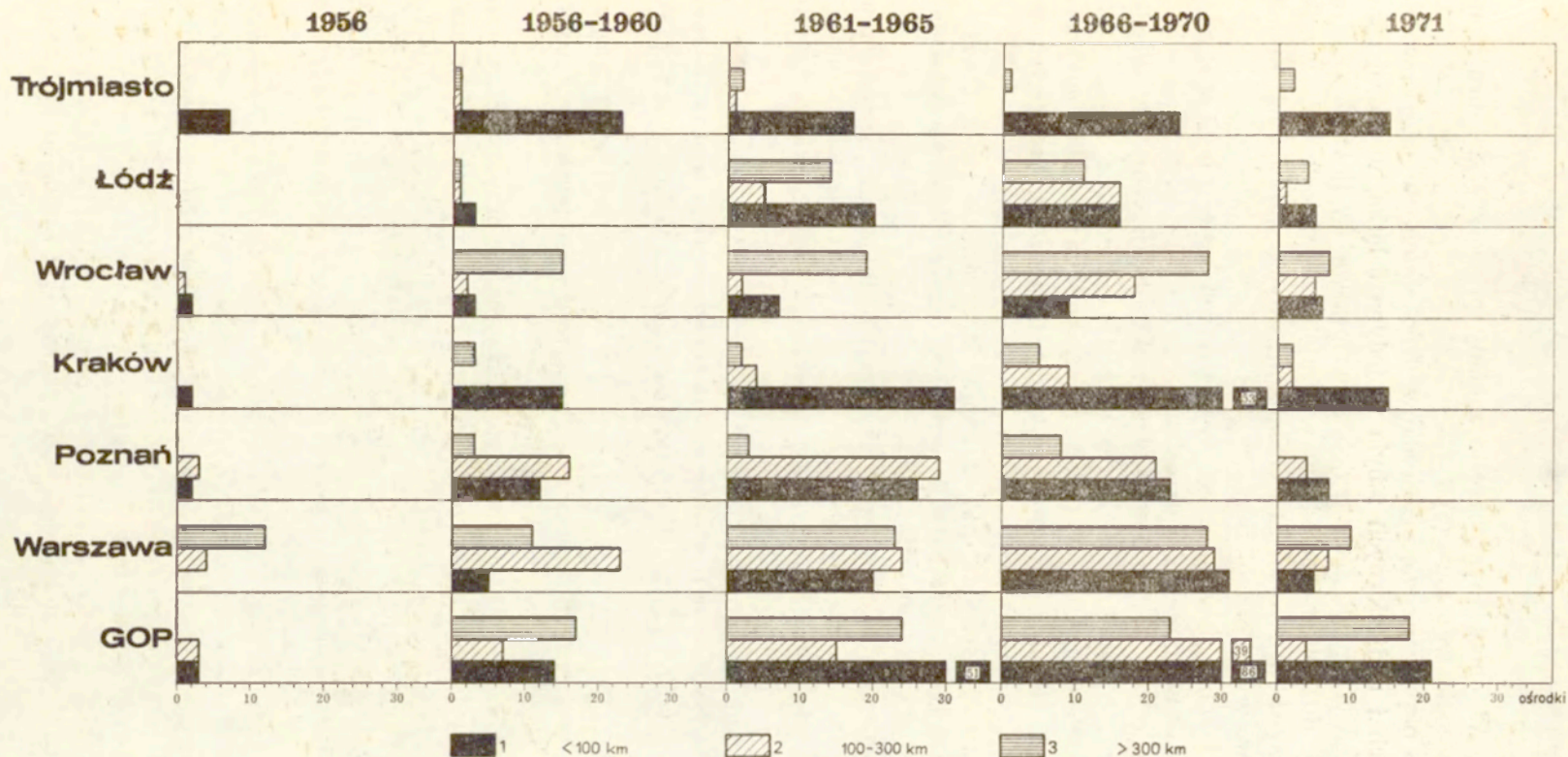
W okresie 1956—1960 zakłady pracy zlokalizowały łącznie 176 ośrodków wczasowych. Największą aktywność w uruchamianiu ośrodków wykazywały zakłady pracy z Warszawy (39) i GOP (38) oraz Poznania (31

Ryc. 6. Przyrost liczby zakładowych ośrodków wczasowych 7 aglomeracji według wiodącego waloru środowiska geograficznego
 1 — góry i pogórza, 2 — rzeka, 3 — jezioro sztuczne, 4 — jezioro naturalne, 5 — morze. Oznaczenia aglomeracji jak na ryc. 5

Fig. 6. Increase in the number of the recreation centres controlled by the establishments, situated in 7 agglomerations (1971)
 leading value of the geographical environment

1 — mountains and foothills, 2 — river, 3 — artificial lake, 4 — natural lake, 5 — sea. Symbols of agglomerations as in Fig. 5

Ryc. 7. Przyrost liczby zakładowych ośrodków wczasowych 7 aglomeracji według stref odległości
Zasięgi lokalizacji: 1 - bliski, 2 - średni, 3 - daleki. Oznaczenia aglomeracji jak na ryc. 5.

Fig. 7. Increase in the number of the recreation centres controlled by the establishments, situated in the 7 agglomerations.
The range of the distances: 1 - short, 2 - medium, 3 - long. Symbols of agglomerations as in Fig. 5

ośrodków). W omawianym okresie zakłady pracy z Łodzi uruchamiają pierwsze ośrodki wczasowe (5).

W tym okresie najwięcej ośrodków uruchomiono w miejscowościach **nadmorskich i nadjeziornych** i była to jedyna 5-lotka, w której ośrodki lokalizowane w omawianych krajobrazach przeważały ilościowo nad górskimi. Tak duża liczba ośrodków w krajobrazie pojeziernym wynikała przede wszystkim z wysokiego udziału inwestycji wczasowych zakładów pracy Warszawy i Poznania.

Udział lokalizacji w poszczególnych strefach zasięgu cechował podobny układ, jak w poprzednim okresie.

Kolejny okres 5-letni (1961—1965) wykazuje przyrost 339 ośrodków wczasowych. Największa liczba lokalizacji przypada na zakłady pracy GOP (90) i Warszawy (67) i ten najwyższy udział obu aglomeracji w strukturze globalnej utrzymać się będzie także w następnych okresach.

Nieco mniej ośrodków niż w poprzednim okresie zlokalizowały zakłady pracy Trójmiasta, natomiast prawie ośmiokrotnie powiększyła się liczba ośrodków wczasowych Łodzi.

W omawianym 5-leciu liczba lokalizacji nadmorskich i górskich uzyskała prawie tę samą wartość, jednak w 1965 r. ośrodki nadmorskie w stosunku do górskich wykazały pewną przewagę ilościową (184:165).

Znacznie większy niż w poprzednim okresie zaznaczył się udział lokalizacji nad rzekami i sztucznymi jeziorami. Między innymi dla celów rekreacyjnych wykorzystany został nowy zbiornik wodny — Jezioro Zegrzyńskie (1962 r.), przede wszystkim przez zakłady pracy z Warszawy.

W omawianym okresie, podobnie jak w poprzednim, dominowały lokalizacje w strefie bliskiego zasięgu, a w dwóch pozostałych strefach odległości udział ich był prawie równy.

W latach 1966—1970 zaznacza się maksymalny przyrost bazy prawie wszystkich badanych aglomeracji (z wyjątkiem Poznania, gdzie maksimum przypada na lata 1961—1965), w związku z czym w 1970 r. na obszarze całego kraju znajduje się już ponad 1000 ośrodków wczasowych, należących do zakładów pracy siedmiu największych aglomeracji w Polsce. Stan ten prawie w połowie jest efektem przyrostu bazy w czasie ostatniego badanego 5-lecia.

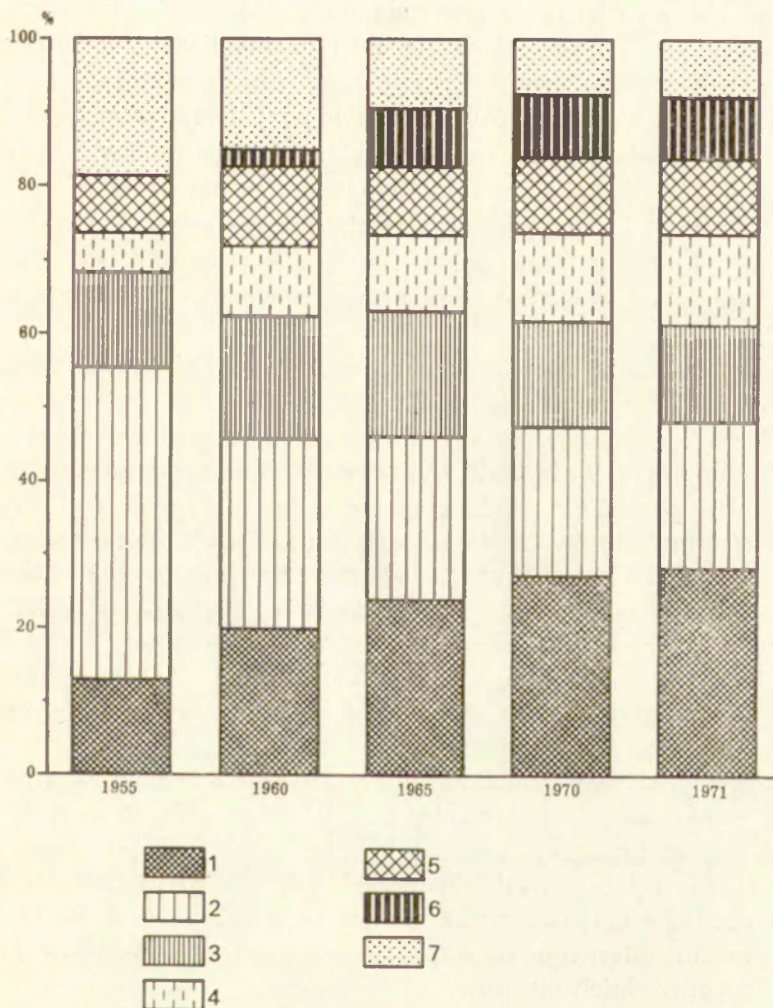
W omawianym okresie obok ośrodków z GOP (bezwzględne maksimum przyrostu — 149 ośrodków) i Warszawy (88), na trzeciej pozycji znalazły się obiekty wczasowe zakładów pracy z Krakowa (67 ośrodków), dla których jest to okres szczególnie dynamicznego przyrostu liczby ośrodków — około 45% całej bazy wczasowej aglomeracji.

W omawianej 5-latce najwięcej ośrodków usytuowanych zostało w krajobrazie górskim i podgórskim, prawie tyle samo, co nad morzem

i jeziorami łącznie. Charakterystyczny dla tego okresu jest prawie równy udział lokalizacji nadjeziornych i nadmorskich.

Podobnie jak w poprzednich okresach dominują lokalizacje w strefie bliskiego zasięgu, natomiast liczba ośrodków usytuowanych w średnim zasięgu przeważa nad liczbą lokalizacji w dalekim.

Rok 1971 cechuje najwyższy (w porównaniu ze średnimi ubiegłych

Ryc. 8. Zmiany w strukturze ilościowej zakładowych ośrodków wczasowych 7 aglomeracji

1 — GOP, 2 — Warszawa, 3 — Poznań, 4 — Kraków, 5 — Wrocław, 6 — Łódź, 7 — Trójmiasto

Fig. 8. Quantitative trends in the location of the recreation centres controlled by the establishments, situated in the 7 agglomerations

1 — The Upper-Silesian Industrial District, 2 — Warszawa, 3 — Poznań, 4 — Kraków, 5 — Wrocław, 6 — Łódź, 7 — Gdańsk—Gdynia—Sopot conurbation

5-latek) przyrost liczby ośrodków. W wartościach bezwzględnych największa liczba ośrodków przypada na zakłady pracy z GOP (43) i Warszawy (22), natomiast największy udział, w porównaniu ze średnimi poprzednich lat, wykazują Trójmiasto i Wrocław.

Stosunek liczby obiektów lokalizowanych nad morzem i w górach wykazuje znacznie mniejszą rozpiętość aniżeli w poprzednim okresie 5-letnim.

Ponad połowa ośrodków przypada na strefę bliskiego zasięgu z charakterystycznym zwiększeniem się udziału lokalizacji w granicach do 50 km.

Dynamikę i kierunki rozwoju zakładowej bazy wczasowej siedmiu aglomeracji przedstawiono za pomocą trzech diagramów, ilustrujących udział ośrodków w globalnej sumie omawianych obiektów:

- każdej z siedmiu aglomeracji oddzielnie (ryc. 8),
- ze względu na wiodący walor środowiska geograficznego (ryc. 9),
- ze względu na odległość ośrodka wczasowego od siedziby inwestora (ryc. 10).

Zmiany w strukturze ilościowej zakładowych ośrodków wczasowych siedmiu aglomeracji ilustruje rycina 8.

W początkowym okresie kształtowania się zakładowej bazy wczasowej zakłady pracy Warszawy wykazywały dominację udziału ośrodków wczasowych; po 1960 r. tendencja ta maleje. Warszawa z pierwszej pozycji wśród inwestorów spada na drugą (po GOP), którą zachowuje do końca okresu badań. Omawiana aglomeracja jest jedyną, która mimo przyrostu liczby ośrodków w wartościach bezwzględnych wykazuje tak konsekwentny spadek ich udziału w strukturze globalnej.

Od 1965 r. ośrodki wczasowe zakładów pracy G O P wykazują najwyższy udział w strukturze globalnej i zajmują pierwszą pozycję wśród obiektów wczasowych badanych aglomeracji.

Ośrodki wczasowe zakładów pracy Poznania utrzymywały się od 1960 r. niezmiennie na trzeciej pozycji. Maksymalna wartość udziału ośrodków Poznania przypadła na okres 1960—1965, po czym nastąpił spadek także w wartościach bezwzględnych przyrostu liczby ośrodków. Liczba ośrodków (11) uruchomionych w ostatnim okresie badań (1971 r.) jest wyrazem miernego rozwoju zakładowej bazy wczasowej w stosunku do poprzednich okresów.

Ośrodki wczasowe zakładów pracy Wrocławia wykazywały w poszczególnych okresach najbardziej wyrównany udział w omawianej strukturze; mniej więcej co dziesiąty uruchomiony w każdym z charakteryzowanych okresów należał do zakładów pracy Wrocławia.

Maksymalna wartość udziału ośrodków z Wrocławia przypada na okres 1956—1960, podobnie jak i ośrodków wczasowych zakładów pracy Trójmiasta. W 1955 r. znajdowały się one na drugiej pozycji

wśród ośrodków badanych aglomeracji, w 1960 r. spadły na czwartą, a w 1970 r. na siódmą pozycję. Udział ośrodków wczasowych Trójmiasta w pierwszym roku ostatniej badanej 5-latk (1971 r.) w porównaniu z poprzednimi okresami może stanowić sygnał wzrostu zainteresowania budownictwem wczasowym zakładów pracy omawianej aglomeracji w nadchodzącym okresie.

Ośrodki wczasowe zakładów pracy z Krakowa zajmujące do 1960 r. szóstą pozycję wśród badanych aglomeracji, mimo znacznego przyrostu liczby ośrodków w latach 1960—1965, zaledwie pod koniec okresu wychodzą na piątą pozycję i na czwartą — w 1970 r., na której pozostały do końca okresu badań.

Zakłady pracy Łodzi, które swoimi ośrodkami najpóźniej włączyły się w zakładową bazę wczasową, znajdowały się do 1970 r. na pozycji siódmej wśród badanych aglomeracji i dopiero w ostatnim roku przesunęły się na pozycję szóstą.

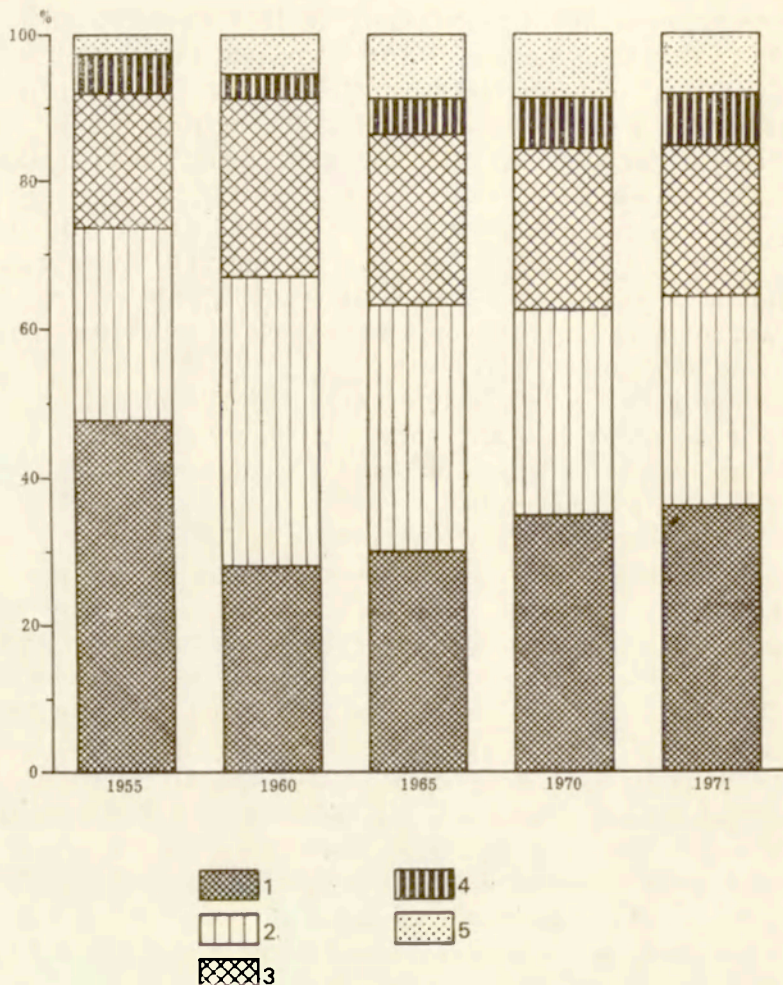
Trendy lokalizacji ośrodków wczasowych zakładów pracy 7 aglomeracji według wiodącego waloru środowiska geograficznego przedstawia rycina 9.

W początkach badanego okresu (1955 r.) ośrodki górskie i podgórskie wykazywały największy udział w ogólnej sumie badanych obiektów. Prawie co drugi spośród ogółu czynnych zlokalizowany był w górach, co czwarty nad morzem, a co piąty nad jeziorami, natomiast w pozostałych krajobrazach partycypowały niewielkim udziałem. Ośrodki górskie, znajdujące się pierwotnie na pierwszej pozycji wśród badanych obiektów, w 1960 r. znalazły się już na drugiej pozycji (po ośrodkach nadmorskich) i pozostały na niej przez dwie kolejne 5-latk (1956—1965). W okresie 1965—1970 znacznie przyrasta liczba lokalizacji górskich, w związku z czym ponownie znalazły się one na pierwszej pozycji wśród badanych obiektów.

Wyraźna z kolei tendencja wzrostu lokalizacji nadmorskich zaznaczyła się w latach 1956—1960 i dlatego w 1960 r. ośrodki nadmorskie znalazły się na pierwszej pozycji (przed górskimi) wśród ogółu badanych. Pozycję tę utrzymały przez dwie kolejne 5-latk (1956—1965). Spadek udziału lokalizacji nadmorskich w omawianej strukturze wystąpił w następnym 5-leciu (1965—1970). W 1971 r. notuje się nieco zwiększony udział lokalizacji nadmorskich, co może być wyrazem ponownego wzrostu zainteresowania i możliwości zakładów pracy lokalizowania ośrodków nad morzem w następnej 5-latce.

Tendencje lokalizacji podobne do przedstawionych wyżej wykazują ośrodki budowane nad jeziorami naturalnymi. Ośrodki nadjeziorne wykazują w stosunku do ośrodków w innych krajobrazach prawie jednakowy udział przy zaznaczającej się tendencji malejącej.

Według stanu w latach 1960 i 1965 udział ośrodków nadjeziornych (nad jeziorami naturalnymi i sztucznymi łącznie) jest prawie że równy

Ryc. 9. Trendy lokalizacji zakładowych ośrodków wczasowych 7 aglomeracji według wiodącego waloru środowiska geograficznego

1 — góry i pogórza, 2 — morze, 3 — jezioro, 4 — jezioro sztuczne, 5 — rzeka

Fig. 9. Trends in the location of the recreation centres controlled by the establishments, situated in the 7 agglomerations, by the leading value of the geographical environment

1 — mountains and foothills, 2 — sea, 3 — lake, 4 — artificial lake, 5 — river

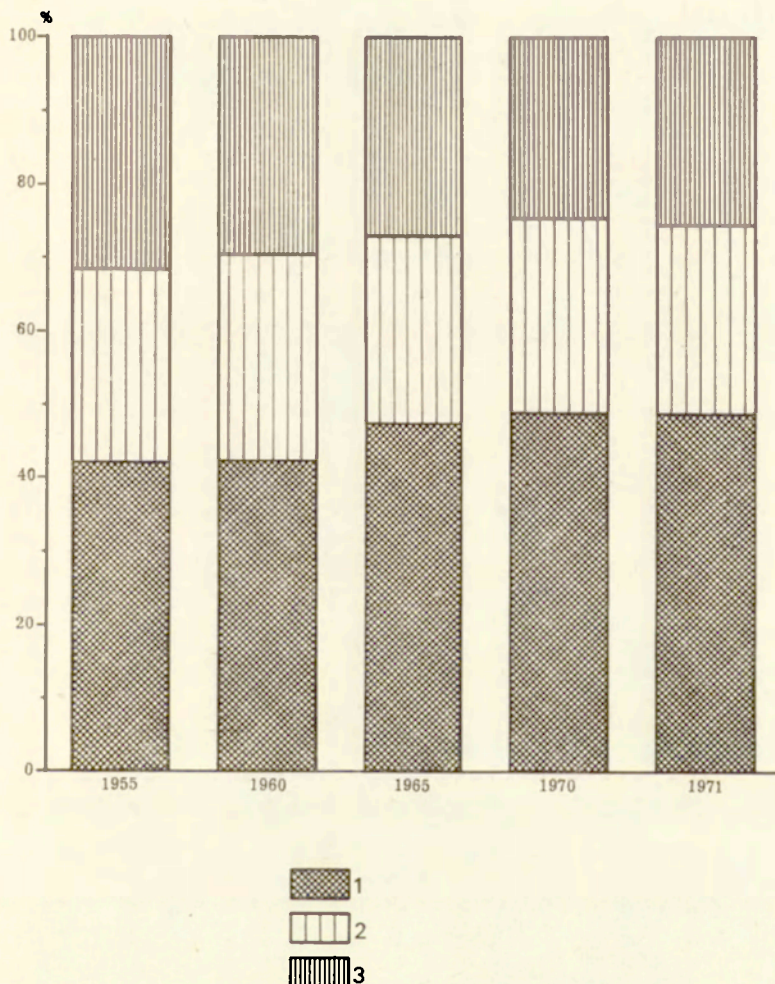
udziałowi ośrodków górskich, natomiast znacznie mniejszy od nadmorskich. W następnych okresach stosunek przedstawionych wartości ulega zamianie.

Ośrodki nadrzeczne i nad jeziorami sztucznymi w kolejnych badanych okresach cechuje dość znaczny przyrost ilościowy, co rzutuje na zwiększenie wartości udziału omawianych obiektów w globalnej strukturze.

Przyrost liczby ośrodków nad jeziorami sztucznymi związany jest

przede wszystkim z regulacją rzek i budową nowych zbiorników wodnych, nad brzegami których powstają nowe obszary rekreacyjne. Tereny te, jako miejsca lokalizacji zakładowych ośrodków wczasowych, są szczególnie pożądane i intensywnie zagospodarowywane w przypadku bliskiego ich usytuowania względem wielkich skupisk ludności miejskiej.

Rycina 10 przedstawia trendy lokalizacji ośrodków wczasowych zakładów pracy siedmiu aglomeracji w relacjach odległości od siedziby inwestora.

Ryc. 10. Trendy lokalizacji zakładowych ośrodków wczasowych 7 aglomeracji według stref odległości

Odległość: 1 — bliska, 2 — średnia, 3 — daleka

Fig. 10. Trends in the location of the recreation centres controlled by the establishments, situated in the 7 agglomerations, by the distance zones

Distance: 1 — short, 2 — medium, 3 — long

Udział ośrodków w strefie bliskiego zasięgu wykazuje we wszystkich omawianych okresach stałą tendencję wzrostu (w dwóch ostatnich okresach wartość udziału jest taka sama).

Udział ośrodków w dalekiej odległości od siedziby inwestora wykazuje generalną tendencję malejącą z niewielkim wzrostem wartości udziału w ostatnim roku (1971) badanego okresu.

Udział ośrodków lokalizowanych w średniej odległości przedstawia w poszczególnych badanych okresach zbliżone wartości (25,3⁰/₀—28,0⁰/₀), a jednocześnie w stosunku do ogólnego trendu najczęstszą zmienność wartości.

VIII. PODSUMOWANIE

Rosnące stale zapotrzebowanie społeczne na zorganizowany wypoczynek urlopowy doprowadziło do rozwoju bazy wczasowej inwestowanej przez zakłady pracy z obszaru całej Polski. Stanowiła ona w 1971 r. ponad 80% bazy wczasów pracowniczych, wykazując stałą tendencję wzrostu.

Wobec tak znacznej wagi problemu w całokształcie polityki turystycznego zagospodarowania kraju — służącej zapewnieniu optymalnego wypoczynku ludziom pracy — za celowe i pożądane uznano podjęcie badań empirycznych dla ustalenia stanu faktycznego struktury przestrzennej zakładowej bazy wczasowej, związanych z tym prawidłowości oraz określenia tendencji rozwojowych.

Podstawowe cele badań uzyskano w wyniku przeprowadzenia licznych analiz obejmujących:

- strukturę ilościową i przestrzenną zakładowej bazy wczasowej,
- strukturę recepcyjności regionów i miejscowości turystyczno-wypoczynkowych.

W celu zapewnienia jak najkorzystniejszych warunków wypoczynku i regeneracji sił ludzi pracy instytucje zamierzające budować własne ośrodki wczasowe poszukują dla ich lokalizacji terenów rekreacyjnych:

- o zróżnicowanych walorach środowiskowych (różnym typie krajobrazu),

— usytuowanych w różnej odległości od siedzib zakładów pracy.

W początkowym okresie rozwoju zakładowej bazy wczasowej dla celów turystyki socjalnej zagospodarowywano tereny uznawane ogólnie za najbardziej atrakcyjne (morze, góry). W związku z tym, w niektórych regionach w miejscowościach wypoczynkowych w stosunkowo krótkim czasie powstała duża koncentracja charakteryzowanej bazy, w innych natomiast jej rozwój ilościowy i przestrzenny doprowadził do dyspersji zakładowej bazy w wielu miejscowościach. Miejscowości usytuowane w różnych typach krajobrazu, reprezentujące różną rangę walorów środowiskowych i różny stopień zagospodarowania, położone w różnym oddaleniu od siedziby inwestora stały się miejscem lokalizacji licznych zamkniętych obiektów wczasowych.

W strukturze przestrzennej zakładowej bazy wczasowej zaznaczyły się 2 generalne kierunki rozwoju:

- a) koncentracja bazy w niektórych regionach i miejscowościach turystyczno-wypoczynkowych;
- b) rozproszenie bazy w wielu miejscowościach recepcyjnych na obszarze całego kraju.

Koncentracja przestrzenna zakładowej bazy wczasowej charakteryzuje przede wszystkim regiony nadmorskie — w zasadzie wzdłuż całego wybrzeża Bałtyku — oraz regiony górskie: w Karpatach — głównie Beskid Śląski i Sądecki oraz Tatry, w Sudetach — Karkonosze oraz góry obrzeża Kotliny Kłodzkiej.

Na pozostałym obszarze kraju koncentracja miejscowości, w których zlokalizowano zakładowe ośrodki wczasowe, charakteryzuje tereny wypoczynkowe nad sztucznymi zbiornikami wodnymi, usytuowanymi w pobliżu dużych skupisk ludności miejskiej (np. Jezioro Zegrzyńskie — Warszawa; Jezioro Koronowskie — Bydgoszcz, Toruń; Jezioro Rożnowskie — Kraków; Jezioro Żywieckie — GOP).

Nad jeziorami naturalnymi koncentracja miejscowości recepcyjnych obejmuje stosunkowo nieliczne i niewielkie regiony turystyczno-wypoczynkowe m. in.: rejon Wielkich Jezior Mazurskich, Pojezierze Leszczyńskie, Kaszubskie.

Poza wymienionymi obszarami koncentracji miejscowości z zakładowymi ośrodkami wczasowymi występują także liczne pojedyncze miejscowości wczasowe, które cechuje wysoki stopień recepcji zakładowej bazy wczasowej. Stanowią one samodzielne centra wypoczynkowe, nie wykazujące (jak dotychczas) powiązań w formie przestrzennych kompleksów turystyczno-wypoczynkowych (np. Okuninka, Skorzęcin, Sielpia, Przyjezierze).

Koncentracja zakładowych ośrodków wczasowych wynikająca z preferowania przez zakłady pracy — inwestorów ośrodków, niektórych miejscowości wczasowych, m. in. takich jak: Zakopane, Wisła, Świnoujście, Kołobrzeg, doprowadziła do znacznych — nie zawsze korzystnych dla warunków wypoczynku — zmian w strukturze ekonomiczno-przestrzennej omawianych jednostek recepcyjnych.

W celu ograniczenia niekorzystnych skutków nadmiernej koncentracji w niektórych regionach i miejscowościach recepcyjnych zaistniała konieczność wprowadzenia ograniczeń administracyjnych w zakresie lokalizacji obiektów wczasowych bazy zamkniętej.

Kompetentny i odpowiedzialny za sposób i formy zagospodarowania przestrzennego kraju dla celów turystycznych urząd: Główny Komitet Kultury Fizycznej i Turystyki wydał zarządzenie¹⁵, w którym wyznacza

¹⁵ Zarządzenie nr 45 przewodniczącego GKKFiT z dnia 6 VII. 1970 r. w sprawie koordynacji budowy i rozbudowy środowiskowych obiektów turystyczno-wypoczynkowych w latach 1971—1975.

ograniczenia i preferencje lokalizacyjne dla środowiskowych ośrodków turystyczno-wypoczynkowych.

Dwa załączniki do powyższego zarządzenia obejmują wykaz miejscowości i regionów, w których:

a) Lokalizacja obiektów wczasowych wymaga specjalnych uzgodnień z GKKFiT. Wykaz ten obejmuje 32 miejscowości, w tym: 11 nadmorskich, 13 górskich, 5 nadjeziornych oraz 3 uznane jako miejscowości o wybitnych walorach krajobrazowo-środowiskowych (Białowieża, Kazimierz Dolny i Spała).

b) Należy koncentrować budownictwo środowiskowych obiektów turystyczno-wypoczynkowych. Wytypowane regiony obejmują zarówno obszary i miejscowości, na których występują już obiekty zakładowej bazy wczasowej, jak również nie eksploatowane i jeszcze w tym celu zupełnie nie zagospodarowane.

W wyniku realizacji zarządzenia spodziewano się przede wszystkim zahamować dalszą koncentrację bazy wczasowej w miejscowościach, w których istnieje zagrożenie przekroczenia bariery chłonności turystycznej. Ponadto zarządzenie miało na celu wskazanie „nowych” terenów rekreacyjnych:

— które posiadają walory niezbędne dla prawidłowego wypoczynku, a do tej pory dla zakładowej bazy wczasowej nie były wykorzystywane, — dla których turystyka powinna stanowić podstawowy lub jeden z ważniejszych czynników aktywizacji gospodarczej, bowiem inny sposób gospodarowania na omawianym terenie jest mało korzystny lub wręcz niekorzystny.

W wyniku badań struktury ilościowo-przestrzennej zakładowej bazy wczasowej w Polsce do 1971 r. ustalono, że:

— największą liczbę ośrodków, ponad 34% ogółu badanych, zlokalizowano nad jeziorami (naturalnymi i sztucznymi),
— największą liczbę miejsc noclegowych, ponad 40% ogółu, w zakładowych ośrodkach wczasowych uruchomiono w obiektach nadmorskich.

Ponadto udokumentowano, że przy lokalizacji zakładowych ośrodków wczasowych preferowana jest strefa bliskiego zasięgu (do 100 km) — przede wszystkim ze względu na oddalenie (Defert 1966); szczególnie jednak wyróżniane są obszary rekreacyjne położone w granicach województw, na których terenie mieszczą się zakłady pracy — inwestorzy, co z kolei wiąże się najprawdopodobniej z ułatwionymi formalnościami organizacyjno-administracyjnymi. Atrakcyjność lokalizacji w bliskim zasięgu wynika także z możliwości dwufunkcyjnego wykorzystania obiektu: jako ośrodka wczasów urlopowych (dorocznych) oraz jako ośrodka wypoczynku świątecznego.

Większość lokalizacji w strefie dalekiego zasięgu wynika z możliwości osiągnięcia tylko w tej odległości od siedziby inwestora poszukiwanych

walorów środowiskowych (np. morze, góry). Układ ten uwarunkowany jest peryferyjnym — na obszarze kraju — położeniem geograficznym najatrakcyjniejszych dla turystyki pobytowej regionów. Warto ponadto zwrócić uwagę, że różnorodność i unikalność krajobrazowa niektórych mikroregionów turystycznych na terenie kraju oraz zasadnicze różnice w stopniu zagospodarowania turystycznego poszczególnych miejscowości wczasowych powodują niekiedy większe oddalenie lokalizacji, aniżeli wynikałoby to tylko z wyboru typu danego krajobrazu.

Sieć miejscowości z zakładową bazą wczasową na obszarze kraju rozwinięta jest nierównomiernie, a liczba miejsc noclegowych nie zawsze proporcjonalna do powierzchni obszarów rekreacyjnych omawianych jednostek.

Niewielkie powierzchniowo tereny rekreacyjne, na których znajduje się duża liczba zakładowych ośrodków wczasowych, wyznaczają obszary o wysokim stopniu eksploatacji dla celów turystyki pobytowej. Należą do nich m. in.: Pobrzeża Zachodnio- i Wschodniopomorskie, rejon Wielkich Jezior Mazurskich, rejon Jeziora Żegrzyńskiego oraz rejony: jeleńiogórski i kłodzki, Beskid Śląski, Żywiecki i Sądecki, Tatry i Podhale.

Województwa posiadające duże powierzchnie rekreacyjne, na których zakładowa baza wczasowa jest stosunkowo niewielka, reprezentują znaczne rezerwy oraz duże możliwości rozwoju gospodarki turystycznej na własnym terenie. Stanowią one potencjalne obszary turystyki pobytowej, do których m. in. zaliczyć można:

- a) rejony pojezierne: Myśliborskie, Drawskie, Wałeckie, Dobrzyńsko-Chełmińskie, Brodnickie, Olecko-Gołdapskie, Sejneńskie, Zbąszyńskie, Śremskie, Obornicko-Wągrowieckie, Łęczyńsko-Włodawskie;
- b) obszary nadrzeczne: dolina Środkowego Bugu, Górnej Warty, Środkowej i Dolnej Pilicy;
- c) obszary wyżynne: Wyżyna Krakowsko-Częstochowska, Wyżyna Kielecko-Sandomierska, Roztocze;
- d) góry i pogórza: Beskid Wysoki, Niski, Bieszczady, Pogórze Dynowskie.

Opracowane w skali całego kraju plany zagospodarowania przestrzennego uwzględnić muszą m. in. perspektywy rozwoju bazy turystyczno-wypoczynkowej, a więc także zakładowych ośrodków wczasowych.

Im pełniejsze i wszechstronniejsze będą badania, które dostarczą dokumentacji i ocen, tym lepszy będzie punkt wyjścia do podejmowania optymalnych decyzji w tym przedmiocie. Problem wydaje się szczególnie ważny z uwagi na dynamiczny, lecz nie zawsze dostatecznie kontrolowany i koordynowany ogólnopolski rozwój zakładowej bazy wczasowej.

Badania podjęte przez autorkę, zebrany materiał faktograficzny —

obejmujący 222 400 miejsc noclegowych w 2745 zakładowych ośrodków wczasowych, skupionych w 655 miejscowościach recepcyjnych na obszarze całego kraju — pozwoliły na kompleksowe przedstawienie rozmieszczenia i rozwoju zakładowej bazy wczasowej, wykazały nierównomierność jej lokalizacji, zasygnalizowały trendy i prawidłowości rozwoju, wskazały regiony o różnym stopniu zagospodarowania dla celów społecznej turystyki wypoczynkowej.

LITERATURA

- Burkart A. J., Medlik S., 1974, *Tourism — Past, Present and Future*, Heinemann, London.
- Chojnicki Z., 1968, *Modele wykorzystania środowiska geograficznego*, Biul. KPZK PAN, z. 51.
- 1972, *Model wzajemnych zależności między systemem społeczno-ekonomicznym a środowiskiem geograficznym*, Pozn. Roczn. Ekonom., t. 24.
- Christaller W., 1964, *Some considerations of tourist location in Europe*, RSA Papers 21.
- Ćepulis W., 1973, *Wczasy pracownicze*, [w:] Biul. Inform. nr 2, Inst. Turystyki, Warszawa.
- Defert P., 1966, *La localisation touristique. Problèmes théoriques et pratiques*, Gurten, Bern.
- Dębski L. A., 1974, *Nadmorskie aglomeracje wczasowe*, Inst. Turystyki, Warszawa.
- Dobrowolska D. (red.), 1963, *Robotnicy na wczasach w pierwszych latach Polski Ludowej*, Wrocław.
- Dobrzyński J., 1965, *Wczasy i zdrowie*, Wyd. CRZZ, Warszawa.
- Dwadzieścia lat FWP 1949—1968 w liczbach*, 1968, FWP CRZZ, Warszawa.
- Dziwoński K., 1965, *Zagadnienia integracji kartograficznej i statystycznej w badaniach geograficznych*, Prz. Geogr., t. 37, z. 4.
- 1967, *Baza ekonomiczna i struktura funkcjonalna miast. Studium pojęć, metod i ich zastosowań*, Prace Geogr. IG PAN, nr 65.
- Filipowicz Z., 1969, *Problemy ekonomiczne turystyki*, Sport i Turystyka, Warszawa.
- 1973, *Turystyka i wypoczynek jako jeden z zasadniczych mierników warunkujących poziom życia i rozwoju społeczeństwa oraz podstawowy element zagospodarowania przestrzennego*, [w:] Biul. Inform. nr 2, Inst. Turystyki, Warszawa.
- Gajdzik B., 1972, *Osadnictwo rekreacyjne w województwie katowickim*, [w:] *Studia nad ekonomiką regionu*, t. 3, Inst. Śląski, Katowice.
- Gądek Z., 1970, *Rekreacja a środowisko naturalne*, Architektura, nr 12.
- Geigant F., 1962, *Die Standorte des Fremdenverkehrs*, Inst. für Fremdenverkehr an der Univers. München, H. 2.
- Gieżgała J., 1969, *Turystyka w gospodarce narodowej*, PWE, Warszawa.
- Grabowiecki R., 1973, *Plan przestrzennego zagospodarowania Polski do r. 1990*, Gosp. Plan., nr 2.
- Gurianowa H., Jałowicki B., 1972, *Przestrzenno-społeczne zagadnienia organizacji wypoczynku*, Inst. Plan. Przestrz. PW, PWN, Warszawa.
- Hunziker W., 1951, *Le tourisme social*, Revue de Tourisme, nr 8, Bern.
- Józefczyk K., 1968, *Niektóre zagadnienia wypoczynku w problematyce przestrzennego zagospodarowania turystycznego*, Ruch Turystyczny, z. 1/26.

- Kasperski B., 1968, *Wybrane zagadnienia zagospodarowania przestrzennego miejscowości wypoczynkowych w regionach jeziornych*, IUA, Seria prac własnych, z. 163, Warszawa.
- Kasperski B., Szuszkiewicz J., 1962, *Wybrane elementy rekreacji w ujęciu przestrzennym*, Biul. IUA, nr 12.
- Kornak A., 1972, *Spoleczno-ekonomiczne funkcje usług turystycznych. Na przykładzie województwa bydgoskiego*, Bydgoszcz, Tow. Nauk. PWN, Warszawa.
- Kostrowicki A. S., 1975, *Podejście systemowe w badaniach nad rekreacją*, Prz. Geogr., t. 47, z. 2.
- Król B., 1969, *Wypoczynek mieszkańców [w:] Warszawa. Socjologiczne problemy stolicy i aglomeracji*, KiW, Warszawa.
- Kruczała J., 1965, *Zagospodarowanie przestrzenne Tatr i Podtatrza*, Przyroda Polska, R. 9, nr 9.
- 1968, *Problemy teoretyczne planowania regionalnego*, KPZK PAN, Studia t. 27.
- 1972, *Turystyka jako przedmiot badań naukowych*, Mag. Kult., nr 2.
- 1973, *Kierunki badań naukowych turystyki*, Probl. Ekon., nr 1.
- Krupa A., 1964, *Obsługa komunikacyjna ruchu rekreacyjnego*, Prz. Komunik. nr 9.
- Kubarek J., 1972, *Możliwości rozwoju bazy turystycznej w woj. katowickim*, Wyd. Śląsk., Katowice.
- Lebelt B., 1965, *Ocena przydatności lasów dla turystyki i wypoczynku w opracowaniach fizjograficznych wykonywanych przez Geoprojekt*, Biul. Inform., Geoprojekt, nr 3, z. 2, Warszawa.
- Leszczycki S., 1937, *Współczesne zagadnienia turystyki*, Komunikaty Studium Turystyki UJ, z. 3, Kraków.
- 1975, *Geografia turystyczna jako naukowe ujęcie zagadnień turystycznych — 1932*, [w:] *Geografia jako nauka i wiedza stosowana*. PWN, Warszawa.
- Libicki B., 1973, *Model przestrzenny turystyki w Polsce — kilka uwag polemicznych*, Biul. Inform. nr 8, Inst. Turystyki, Warszawa.
- Lickorish L. J., 1953, *Le Tourisme et la balance internationale des paiements*, Inst. Inter. de Recherches Tourist. Genève.
- Łazarek R., 1963, *Ruch turystyczny w 40 miejscowościach turystycznych w Polsce w okresie od 14 V do 16 IX 1962 r.*, Ruch Turystyczny, z. 1.
- 1964, *Ruch turystyczny w 49 miejscowościach turystycznych w Polsce w okresie od 14 V do 16 IX 1963 r.*, Ruch Turystyczny, z. 1.
- Łazuchiewicz W., 1965, *Realizacja planu rozwoju wczasów wymaga skoordynowania wysiłków*, Prz. Związkowy, R. 16, nr 3.
- McCarty H. M., Lindberg J. E., 1969, *Wprowadzenie do geografii ekonomicznej*, Warszawa.
- Meissner T., 1965, *Ruch turystyczno-wypoczynkowy w lesie*, Państw. Wyd. Roln.-Leśne, Warszawa.
- Mileska M. I., 1963, *Regiony turystyczne Polski*, IG PAN, Prace Geogr., nr 43.
- Osiedle wypoczynkowe na Polanie Szymaszkowej w Zakopanem, 1964, Architektura, nr 3.
- Ostrowski S., 1972, *Ruch turystyczny w Polsce*, Sport i Turystyka, Warszawa.
- Peretiatkiewicz R., 1964, *Zagadnienie aktywizacji turystycznej terenów słabo frekwentowanych*, Probl. Ekon. — marzec.
- Plan kierunkowy zagospodarowania turystycznego Polski, 1969, GKKFiT, Zakład Zagosp. Tur. Wrocław.
- Prieobrażenski W. S., Wiedienin J. A., 1971, *Geografija i otдых*, Moskwa.

- Radziński T., 1969, *Uprawnienia urlopowe pracowników*, Wyd. CRZZ, Warszawa.
- Ritter W., 1966, *Fremdenverkehr in Europa*, A. Sijhoff, Leiden.
- Rogalewska B., Rogalewski O., 1965, *Walory turystyczne Polski*, PTE, Wrocław.
- Rogalewski O., 1966, *Turystyka w długofalowym planowaniu przestrzennym*, Probl. Ekon., z. 2/19.
- 1972, *Podstawy gospodarki przestrzennej w turystyce*, Ruch Turystyczny — monografie nr 13.
- 1973, *Turystyka a ochrona przyrodniczego środowiska człowieka*, [w:] *Ochrona przyrodniczego środowiska człowieka*, PWN, Warszawa.
- 1974, *Zagospodarowanie turystyczne*, WSiP, Warszawa.
- Rogoziński K., 1975, *Wprowadzenie do teorii i badań turystyki*, Nauka Polska, nr 9—10.
- Rutkowski S., 1975, *Planowanie przestrzenne obszarów wypoczynkowych w strefie dużych miast*, PWN, Warszawa.
- Rząd-Górnicki B., Walicki A., 1971, *Metoda zagospodarowania obszaru rekreacyjnego na przykładzie Pojezierza Kaszubskiego*, Woj. Prac. Urb. w Gdańsku.
- Saar E., 1971, *Programy i organizacja czasów pracowniczych w dwudziestolecu międzywojennym w Europie i w Polsce*, [w:] *Wzory społeczne wakacji w Polsce*, t. 1, Inst. Nauk. Kult. Fiz., Warszawa.
- Sierpiński J., 1968, *Wczasy pracownicze w Polsce Ludowej*, CRZZ, Warszawa.
- Skórzyński Z., 1971a, *Prawo do urlopu wypoczynkowego w Polsce w zarysie historycznym*, [w:] *Wzory społeczne wakacji w Polsce*, t. 1., Inst. Nauk. Kult. Fiz., Warszawa.
- 1971b, *Zorganizowany ruch wakacyjny w okresie powojennym*, [w:] *Wzory społeczne wakacji w Polsce*, t. 1, Inst. Nauk. Kult. Fiz., Warszawa.
- Stalski M., 1973, *Przestrzenne aspekty zagospodarowania turystycznego*, KPZK PAN, Studia, t. 41.
- Starkel L., 1971, *Perspektywy badań nad analizą i oceną środowiska geograficznego Polski*, Prz. Geogr., t. 43, z. 3.
- Szuskiewicz J., 1962, *Co należałoby rozumieć pod pojęciem rekreacji*, Biul. IUA, nr 12.
- Szuskiewicz J., Kasperski B., Henclik H., 1964, *Wypoczynek. Próba systematyzacji pojęć i propozycje mianownictwa na użytek planowania przestrzennego*, IUA, Seria prac własnych, z. 82.
- Tarski I., 1966, *Wybór środka transportu w turystyce*, Ruch Turystyczny, z. 3/21.
- Tomaszewski L., 1963, *Czynniki komunikacji w planowaniu obszarów rekreacji i turystyki*, IUA, Seria prac doktorskich.
- Turczynowicz B., Kosiacki E., 1962, *Plan zagospodarowania przestrzennego terenów wypoczynkowych nad Jez. Zegrzyńskim*, Miasto, nr 6.
- Turystyka w liczbach 1960—1965*, 1966, GKKFiT, Warszawa.
- Walczak W., 1963, *Zarys geografii turystycznej Polski*, PTE, Wrocław.
- Warszyńska J., 1970, *Waloryzacja miejscowości z punktu widzenia atrakcyjności turystycznej (Zarys metody)*, Zesz. Nauk. UJ. Prace Geogr., nr 27.
- 1974, *Ocena zasobów środowiska naturalnego dla potrzeb turystyki (na przykładzie woj. krakowskiego)*, UJ, Kraków.
- Wawrzyniak S., 1966, *Wytyczne w sprawie lokalizacji środowiskowych obiektów wypoczynkowych na lata 1971—1975*, Zakład Zagosp. Tur., Wrocław (maszynopis).

- 1968, *Rozwój turystycznej bazy noclegowej w Polsce w latach 1961—1965*, Ruch Turystyczny, nr 1/26.
- 1975, *Zmiany w strukturze przestrzennej turystycznej bazy noclegowej w Polsce w latach 1960—1970*, Inst. Turystyki, Wrocław (maszynopis).
- Wilgat T., 1971, *Zagadnienie terenów rekreacyjnych w woj. lubelskim*, Miasto, nr 3.
- Wysocka E., 1968, *Problemy ochrony obszarów przeznaczonych na cele wypoczynkowe*, Probl. Uzdrowskowe, z. 3.
- Wrzosek A., 1964, *Naturalne warunki rozwoju turystyki w Polsce Południowej*, Probl. Ekon. — marzec.
- Ziemolżyński S., 1967, *Informator dla inwestorów ośrodków wypoczynkowych na obszarze woj. bydgoskiego*, Bydgoszcz.
- 1973, *Elementy prognozy przestrzennego zagospodarowania turystycznego województwa bydgoskiego*, Bydgoskie Tow. Nauk., Warszawa—Poznań.
- Zychoń S., 1971, *O kierunkach rozwoju przestrzennego rekreacji u podnóża Tatr*, Architektura, R. 25, nr 4/5.

TENDENCIES IN THE LOCATION OF RECREATION CENTRES CONTROLLED BY THE ESTABLISHMENTS IN POLAND, UNTIL 1971

Summary

Immediately after World War II a decision was taken in Poland that the State should provide facilities for the recreation of working people during their paid holidays. The Central Commission of Trade Unions (KCZZ) was entrusted with this task and a tourist office (FWP) was called into being.

The tasks put before the FWP were twofold:

1) to organize and finance recreation of the working people, and to co-ordinate respective activities carried out by separate trade unions, or directly by the establishments for their own workers;

2) to maintain own recreation homes.

In the initial period the FWP utilized primarily former boarding houses, owned by private people, social institutions, or the State. Such houses were at that time either abandoned (as a consequence of the war or because of the social and political changes brought about by the war) or were let out to the FWP by the owners.

Until the mid-1950s the FWP was the main and almost unique agency which was entitled to distribute vouchers authorizing their holders (i.e. the workers and their families) to make a stay in a recreation centre for the working people. Subsequently, because of the changes which had occurred in Poland's national economy, the organization of recreation services and of the tourist infrastructure was also changed. The number of beds available for social recreation started to go up rapidly because the establishments began to build their own recreation centres utilizing for this purpose the so-called 'Social Fund' earned by the workers themselves.

In the result the organization of the social recreation base took one of the two forms given below:

1) Recreation was organized by the establishment as a form of services rendered to the workers and their families. The recreation centres were run as independent organizational units and had at their disposal all facilities needed for the purpose of recreation. As to stay at the centre the boarder had to have a special voucher, practically only those who were employed in the establishment, or members of their families, profited from this form of recreation.

2) Recreation was organized by the FWP as a form of services rendered to all members of Polish trade unions (and their families), irrespective of their place of work. The vouchers were distributed by the Central Office of the FWP through its regional branches.

In 1971 the social recreation facilities consisted of about 350 thousand beds, of which 292 thousand were at the disposal of the establishments and 58 thousand were controlled by the FWP. Thus, the former form predominated over the latter,

both as far as the number of beds and the area allotted for recreation were concerned.

As the structure of the social recreation base plays such an important role in the whole tourist economy a conclusion was reached that it would be worth while and desirable to start empiric studies aimed at establishing the quantitative and spatial structures of the recreation base controlled by the establishments, to discover regularities in those structures, and to determine tendencies in their development.

Altogether, 2745 recreation centres controlled by the establishments were investigated; they had at their disposal 222, 400 beds and were situated in 655 localities dispersed throughout the whole country.

During the investigation the location of a great number of those centres was analysed from the viewpoint of:

- the properties of the geographical environment (type of landscape),
- the distance to the working place.

The completed study consists of two parts:

- part I describes the development and the quantitative and spatial structures of the recreation base controlled by the establishments in Poland, as a whole;
- part II discusses the landscape and distance relationships between headquarters from which those centres are run and recreation localities in which they are situated. The tourist infrastructure which is at the disposal of the 7 urban-industrial agglomerations (i.e. Warszawa, Kraków, Łódź, Poznań, Wrocław, the Upper-Silesian Industrial District (Będzin, Bytom, Chorzów, Czeladź, Dąbrowa Górnicza, Gliwice, Katowice, Mysłowice, Ruda Śląska, Siemianowice Śląskie, Sosnowiec, Świętochłowice, Zabrze) and also of the Gdańsk—Gdynia—Sopot conurbation was investigated.

In Poland's spatial structure of the recreation base controlled by the establishments two fundamental locational trends were discovered:

- the base is concentrated in certain regions only and in tourist-recreational localities generally recognized as the most attractive (at the sea coast, in the mountains),
- the centres are dispersed in numerous localities, representing varied environmental values, and an unequally developed tourist economy, and situated at various distances from the residence of the investor.

The spatial structure of the recreation base controlled by the establishments, presented against the background of the values of the geographical environment, is as follows:

- the greatest number of the centres — 34.0% of the total under investigation — was located at the lakes (natural and artificial), 31.5% at the sea coast, 26.7% in the mountains and foothills, and 7.5% along the rivers;
- the greatest number of the beds — 40.5% of the total under investigation — was concentrated in the sea-coast localities, 30.7% at the lakes, 21.0% in the mountains and foothills, and 7.6% along the rivers.

It was also proved that in the location of the centres the nearest zone (distances under 100 km) had been preferred (54.0%); those at a medium distance (100—300 km) accounted for 22.4%, and at a long distance (over 300 km) for 23.6% of the total under investigation.

The following regularities were found in the locational tendencies:

- the fundamental factor in the location of recreation centres was any value of the geographical environment, irrespective of its position in relation to other values and irrespective of its attractiveness for holiday tourist traffic, taking the country as a whole, on condition that the locality was not situated far from the

working place (or the residential place) of the holiday-makers, and moreover lay within the administrative boundaries of the given voivodship;

— there exist certain, relatively common, values which can be found in the areas situated at varying distances from the place of residence of the investor, or that of the future administrator of the centre. If the decision to locate the centre was taken because of those values, the locality usually lay within an easy distance from the place of residence of the investor or administrator, when possible, even in the same voivodship, or in a neighbouring one;

— certain values are so attractive because of their character, significance and rank that the centre was located in an area endowed with them, irrespective of the distance to the place of residence of the investor.

In the 7 investigated agglomerations the size and space structures of the network of localities selected for recreation were highly differentiated owing to varied tendencies in the location of the recreation centres, controlled by the establishments.

Those structures differ one from another by:

— geographical directions of locations (certain regions and localities were preferred),

— the degree of spatial concentration (or dispersal) of the recreation localities in relation to the investigated agglomeration and the number of beds available in separate localities.

The trends and regularities in the development of the recreation base, controlled by the establishments, which were discovered during the study, made it possible to delineate regions with various levels of their development as far as the social recreation tourism was concerned. Moreover, potential areas of holiday tourist traffic in Poland as a whole were also demarcated.

Translated by Halina Dzierżanowska

ТЕНДЕНЦИИ РАЗМЕЩЕНИЯ ДОМОВ ОТДЫХА, ПРИНАДЛЕЖАЩИХ ПРЕДПРИЯТИЯМ, В ПОЛЬШЕ ДО 1971 ГОДА

Резюме

В Польше, непосредственно после второй мировой войны, отдых трудящихся стал организоваться государством, организационной деятельностью руководила Центральная комиссия профсоюзов через Фонд отдыха трудящихся (ФВП).

Задачи Фонда были двоякие:

- 1) организовать, финансировать и координировать отдых трудящихся через отраслевые союзы или непосредственно через предприятия,
- 2) вести собственные дома отдыха.

В это время материальную базу Фонда составляли в первую очередь бывшие частные пансионы, общественные и государственные (оставленные в результате войны и связанных с ней политических изменений) или арендованные у владельцев дома.

До половины 50-ых годов Фонд был главным и почти единственным владельцем домов отдыха для трудящихся и их семей. В результате происшедших в народном хозяйстве изменений изменилась также организационная структура сети туристского освоение и обслуживания страны. Быстро возросло число мест для социального отдыха; большинство из них принадлежит предприятиям и учреждениям, так как часть заработанного коллективом т. наз. социального фонда предназначается на строительство домов отдыха.

В результате этой деятельности организация общественной базы отдыха в Польше охватывает две основные формы:

- 1) отдых, организуемый предприятиями — ежегодный отдых во время отпуска обеспечивается т. наз. заводскими центрами отдыха; заводские центры отдыха как организационные единицы охватывают комплекс сооружений, обеспечивающих обслуживание в области отдыха для коллектива (и его семей) определенного предприятия или учреждения; они принимают лиц, получивших путевки от владельцев домов отдыха, и в основном недоступны другим лицам;

- 2) отдых, организуемый Фондом отдыха трудящихся — обслуживаются во время отпуска занятые члены профсоюзов (и их семьи). В домах отдыха, принадлежащих Фонду, могут отдыхать все члены профсоюзов несмотря на место работы, но только получившие путевки, главным диспонентом которых является Главная Дирекция Фонда, действующая через подведомственные ей единицы в округах.

В 1971 г. общественная база отдыха располагала ок. 350 тыс. мест, из чего на дома, принадлежащие предприятиям, приходится 292 тыс., на дома Фонда — 58 тыс. Итак, принадлежащие предприятиям дома являются преобладающим элементом количественной и территориальной структуры общественной базы отдыха.

Ввиду большого значения проблемы в политике туристского оснащения страны, целесообразным и желательным считается проведение эмпирических исследований для определения количественной и территориальной структуры принадлежащей предприятиям базы отдыха в Польше, связанных с этим закономерностей, а также тенденций развития.

Исследовались 2745 принадлежащих предприятиям домов отдыха с 224.400 местами, размещенными в 655 населенных пунктах на территории всей страны.

Исследование велось с помощью метода анализов размещения характеризуемых объектов с точки зрения:

- признаков географической среды (тип ландшафта),
- отдаленности от местонахождения предприятия.

Работа состоит из двух частей:

- в I части рассматривается развитие и количественно-территориальная структура базы отдыха, принадлежащей предприятиям всей Польши;
- во II части обсуждаются реляции в области ландшафта и расстояния между местом нахождения „владельцев” домов отдыха и местом нахождения самих домов. Исследовалось размещение домов отдыха предприятий 7 промышленно-городских агломераций (Варшава, Краков, Лодзь, Познань, Вроцлав, Верхнесилезский промышленный округ — Бендзин, Бытом, Хожув, Челядзь, Руда-Слэнзка, Семяновице-Слэнзке, Сосновец, Свентохловице Забже, а также Труймясто — Гданьск, Гдыня, Сопот).

В общепольской территориальной структуре базы отдыха предприятий проявлялись две основные локализационные тенденции:

- концентрация базы в регионах и населенных пунктах, признаваемых наиболее привлекательными с точки зрения туризма и отдыха (море, горы);
- распределение базы по многим населенным пунктам с разным качеством среды, уровнем туристского освоения, с разной отдаленностью от места нахождения инвестатора.

Территориальная структура базы отдыха предприятий в увязке с достоинствами географической среды следующая:

- самое большое число домов отдыха — 34,0% общего числа исследуемых домов — расположено на берегах озер (естественных и искусственных); 31,5% расположены на морском побережье, 26,7% — в горах и на возвышенностях, 7,5% — на берегах рек;
- самое большое число мест — 40,5% — сосредоточено в домах на морском побережье, 30,7% — на берегах озер, 21,0% — в горах и на возвышенностях, 7,6% — на берегах рек.

Было также обнаружено, что принадлежащие предприятиям дома отдыха размещаются в первую очередь в зоне небольшого расстояния (до 100 км) — 54,0% общего числа исследуемых домов. В зоне среднего расстояния (100—300 км) размещается 22,4% домов, в зоне большого расстояния (свыше 300 км) — 23,6%.

В связи с этим были выявлены следующие закономерности, проявляющиеся в тенденциях размещения домов отдыха, принадлежащих предприятиям:

- каждое достоинство географической среды, несмотря на прила�аемое ему значение по сравнению с другими и класс привлекательности для туризма в масштабе страны, если оно выступает в небольшой отдаленности от местонахождения предприятия (места жительства потребителей) и если находится в административных границах данного воеводства, является главным фактором размещения домов отдыха;
- имеются достоинства, довольно повсеместно выступающие, доступные на разном расстоянии от места нахождения инвестатора и будущего владельца; в случае размещения дома отдыха, обусловленного такими достоинствами, подбор места обоснован чаще всего небольшим отдалением, лучше всего в границах того же или смежного воеводства;
- имеются достоинства среды, характер, значение и ранг которых в масштабе страны настолько необычны, что они являются главной причиной размещения дома отдыха независимо от расстояния от места нахождения инвестатора.

Тенденции размещения принадлежащих предприятиям домов отдыха 7 исследуемых агломераций выразились в различиях территориальной структуры сети расселения домов отдыха, принадлежащих предприятиям, и их структуры по величине.

Эти структуры различаются:

- географическими направлениями размещения (предпочитаются определенные регионы и поселения для туризма и отдыха;)

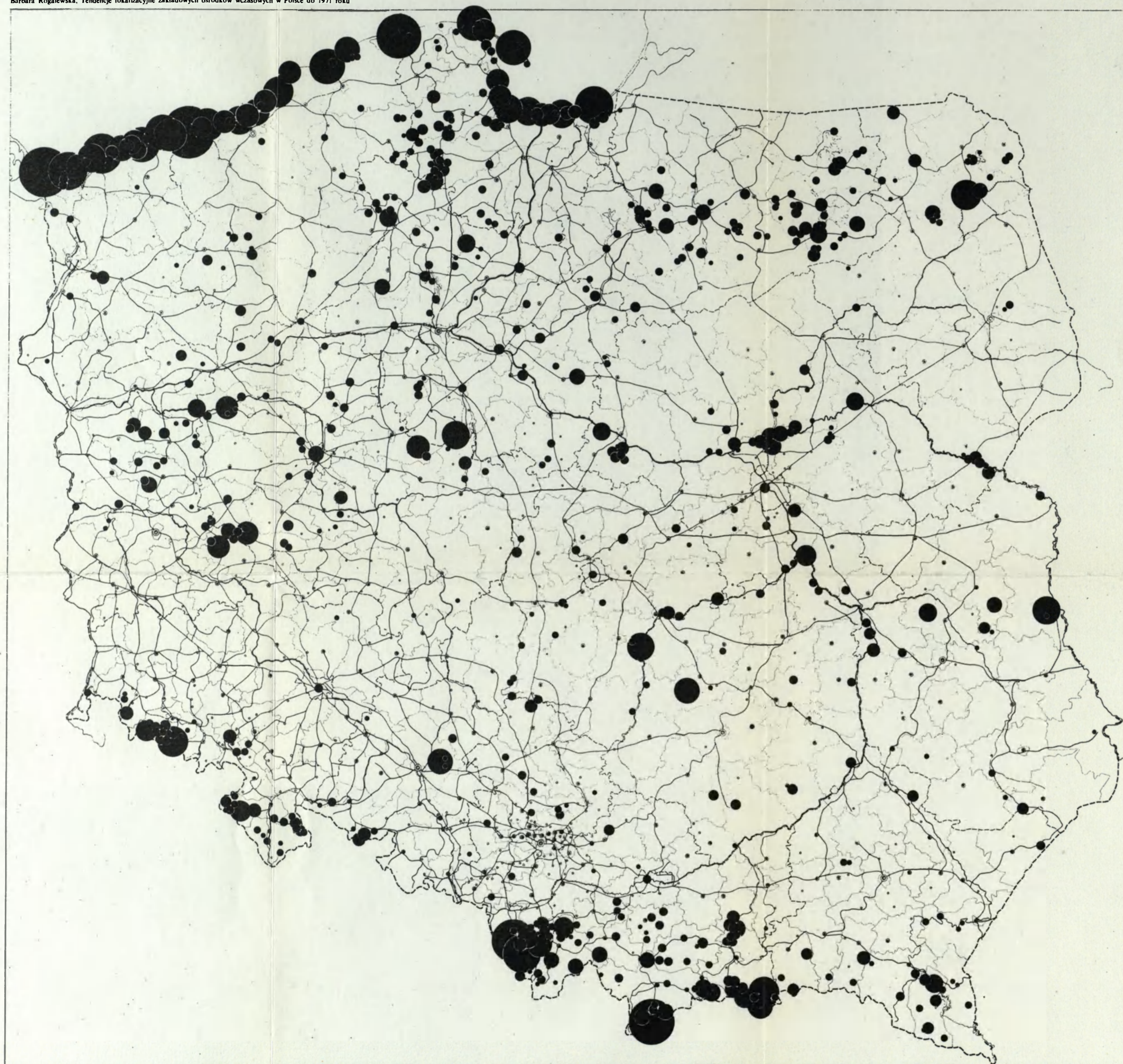
— степенью территориальной концентрации и дисперсии рекреационных поселений по отношению к исследуемым агломерациям и местам в домах отдыха в отдельных поселениях.

Выявленные тенденции и закономерности развития сети домов отдыха, принадлежащих предприятиям, позволили выделить регионы с разной степенью освоенности для целей отношения к исследуемым агломерациям и местам в домах отдыха в отдельных поселениях социального туризма и потенциальные районы отдыха на территории всей страны.

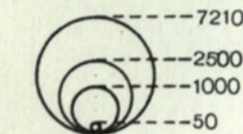
Перевела Ханна Деренговска

ZAKŁADOWA BAZA WCZASOWA 1971

według miejscowości

Miejsca noclegowe
bez kwatery prywatnych

Mapa 1. Zakładowa baza wczasowa — 1971
Wielkość kół proporcjonalna do liczby miejsc noclegowych
Recreation base controlled by the establishments — 1971
The size of the circles corresponds to the number of beds

ZAKŁADOWE OŚRODKI WCZASOWE

1955

● miejscowości z zakładowymi ośrodkami wczasowymi powstałymi przed 1956 r.

Liczba ośrodków:

- 1
- 2—5
- 6—10
- 11—20
- powyżej 20

Mapa 2. Miejscowości z zakładowymi ośrodkami wczasowymi — 1955

A — miejscowości z zakładowymi ośrodkami wczasowymi powstałymi przed 1956. B — wielkość kół odpowiada liczbie ośrodków w miejscowości: 1 — 1 ośrodek, 2 — 2—5, 3 — 6—10, 4 — 11—20, 5 — > 20

Localities with recreation centres controlled by the establishments — 1955

A — localities with centres started up to 1956; B — the size of the circles corresponds to the number of centres in the locality: 1 — one centre, 2 — two-five, 3 — six-ten, 4 — eleven-twenty, 5 — under 20

ZAKŁADOWE OŚRODKI WZASOWE

1960

Miejscowości z zakładowymi ośrodkami wczasowymi powstałymi:

- w latach 1956—1960
- ◐ w latach 1956—1960 – obok wcześniej istniejących
- przed 1956 r.

Liczba ośrodków:

- 1
- 2—5
- 6—10
- 11—20
- powyżej 20

Mapa 3. Miejscowości z zakładowymi ośrodkami wczasowymi – 1960

A – miejscowości z zakładowymi ośrodkami wczasowymi powstałymi w latach: 1 – 1956–1960, 2 – 1956–1960 obok wcześniej istniejących, 3 – przed 1956 r.; B – jak na mapie 2
 Localities with recreation centres controlled by the establishments – 1960
 A – localities with recreation centres controlled by the establishments in the years: 1 – 1956–1960, 2 – 1956–1960 together with those already in operation, 3 – up to 1956; B – as in Map 2

ZAKŁADOWE OŚRODKI WCZASOWE

1965

Miejscowości z zakładowymi ośrodkami wczasowymi powstałymi:

- w latach 1961—1965
- ◐ w latach 1961—1965 —obok wcześniej istniejących
- przed 1961 r.

Liczba ośrodków:

- 1
- 2—5
- 6—10
- 11—20
- powyżej 20

Mapa 4. Miejscowości z zakładowymi ośrodkami wczasowymi — 1965

A — miejscowości z zakładowymi ośrodkami wczasowymi powstałymi w latach: 1 — 1961—1965, 2 — 1961—1965 obok wcześniej istniejących, 3 — przed 1961 r.; B — jak na mapie 2

Localities with recreation centres controlled by the establishments — 1965

A — localities with recreation centres controlled by the establishments started in the years: 1 — 1961—1965, 2 — 1961—1965 together with those already in operation, 3 — up to 1961; B — as in Map 2

ZAKŁADOWE OŚRODKI WCZASOWE

1971

Miejscowości z zakładowymi ośrodkami wczasowymi powstałymi:

- w latach 1966—1971
- ◐ w latach 1966—1971 —obok wcześniej istniejących
- przed 1966 r.

Liczba ośrodków:

- 1
- 2—5
- 6—10
- 11—20
- powyżej 20

Mapa 5. Miejscowości z zakładowymi ośrodkami wczasowymi — 1971

A — miejscowości z zakładowymi ośrodkami wczasowymi powstałymi w latach: 1 — 1966—1971, 2 — 1966—1971 obok wcześniej istniejących, 3 — przed 1966 r.; B — jak na mapie 2

Localities with recreation centres controlled by the establishments — 1971

A — localities with recreation centres controlled by the establishments started in the years: 1 — 1966—1971, 2 — 1966—1971 together with those already in operation, 3 — up to 1966; B — as in Map 2

119. Wiśniewski E., *Rozwój geomorfologiczny doliny Wisły pomiędzy Kotliną Płocką a Kotliną Toruńską*, 1976, s. 124, 32 il., 16 fot., zł 30,—
120. Kotarba A., *Współczesne modelowanie węglanowych stoków wysokogórskich (na przykładzie Czerwonych Wierchów w Tatrach Zachodnich)*, 1976, s. 128, 28 il., 4 fot., zł 32,—
121. Wójcik Z., *Charakterystyka siedlisk polnych na Pogórzu Beskidu Niskiego metodami biologicznymi*, 1976, s. 111, 3 il., zł 25,—
122. Gerlach T., *Współczesny rozwój stoków w polskich Karpatach fliszowych*, 1976, s. 116, 22 il., 8 fot., zł 30,—
123. Hess M., Niedzwiedź T., Obrębska-Starkłowa B., *Stosunki termiczne Beskidu Niskiego (metoda charakterystyki reżimu termicznego gór)*, 1977, s. 101, 32 il., zł 25,—
124. Banach M., *Rozwój osuwisk na prawym zboczu doliny Wisły między Dobrzyniem a Włocławkiem*, 1977, s. 101, 36 il., 38 fot., 32 zał., zł 27,—
125. Praca zbiorowa pod redakcją L. Starkła, *Studia nad typologią i oceną środowiska geograficznego Karpat i Kotliny Sandomierskiej*, 1978, s. 165, 35 il., zł 36,—
126. Kozłowski S. J., *Zielona Góra — baza ekonomiczna i powiązania zewnętrzne*, 1977, s. 98, 24 il., zł 22,—
127. Praca zbiorowa pod redakcją J. Kostrowickiego, *Przemiany struktury przestrzennej rolnictwa Polski 1950—1970*, (w druku)
128. Rykiel Z., *Miejsce aglomeracji wielkomiejskich w przestrzeni społeczno-gospodarczej Polski*, 1978, s. 77, il. 21, zł 20,—
129. Rogalewska B., *Tendencje lokalizacyjne zakładowych ośrodków wczasowych w Polsce do 1971 r.*, 1978, s. 109, zł 34.—
130. Grześ M., *Technika osadów dennych w badaniu jezior*, (w druku)

WAŻNIEJSZE DOSTRZEŻONE BŁĘDY DRUKU

Str.	Wiersz	Jest	Powinno być
18	10 od d.	Huziker	Hunziker
29	11 od d.	5,3	5,0
tab. 5	kol. 15		
"	15 od d.	1,1	1,8
	kol. 13		
40	4 od d.	0	1
tab. 9	kol. 4		
41	11 od d.	6,1	6,2
tab. 9	kol. 11		
43	2 od d.	108	100
tab. 10	kol. 7		
"	7 od d.	1,12	11,2
	kol. 11		
44	6 od g.	—1	1
tab. 11	kol. 1		
53	4 od d.	L, V	LU
tab. 15	kol. 2		

<http://rcin.org.pl>

ROGALSKA TENDENCE LOKALIZACJA DOWYCH W POLSCE